

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEHCÜ'L FERĀDİS'TE KELİME GRUPLARI

Yüksek Lisans Tezi

Osman ERBAŞ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Nevşehir

Şubat 2015

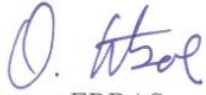
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Osman ERBAŞ

“Nehcü’l Ferādis’te Kelime Grupları” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Osman ERBAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi

Hacer TOKYÜREK

Yard. Doç. Dr.

(Danışman)

Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı y.

Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK danışmanlığında Osman ERBAŞ tarafından hazırlanan “NEHCÜ’L FERADİS’TE KELİME GRUPLARI” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

05/02 /2015

JÜRİ:

Danışman : Yard. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK

Üye : Prof. Dr. Çetin PEKACAR

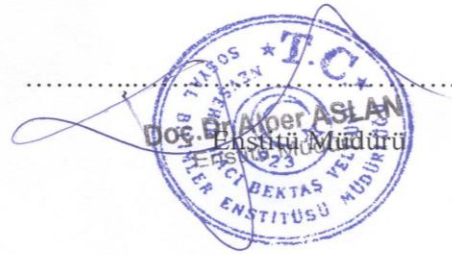
Üye : Yard. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Hacer Tokyurek
Çetin Pekacar
Seyhun Şahin

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 12.02.2015 tarih ve 2015/05.109 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

12 / 02 / 2015

ÖZET

Nehcü'l-Ferādis'te Kelime Grupları

Osman ERBAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat 2015

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK

Bu tez Nehcü'l-Feradis'te geçen kelime gruplarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Türk dil tarihi açısından kıymetli bir eser olan Nehcü'l-Feradis 14. yüzyılda Kerderli Mahmud tarafından yazılmıştır. Dinî- didaktik bir eserdir ve dili Harezmi Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Bu eser temel alınarak yapılan çalışmada on beş kelime grubu tespit edilmiş ve bunlar da kendi içinde gruplandırılmıştır. Ele alınan kelime gruplarının diğer kelime gruplarıyla birlikte kullanılışlarına ve cümle içindeki görevlerine de çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nehcü'l-Feradis, Harezmi Türkçesi, Türk Dili, kelime grupları.

ABSTRACT

Word Groups in Nehcu'l-Feradis

Osman ERBAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature, Master, February 2015

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK

This thesis is prepared to detect the word groups in Nehcu'l-Ferdais. Nehcu'l-Ferdais was written by Kerderli Mahmud in 14th century which has a great importance at Turkish language history. It is a kind of religious-didactic literary work and it reflects Harezmi Turkish language characteristics. In the research based on this work of art, fifteen word groups were detected and they were grouped in themselves. The usage of handled word groups with other word groups and function in the sentences is placed in the thesis.

Key Words: Nehcu'l-Feradis, Harezmi Turkish, Turkish Language, word groups

ÖN SÖZ

Türkçede kelime grupları üzerine birçok çalışma yapılmasına rağmen, bazı kelime grupları üzerindeki tartışma bir türlü sonlandırılmamıştır. Bu nedenle bu kelime gruplarının önceki dönemlerdeki kullanılışlarına bakmak için, 14. yy'de Kerderli Mahmud tarafından kaleme alınan, dil ve kültür tarihimiz açısından son derece önemli bir eser olan Nehcü'l Feradis üzerinde bir çalışma yapılmaya karar verilmiştir.

Çalışma Giriş, İnceleme, Sonuç ve Kaynakça olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde eserin yazıldığı bölge ve dönemin dili üzerine açıklamalara yer verilmiş, eserin kendisi, yazarı ve nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir.

İnceleme bölümünde kelime grupları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Toplam on beş tür kelime grubu tespit edilmiştir. Bu gruplar için öncelikle araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş daha sonra Nehcü'l Feradis'ten konuyla ilgili örnekler sıralanmıştır. Metinden alınan örnekler transkripsiyonlu haliyle italik yazı ile gösterilmiş, alındığı varak ve satır numaraları parantez içerisinde belirtilmiş, cümlede geçen kelime grubunun altı çizilmiş ve seçilen örneklerin tamamı günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu işlem sırasında özellikle, mecbur kalınmadıkça bir örnek cümle başka bir konu başlığının altında kullanılmamıştır.

Sonuç bölümünde inceleme sayesinde elde edilen veriler maddeler halinde sunulmuştur.

Kaynakçada ise doğrudan ya da dolaylı olarak faydalandığımız kaynaklar sıralanmıştır.

Bu çalışma boyunca sabırla bana yol gösteren, desteğini benden hiç esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK'e, kaynak temini konusunda yardım eden Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK'e ve daima yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Osman ERBAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	9
1. GİRİŞ	10
1.1. Çalışmanın Amacı	10
1.2. Çalışmanın Yöntemi	10
1.3. Harezm Bölgesi ve Harezm Türkçesi	11
1.4. Nehcü'l-Feradis	12
2. İNCELEME	17
2.1. KELİME GRUPLARI	17
2.1.1. İSİM TAMLAMALARI	19
2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	21
2.1.1.1.1. Tamlayanı İlgi Hâli Eki Almış Belirtili İsim Tamlamaları	23
2.1.1.1.2. Tamlayanı Bulunma, Ayrılma Hâli Eki Almış Olan Belirtili İsim Tamlamaları	24
2.1.1.1.3. İlgi Hâli Eki Düşmüş Olan Belirtili İsim Tamlamaları	25
2.1.1.1.4. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması	26
2.1.1.1.5. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması	26
2.1.1.1.6. Her İki Unsuru da Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması	27
2.1.1.1.7. Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Yer Değiştirdiği İsim Tamlamaları	28
2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	28
2.1.1.2.1. Unsurları Tek Kelime Olan Belirtisiz İsim Tamlamaları	31
2.1.1.2.2. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması	32
2.1.1.2.3. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması	32
2.1.1.2.4. Tamlayanı İyelik Eki Almış Belirtisiz İsim Tamlaması	33
2.1.1.3. Takırsız/Eksiz İsim Tamlaması	33

2.1.1.3.1. Sıfat Tamlaması Görüşünde Olanlar	33
2.1.1.3.2. İsim Tamlaması Görüşünde Olanlar	36
2.1.1.4. Zincirleme İsim Tamlaması	39
2.1.1.5. Unsurları Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	42
2.1.1.5.1. Tamlayanı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	42
2.1.1.5.2. Tamlananı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları	44
2.1.1.6. İsim Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	47
2.1.1.7. Cümledeki Görevi Yönünden İsim Tamlamaları	49
2.1.2. SIFAT TAMLAMASI	54
2.1.2.1. Sıfat Unsuru Tek Kelime Olan Sıfat Tamlaması	55
2.1.2.1.1. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlaması	55
2.1.2.1.2. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Tamlamalar.....	56
2.1.2.1.2.1. İşaret Sıfatı	56
2.1.2.1.2.2. Belirsizlik Sıfatı	57
2.1.2.1.2.3. Sayı Sıfatı	58
2.1.2.1.2.4. Soru Sıfatı	58
2.1.2.2. Sıfat Unsuru Kelime Grubu Olan Sıfat Tamlamaları.....	59
2.1.2.2.1. Sıfat Unsuru Sıfat- Fiil Grubu Olan Tamlamalar.....	59
2.1.2.2.2. Sıfat Unsuru Sayı Grubu Olan Tamlamalar	60
2.1.2.2.3. Sıfat Unsuru İsnat Grubu Olan Tamlamalar	61
2.1.2.3. Sıfat Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu.....	61
2.1.2.4. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat Tamlaması	64
2.1.3. İYELİK GRUBU	67
2.1.3.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubu	70
2.1.3.2. Birden Fazla Tamlananı Bulunan İyelik Grubu	71
2.1.3.3. İyelik Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	71
2.1.3.4. Cümledeki Görevi Yönünden İyelik Grubu.....	73
2.1.3.5. İyelik Gruplarında Araya Sıfat Girmesi	75
2.1.4. İSNAT GRUBU	76
2.1.4.1. Cümledeki Görevi Yönünden İsnat Grubu	79
2.1.5. BAĞLAMA GRUBU	80
2.1.5.1. “ve” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	81
2.1.5.2. “birle” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	82

2.1.5.3. “u, ü, vu, vü” Edatlarıyla Yapılan Bağlama Grupları	82
2.1.5.4. “takı” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları	84
2.1.5.5. “yā” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	85
2.1.5.6. “hem... hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	85
2.1.5.7. “ne... ne” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	86
2.1.5.8. “hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	86
2.1.5.9. “yāhōd” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları.....	87
2.1.5.10. Bağlama Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu.....	87
2.1.5.11. Cümledeki Görevi Yönünden Bağlama Grubu	90
2.1.6. EDAT GRUBU	93
2.1.6.1. “ara” Edatı	95
2.1.6.2. “artuk” Edatı.....	96
2.1.6.3. “asra” Edatı	97
2.1.6.4. “astın” Edatı	97
2.1.6.5. “aşnu” Edatı	97
2.1.6.6. “avval” Edatı	98
2.1.6.7. “başka” Edatı.....	98
2.1.6.8. “berü” Edatı.....	98
2.1.6.9. “bile” Edatı.....	99
2.1.6.10. “birle” Edatı	100
2.1.6.11. “burun” Edatı	100
2.1.6.12. “cihet” Edatı	101
2.1.6.13. “içre” Edatı.....	101
2.1.6.14. “kadar” Edatı.....	102
2.1.6.15. “karşu” Edatı	102
2.1.6.16. “kêdin” Edatı.....	103
2.1.6.17. “köre” Edatı.....	103
2.1.6.18. “menizlig” Edatı.....	103
2.1.6.19. “mişl” Edatı.....	104
2.1.6.20. “mukābil” Edatı.....	104
2.1.6.21. “oza” Edatı	105
2.1.6.22. “öñ” Edatı.....	105
2.1.6.23. “öñin” Edatı.....	106

2.1.6.24. “ötrü” Edatı	106
2.1.6.25. “özge” Edatı	107
2.1.6.26. “soñ” Edatı	107
2.1.6.27. “sonra” Edatı	108
2.1.6.28. “tapa” Edatı	108
2.1.6.29. “taraf” Edatı	109
2.1.6.30. “tæg” Edatı	109
2.1.6.31. “tegi” Edatı	110
2.1.6.32. “tegrü” Edatı	111
2.1.6.33. “utru” Edatı	111
2.1.6.34. “üçün” Edatı	111
2.1.6.35. “üze” Edatı	112
2.1.6.36. “ziyāde” Edatı	113
2.1.6.37. Edat Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	114
2.1.6.38. Cümledeki Görevi Yönünden Edat Grubu	114
2.1.7. TEKRAR GRUPLARI	115
2.1.7.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan Tekrar Grupları	118
2.1.7.2. Eş Anımlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları	119
2.1.7.3. Zıt Anımlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları	120
2.1.7.4. Farklı Türde Tekrar Grupları	121
2.1.7.5. Tekrar Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	122
2.1.7.6. Cümledeki Görevi Yönünden İkileme	123
2.1.8. BİRLEŞİK FİİL GRUBU	126
2.1.8.1. İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu	128
2.1.8.1.1. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu	128
2.1.8.1.2. Yardımcı Fiili “er-” Olan Birleşik Fiil Grubu	129
2.1.8.1.3. Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu	131
2.1.8.1.4. Yardımcı Fiili “kıl-” Olan Birleşik Fiil Grubu	131
2.1.8.1.5. Yardımcı Fiili “tur-” Olan Birleşik Fiil Grubu	131
2.1.8.1.6. Yardımcı Fiili “yap-” Olan Birleşik Fiil Grubu	132
2.1.8.2. Fiil+ Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu	132
2.1.8.2.1. Karmaşık Fiiller	133
2.1.8.2.2. Birleşik Kipli Fiiller	134

2.1.8.2.3. Kuvvetlendirme ve İhtimal Fiilleri	136
2.1.8.2.4. Tasvir Fiilleri.....	137
2.1.8.3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller	143
2.1.8.3.1. Yardımcı Fiili “aç-” Olan Birleşik Fiil Grubu	143
2.1.8.3.2. Yardımcı Fiili “aķıt-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	143
2.1.8.3.3. Yardımcı Fiili “al-” Olan Birleşik Fiil Grubu	143
2.1.8.3.4. Yardımcı Fiili “b�r-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	144
2.1.8.3.5. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	144
2.1.8.3.6. Yardımcı Fiili “çat-” Olan Birleşik Fiil Grubu	144
2.1.8.3.7. Yardımcı Fiili “çew�r-” Olan Birleşik Fiil Grubu	144
2.1.8.3.8. Yardımcı Fiili “çık-” Olan Birleşik Fiil Grubu	144
2.1.8.3.9. Yardımcı Fiili “çık�r-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	144
2.1.8.3.10. Yardımcı Fiili “�let-” Olan Birleşik Fiil Grubu	144
2.1.8.3.11. Yardımcı Fiili “ıd-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	144
2.1.8.3.12. Yardımcı Fiili “iç-” Olan Birleşik Fiil Grubu	145
2.1.8.3.13. Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu	145
2.1.8.3.14. Yardımcı Fiili “kaldur-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	145
2.1.8.3.15. Yardımcı Fiili “kawşur-” Olan Birleşik Fiil Grubu	145
2.1.8.3.16. Yardımcı Fiili “kaytar-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	145
2.1.8.3.17. Yardımcı Fiili “kel-” Olan Birleşik Fiil Grubu	145
2.1.8.3.18. Yardımcı Fiili “keltür-” Olan Birleşik Fiil Grubu	145
2.1.8.3.19. Yardımcı Fiili “k�p-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	146
2.1.8.3.20. Yardımcı Fiili “k�r-” Olan Birleşik Fiil Grubu	146
2.1.8.3.21. Yardımcı Fiili “k�rg�z-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	146
2.1.8.3.22. Yardımcı Fiili “k�t�r-” Olan Birleşik Fiil Grubu	146
2.1.8.3.23. Yardımcı Fiili “oltur-” Olan Birleşik Fiil Grubu	146
2.1.8.3.24. Yardımcı Fiili “saķla-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	146
2.1.8.3.25. Yardımcı Fiili “sun-” Olan Birleşik Fiil Grubu	146
2.1.8.3.26. Yardımcı Fiili “tam-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	146
2.1.8.3.27. Yardımcı Fiili “teg-” Olan Birleşik Fiil Grubu	146
2.1.8.3.28. Yardımcı Fiili “t�k-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	147
2.1.8.3.29. Yardımcı Fiili “tut-” Olan Birleşik Fiil Grubu.....	147
2.1.8.3.30. Yardımcı Fiili “t�ş-” Olan Birleşik Fiil Grubu	147

2.1.8.3.31. Yardımcı Fiili “yè-” Olan Birleşik Fiil Grubu	147
2.1.8.4. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik Fiil Grubu	147
2.1.9. UNVAN GRUBU	148
2.1.9.1. Unvan Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	150
2.1.9.2. Cümledeki Görevi Yönünden Unvan Grubu.....	151
2.1.10. SAYI GRUBU.....	153
2.1.10.1. Sayı Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu	154
2.1.10.1.1. Özne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları..	154
2.1.10.1.2. Nesne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları	154
2.1.10.1.3. Zarf-Fiil Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları	154
2.1.10.1.4. Yer Tamlayıcı Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları	154
2.1.10.2. Cümledeki Görevi Yönünden Sayı Grubu	155
2.1.11. KISALTMA GRUPLARI.....	156
2.1.11.1. Yükleme Grubu	157
2.1.11.2. Yaklaşma Grubu.....	158
2.1.11.3. Bulunma Grubu	158
2.1.11.4. Ayrılma Grubu	158
2.1.11.4.1. Ayrılma Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	159
2.1.11.4.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ayrılma Grubu.....	160
2.1.11.5. Vasıta Grubu	161
2.1.12. BİRLEŞİK İSİM GRUBU	163
2.1.12.1. Birleşik İsim Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	164
2.1.12.2. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik İsim Grubu	164
2.1.13. AİTLİK GRUBU	167
2.1.13.1. İsim Unsuru İsim Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu	168
2.1.13.2. İsim Unsuru Sıfat Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu	168
2.1.14. ÜNLEM GRUBU	169
2.1.14.1. “Ey” İle Kurulanlar	169
2.1.14.2. “Eyâ” Kurulanlar.....	170
2.1.14.3. “Yâ” İle Kurulanlar	170
2.1.15. FİİLİMSİ GRUPLARI	171
2.1.15.1. İsim-Fiil Grubu	171

2.1.15.1.1. –İş İsim-fiil Eki	172
2.1.15.1.2. –mAK İsim-fiil Eki	172
2.1.15.1.3. İsim-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu.....	173
2.1.15.1.4. Cümledeki Görevi Yönünden İsim-Fiil Grubu	174
2.1.15.2. Sıfat-Fiil Grubu	176
2.1.15.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri.....	177
2.1.15.2.1.1. -dİk Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	177
2.1.15.2.1.2. -mİş Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	177
2.1.15.2.2. Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri	179
2.1.15.2.2.1. -Ar Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	179
2.1.15.2.2.2. “-gAn” Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	179
2.1.15.2.2.3. -(I)gİİ Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları.....	180
2.1.15.2.2.4. –mAz, mAs Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	180
2.1.15.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri.....	181
2.1.15.2.3.1. -dAçI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	181
2.1.15.2.3.2. -gU Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	181
2.1.15.2.3.3. -gUçI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	181
2.1.15.2.3.4. -gUnçI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları	182
2.1.15.2.4. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu	182
2.1.15.2.5. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat-Fiil Grubu.....	185
2.1.15.3. Zarf-Fiil Grubu.....	187
2.1.15.3.1. “-a / -e” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları	188
2.1.15.3.2. “-gAlI” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları.....	189
2.1.15.3.3. “-gInçA / -gImçA” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu	189
2.1.15.3.4. “-Ip, -p” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları.....	190
2.1.15.3.5. “-ken” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu.....	190
2.1.15.3.6. “-mAdIn / –meyin” Zarf–Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu	191
2.1.15.3.7. “-u / -ü” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları.....	192
2.1.15.3.8. Sıfat- Fiil Ekleriyle İsim Hâl Eklerinin Birleşmesiyle Oluşan Zarf- Fiiller.....	193
2.1.15.3.8.1. –ArdA/ -UrdA	193

2.1.15.3.8.2. –gAndA	193
2.1.15.3.8.3. -mİşdA:	194
3. SONUÇ.....	195
4. KAYNAKÇA	197
ÖZGEÇMİŞ.....	201

KISALTMALAR

‘al	: ‘alayhi’l-la‘na
Ank.	: Ankara
as	: alayhi’s- selām
çev.	: çeviren
haz.	: hazırlayan
İst.	: İstanbul
rahmhi	: rahmatu’llāhi ‘aleyhi
razhā	: ražiya’llāhu ‘anhu
razhu	: ražiya’llāhu ‘anhumā
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDED	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
tv̄t	: tabāraka ve ta‘ālā
yay.	: yayınlayan
vs.	: ve saire
vb.	: ve benzeri

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Türkçede kelime grupları konusunda yapılan çalışmalar yeterli düzeyde olmadığı gibi bu çalışmalarda ortak bir sonuca da varılamamıştır. Aynı zamanda kıymetli bir eser olan Nehcü'l-Feradis üzerinde de yeteri kadar durulmadığı gözlemlenmiştir. Hem bu alandaki eksiği bir nebze olsun giderebilmek hem de Türkçenin kronik sorunu olan kelime grupları tartışmalarına eski bir metinden örnekler sunarak tartışmaya yön verebilmek amaçlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Yüksek Lisans tezi hazırlama aşamasının ilk basamağı, iyi bir tez konusunun belirlenmesidir. Üzerinde yeteri kadar çalışma yapılmış, çok kısa ya da çok dallı budaklı bir konunun seçilmesi tez yazımını ya gereksiz kılacaktır ya da içinden çıkılmaz bir hale sürükleyecektir. Bu nedenle üzerinde halâ çalışılmaya ihtiyaç duyulan Nehcü'l-Feradis'le ilgili çalışılmaya karar verilmiştir. Türkçede, tartışmaları bir türlü sonlanmayan kelime grupları da bu noktada sentezlenmiştir. Konu seçiminden sonra eserle ilgili ne kadar çalışma varsa hepsi bir araya getirildi. İçlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak istifade edilenler kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Sonra, eserin satır satır incelenmesi ve bilgi fişlerinin çıkartılması aşamasına geçildi. Bu noktada en önemli konu gözden hiçbir şeyin kaçmamasıydı. Çünkü gözden kaçan bir örnek o konunun örneklenememesi yani ispatlanamaması anlamına gelmekteydi. Bir sonraki aşama, elde edilen bulgular titizlikle yazıya geçirilmesiydi. Kendi bulgularımızı aktarmadan önce araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verildi. Bu araştırmacıları belirlerken de mümkün olduğunca fazla araştırmacıdan farklı düşüncelere yer vermeye çalışılmıştır. Kendi tespitlerimizin aktarılmasından sonra her bir kelime grubunun diğer kelime grupları içerisindeki kullanımına örnekler verildi. Daha sonra kelime gruplarının cümle içindeki görevine yani özne, tümleç ve yüklem olarak kullanılmasına bakıldı. Yazım aşamasında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tez Yazım Kılavuzuna sadık kalınmaya çalışıldı.

1.3. Harezm Bölgesi ve Harezm Türkçesi

Harezm, Aral gölünün güneyinde uzanan topraklara ve XIII. yüzyıla kadar burada yaşayan halka verilen addır. Bazı İslâm coğrafyacıları Hârizm'i (Hârezm, Harzem) batıda Oğuz Türkleri'nin ülkesi, güneyde Horasan, doğuda Mâverâünnehir, kuzeyde yine Türk topraklarıyla çevrili bir ülke olarak tanıtır (1997: 217).

Harezm bölgesi 11. yüzyılda Gaznelilerin görevlendirdiği valilerin idaresindeydi. Buraya atanan valiye Harzemşah denilmektedir. Harzemşahların sülalesi Oğuzların Beydili boyundan Anuş Tegin ile başlar. Selçuklu Sultanı Sultan Sançar'ın ölümüyle (1157) bağımsızlıklarını ilan etseler de kısa bir süre sonra Cengizliler tarafından devletlerine son verildi (Ercilasun, 2004: 373).

Sırasıyla Gazneliler, Selçuklular ve Cengizlilerin egemenliğinde kalan Harezm bölgesi zamanla Türkleşti ve bir kültür merkezi olarak sivrildi. Özellikle Saray, Cengizliler ve Altın Ordu zamanında tam bir kültür merkezi oldu. Harezm Türkçesine ait eserler de bu merkezde yazıldı (Ercilasun, 2004: 373).

O dönem Harezm'de umumi kütüphaneler bulunmaktadır. Burada Arapça ve Farsça divanlar tertip edilmekte ve âlimlere büyük değerler verilmektedir. "Rasyonalist" bir "kelam" mesleği olan mu'tezile mezhebinin daha XI. yüzyılda bu bölgede yayılmasıyla dinî meseleler taassub ve ifrattan uzak bir şekilde münakaşa edilmektedir (Hacıeminoğlu, 1997: 2).

Türk dilinin Doğu kolunu oluşturan Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Gerek imlâ gerekse kelime kadrosu açısından Harezm Türkçesine yön vermiştir. Timur zamanında Çağatay Türkçesinin önem kazanmasıyla birlikte Harezm Türkçesi etkisini kaybetmiştir (Özkan vd., 2001: 103).

Harezm Türkçesinin kesin olarak hangi şivelerden oluştuğu üzerine öne sürülen görüşlerde bir birliktelik yoktur. Ancak Özkan, Harezm bölgesinin Dandanakan Savaşı neticesinde Kıpçak ve Kanglı kumandanların eline geçtiği ve daha sonra bölgeye Türkmen ve Oğuzların da yerleşmesiyle Harezm Türkçesinin Kıpçak, Kanglı, Türkmen ve Oğuz şiveleri etkisinde gelişme gösterdiğini ileri sürmüştür (Özkan vd., 2001: 102).

XIII. yüzyılda Krahanlı Türkçesinden gelişen ve XV. yüzyılda yerini Çağatay Türkçesine bırakan Harezmi Türkçesi, Karahanlıcadan teşekkül etmesinin yanı sıra, çeşitli boyların lehçelerini yansıtmaları bakımından ilginç bir yazı dili olmuştur. Bu sahadaki eserlere bakıldığında bu edebî dilin farklı metinlerde farklı lehçelerin daha fazla ağırlık kazanmış şekliyle karşımıza çıktığı görülmektedir (Sağol, 2002: 804).

Eckmann, Harezmi Türkçesiyle yazılmış bazı eserlerin Oğuzca-Kıpçakça ve Çağataycaya dâhil edildiğini belirtir. Harezmi Türkçesine yeteri kadar önem verilmediğini şu sözlerle ifade eder: “Harezmi Türkçesi edebî dili, gramer yönünden, şimdiye kadar kimse tarafından ele alınmadı. Sebebi, belki de, ekseri ilgili eserlere yaklaşılmasının güçlüğündendir.” (2011: 3).

1.4. Nehcü'l-Feradis

Türk dil tarihi açısından son derece önemli olan bu eser, ilk olarak 1885 yılında Tatar bilgini Şihabeddîn Mercânî tarafından ilim dünyasına duyurulmuştur. En eski nüshalardan biri olan bu yazma maalesef günümüze ulaşamamıştır (Nadjip, 1971: 30).

Onar fasıllı dört babdan oluşan Nehcü'l Feradis, Harezmi Türkçesi ile yazılmış dinî-ahlakî bir eserdir. Dini bir edebiyat türü olan Kırk Hadis tercümesi niteliğindedir. Her faslın başında birer hadis bulunmakta, bu hadisin Türkçe tercümesi verildikten sonra, tanınmış İslam âlimlerinin eserlerinden söz konusu hadisin manasını daha etraflı olarak aydınlatarak mahiyette mütalâalar, menkıbeler, hikâyeler nakledilmektedir. Bazen tanık olarak ayetlere ve başka hadislerle de başvurulmaktadır. Hatime kısmında müstensih, musannifin bu kitabı oluştururken istifade ettiği kaynakları sıralamaktadır (Sağol, 2002: 808). Kitabın bölümleri ve içeriği şu şekildedir: Birinci babda Hz. Muhammed'in hayatı (vahiy gelmesi, onun yakınlarının İslam'ın ilk yıllarında müşriklerden gördüğü eziyetler, hicret, mucizeler gösterilmesi, Miraç hadisesi, Huneyn gazası, rihlet), ikinci babda Hulefâ-i Raşidin, Ehl-i Beyt ve Dört İmamın faziletleri, üçüncü babda kulun Tanrıya karşı işlemesi gereken iyi ameller (namaz, zekât, oruç, hac, ana ve babaya hürmet, helal yemek ve benzeri şeyler) ve dördüncü babda ise kulu Tanrıdan uzaklaştıracak olan kötü ameller (boş yere kan dökmek, zina etmek, içki içmek, kibirlenmek, yalan söylemek ve gıybet etmek, riya, kin, haset, gurur, gaflet afetleri vb.) üzerinde durulmuştur.

Dil ve kültür tarihimiz açısından son derece önemli bir eser olan Nehcü'l Feradis'in kim tarafından nerede yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, üzerinde yapılan araştırmalardan çeşitli bilgiler elde etmiş bulunmaktayız.

E. N. Nadjip, "Nehcü'l-Feradis ve Dili Üzerine" adlı makalesinde eserin müellifinin, Nehcü'l Feradis'in St. Petersburg SSCB İlimler Akademisi'nde bulunan Kazan nüshasında Tatar bilgini Şihabettin Mercânî'nin naklettiğine göre "Mahmud bin Ali bin Seyh e's Sarayi mense'en ve'l Bulgari müvelleden ve'l Kerderi" ifadesinden Saray şeyhinin oğlu Bulgar doğumlu, Kurder ile ilgisi bulunan Ali oğlu Mahmud olduğunu söyler. Eserde Mahmud bin Ali kendine müellif yerine toplayıcı demektedir. Çeşitli din âlimlerinin rivayetlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir eser olması sebebiyle, müellifin kendisini "toplayan, bir araya getiren" olarak vasıflandırması şaşılacak bir husus değildir (1971: 36-37).

Profesör Zeki Velidi Togan, 1928 yılında Nehcü'l Feradis'in Yeni Cami Kütüphanesinde bir nüshasını tespit etmiştir. Bu nüshanın kâğıt kalitesini, eserin imlâsını, eserin hareke biçimini inceleyerek İstanbul yazmasının müstensihinin Muhammed ibn Mahmud ibn Hüsrev El-Horezmî olduğunu ve yazmanın Horezmi'de yazıldığını öne sürmüştür. M. F. Köprülü, Togan'ın düşüncesine katılmaktadır. Köprülüye göre şimdilik, bu eserin müellifi, Horezm'de bulunan Kurder doğumlu, sonraları Saray şehrinde yaşamış olan Mahmud sayılabilir (Nadjip, 1971: 33) .

Kıvamettin'e göre ise kitabın yazarını öyle ünlü âlimler arasında aramak gerekmez. Çünkü kitapta o kadar büyük hatalar vardır ki bu hataları orta tahsilli bir kişi bile yapmaz. Örneğin tarihi vakaları birbirine karıştırmak, özel isimlerdeki hatalar bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Türkçe cümle kurallarına da pek uyulmamıştır (Burslan, 2010: 169).

Gülden Sağol'a göre, müellifin bu kitabı yazmasındaki amacı kitabın adından da anlaşılacağı üzere bu eserdeki güzel sözlerle insanların amel etmesi ve cennete gitmelerinde kılavuz teşkil etmesidir. Bu sebeple, hiçbir sanat gayesi güdülmemiş, edebi olması gibi bir endişeye yer verilmemiştir. Bundan dolayı gayet sade ve açık bir üslupla kaleme alınmıştır. Fakat ele alınan meseleler, ilgi çekici hikâyeler ışığında verildiği için kesinlikle sıkıcı bir kitap değildir (Sağol, 2002: 808).

Kitabın dili büyük çoğunlukla Harezmi-Altınordu lehçesine ait olsa da değişik lehçelerden de faydalanılmıştır. Bir anlam için çeşitli Türk şivelerinden kelimeler alınmıştır.

Nehcü'l-Feradis'i bizim için asıl önemli kılan dilindeki sadeliktir. Eserde ifadenin sade ve selîs olduğunu belirten Köprülü, eserin sanat gayesi güdülmeden yazıldığını şu şekilde ifade etmiştir: "Nehcü'l-Feradis müellifi, okuyucusunu eğlendirmek değil, onlara faydalı olmak gayesini takip etmektedir. Şu halde bu eserde bedî'î bir mahiyet bulmak imkânsızdır. Buna rağmen, dinî kıymeti itibarıyla bu eserin epeyce şöhret kazandığı, daha müellif hayatta iken 'Saray'da istinsah edilmiş nüshasına tesadüf edilmesi ile sabittir." Ayrıca dil tarihi açısından önemini "Hakikatte, bu büyük eser, yalnız fonetik ve morfolojik hususiyetleri bakımından değil, içindeki lügâtlar itibarıyla da çok zengindir. Elimizdeki diğer Harizm eserleri gibi Nehcü'l-Feradis de XIV. asır esnasında edebî Hakâniye Türkçesinden Çağataycaya doğru giden tekâmül silsilesinin mahsûllerinden biri ve lisan tarihi bakımından belki de en mühimdir." sözleri ile ortaya koymaktadır (2011: 312-314).

Bilal Aktan, Nehcü'l-Feradis'te söz dizimine dikkat çekmiştir. Devrik cümle yapısını görmekte olduğumuzu ve öğretici bir amaçla yazılan, sanat kaygısı güdülmeyen, manzum olmayan bir eserde böyle bir anlatıma yer verilmiş olmasının ilginç olduğunu belirtir. Bu davranışın sebebini Arapçanın söz dizimi özelliğine bağlamaktadır. Girişik birleşik cümlelerin yapısını da Arapçanın fiil+fail+meful yapısından kaynaklandığını öne sürmektedir. Cümle başında ve cümleleri birbirine bağlamada kullanılan "takı" bağlacı yine Arapçanın söz dizim özelliklerinden kaynaklanmaktadır (2006: 48).

Nehcü'l-Feradis'in bilinen birkaç nüshası vardır. Ancak bunlardan günümüze eksiksiz olarak ulaşabilen yalnızca tek bir nüshadır. Bu nüsha 1928 yılında Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Yeni Cami Kütüphanesinde tespit ettiği, 879 numarada Fezâilü'l-Mu'cizât adıyla muhafaza edilen nüshadır. Bu yazma İstanbul yazması adıyla bilinir. Tamamı 222 varak (444 sayfa)'tan ibarettir. Eksiksiz bir yazma olması münasebetiyle 1956 yılında Janos Eckmann tarafından neşredilmiştir. Neşredilen bu eserin ön sözünde daha sonra ikinci kitap olarak transkripsiyonlu metin ve üçüncü kitap olarak da sözlük kısmı neşredilecek denilmektedir. Ancak Eckmann 1971 yılında vefat edince transkripsiyonlu metin Hamza Zülfikâr ve Semih Tezcan tarafından neşredilmiştir (Nadjip, 1971: 33). 1998 yılında da Dr. Aysu Ata, Dizin-sözlük kısmını yayımlamıştır.

Nadjip bize eserin Fezâilü'l-Mu'cizât adıyla kütüphanede kayıtlı olduğunu söylese de (Nadjip, 1971: 32) Zeki Velidi Togan'ın bulduğu bu yazmanın günümüze ulaşan basımlarının ilk sayfasında "Takı bu kitâbke Nehcü'l-ferâdis at bêrdük,

ma'nîsi uşmağların açuğ yolu temek bolur." (2-16) cümlesi yazmaktadır. Yani müellif kitabın isminin Fezâilü'l-Mu'cizât değil, Nehcü'l-ferâdis olduğunu bize haber vermektedir.

Diğer bir nüsha Tatar bilgini Şihabettin Mercanî'nin ilim dünyasına duyurduğu nüshadır. Maalesef bu eser halen kayıptır. H759/ M. 1357-1358 tarihini taşıyan yazma, Altınordu Devleti'nin başkenti Saray şehrinde istinsah edilmiştir. 1877 yılının Ağustos ayında Kazan'da düzenlenen 4. Rusya Arkeoloji Kongresi çerçevesinde düzenlenen sergide gösterime sunulan el yazmalarından on ikincisi Nehcü'l Feradis'tir. S.G. Vahidov'a göre bu nüsha Mercanî'nin elinde bulunan ve daha sonra kaybolan nüshadır. (Sağol, 2002: 809)

Nehcü'l-Feradis'in bilinen diğer bir yazması da Kırım nüshasıdır. 1928 yılında Bahçesaray'da bir kütüphanede bulunmuş, Yalta müzesi için satın alınmış ve 1930'da Yakub Kemal tarafından bir risaleyle tanıtılmıştır. Harekeli ve okunaklı bir metindir; fakat sadece birinci ve ikinci babları içine almaktadır. 549 sayfalık yazma 1390'da Kasım bin Muhammed tarafından intinsah edilmiştir (Ercilasun 2004: 381). Yazılış yeri ve tarihi belirtilmemiştir. Yakub Kemal nüshanın Kırım'da ortaya çıktığına ve istinsah tarihinin Kırım'ın Altınordu Devleti'nin kültür merkezi olduğu devre rastladığına dayanarak, müstensihin Solhatlı bir zat olduğunu var saymakta, müellif olarak ise Mahmud b. Ali'yi kabul etmektedir. Bu yazma halen kayıptır (Sağol, 2002: 809)

Eserin diğer bir nüshası da Paris nüshasıdır. Paris Bibliotheque Nationale 1020 numarada muhafaza edilmektedir. Eksik bir nüshadır. Birinci babın üçüncü faslının son kısmı ile başlamakta, üçüncü babın ikinci faslı ile sona ermektedir. Baş ve sonu kopmuş olduğu için eserin adı, müellifi, müstensihi, yazılış ve istinsah tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İstinsah tarihi bilinmemekle birlikte dil özellikleri açısından İstanbul nüshasından sonraki bir yüzyılda yazıldığı anlaşılmaktadır (Sağol, 2002: 809).

Nehcü'l-Feradis'in bir diğer nüshası da Kazan nüshalarıdır. Bu nüshalardan ilki Prof. Gotvald'ın varisleri tarafından Kazan Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye edilmiş ve halen de 60261 numarada kayıtlı olarak muhafaza edilmektedir. 536 sahifelik yazmanın bütünü çok kötü muhafaza edilmiş, ilk beş varaktan yalnızca orta kısımları kalmıştır. Yazmanın tarihi de yoktur (Nadjip, 1971: 34). Yazmayı Yafarov ilim dünyasına tanıtmıştır (Sağol, 2002: 809). İkinci nüsha, yine Kazan Devlet Üniversitesinin Kütüphanesi'nde 3060 numara ile kayıt altında tutulmaktadır.

Tamamı 28 varak olup, her sahifesinde 29 satır vardır. Bu varaklar da çok kötü muhafaza edilmiştir. Gelişi güzel katlanan sayfaların orta kısımlarındaki yazılar silinmiştir (Nadjip, 1971: 35). Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün Tatar Edebiyatı Heyeti odasında muhafaza edilen üçüncü nüsha ise 1930 yılında elden temin edilmiştir. 532 sahifelik bu nüsha iyi durumdadır. İlk beş sayfa sonradan konulmuş olup yalnızca birinci sayfa kayıptır. Hicri 1185 tarihli olan bu yazmanın sonunda müstensihi, adının Feyzullah Cafer-oğlu olduğunu ve bu yazmayı hocası Molla Selimcan Dost Muhammed'in oğlu için istinsah ettiğini bildirmektedir (Nadjip, 1971: 35).

Nehcü'l-Feradis'in diğer bir nüshası da Leningrad'daki SSCB İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde bulunan iki yazmadır. Yazmalar Leningrad'a 1934 yılında Kazan'daki Vahidov Kütüphanesi'nden getirilmiştir. Her iki yazma da bize tam ve iyi muhafaza edilmiş olarak gelse de, noksandır. Mesela 316 kayıt numarası ile muhafaza edilen yazma, birinci babın dördüncü faslı ile başlamaktadır. İkinci yazmanın ise ne başı ne de sonu vardır (Nadjip, 1971: 35).

2. İNCELEME

2.1. KELİME GRUPLARI

Prof. Dr. Muharrem Ergin, kelime grubunu “Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.” şeklinde tanımlar (1999: 372).

Tahsin Banguoğlu, “grup” yerine “öbek” terimini kullanır ve kelime gruplarını da “belirtme öbekleri” ve “yargı öbekleri” olmak üzere ikiye ayırır. Kelime gruplarını belirtme öbeği olarak gösteren Banguoğlu, bunların sözü geliştirmek üzere oluşturulduğunu ifade eder ve belirtme öbeklerini “ad takımları, sıfat takımları, zarf öbekleri, çekim öbekleri, bağlam öbekleri, yavaşma takımları, katma öbekler” olarak kendine özgü bir tasnifte inceler (2007: 496).

Karahan ise, kelime gruplarını “Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğu” olarak tanımlar (1999: 11).

Karaağaç, “söz öbekleri” dediği kelime grupları için kısaca şunları söyler: “Söz öbekleri, kısaca, cümle oluşturmayan söz dizimi birimleri olarak tanımlanır. Birden çok sözden oluşan yapılardır... Bir başka deyişle, söz öbeği, bir varlığın nitelendiği yapıdır. Söz öbeği, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen sözler topluluğudur.” (2012: 443).

M. Kaya Bilgegil “belirtme grupları” olarak isimlendirdiği kelime gruplarını “Birden ziyade kelimedenden meydana geldiği halde, cümledeki görevi bakımından bir tek kelimedenden farksız olan, gerektiği takdirde, yine bir kelime imiş gibi çekim eki alabilen isim soyundan kelimelerin teşkil ettiği birleşik sözlere, belirtme (=tâyin) grupları diyoruz.” şeklinde tanımlar (2009: 115).

Süer Eker, kelime grupları için “sözcük grupları” terimini kullanır. Kelime grubunun tanımlanmasında Zeynep Korkmaz’ın tanımını kullanan Eker, deyimler ve atasözlerini de sözcük gruplarına dahil etmiştir (2011: 421).

Jean Deny ise “kelime öbekleri” olarak adlandırdığı kelime gruplarını şekil ve mantık yönünden ele alır ve kelime gruplarını şekil ve mantık yönünden tek bir kelime gibi görür. Kelime öbeklerini belirtici öbekler (ad, sıfat tamlaması; yaklaşma,

bulunma, uzaklaşma grupları), yanaşmalık öbekler (unvan ve birleşik isim grupları), yığılma öbekleri (edat ve eylem grupları) ve cümle öbekleri (yarı tümceler, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları) olmak üzere dört grupta inceler (1941: 709).

Vecihe Hatiboğlu, kelime gruplarını “yargısız anlatımlar” olarak ele alır. Ona göre “Yargısız anlatımlar, en az iki sözcüğün türlü ilgi ve nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birliklerdir. Yargı bildirmeyen bu birlikler, anlatımlar ya kalıplaşmamış sözcüklerden kurulan her türlü tamlamalardır ya da kalıplaşmış sözcüklerden kurulan birleşik sözcükler, deyimler veya ikilemelerdir.” Yargısız anlatımları; tamlamalar, birleşik sözcükler ve ikilemeler olarak gruplandırır (1972: 2).

Nurettin Koç, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde kelime gruplarını “Tümceyi doğrudan doğruya sözcükler kurmaz; sözcüklerin anlamlı ilişkiler sonucu birbiriyle birleşmesinden doğan dil birlikleri kurar. Tümce içinde tek bir birim gibi yüklem, özne ya da tümleç görevi yüklenen bu dil birliklerine öbek denir.” şeklinde tanımlar ve kelime gruplarını kendine özgü bir şekilde sınıflandırır. “Türkçede fiil grubu fiille, isim grubu isimle, edat grubu edatla ve zarf grubu zarfla sona erer. Hiç kimse, ama hiç kimse bu sözcük türleriyle bitmeyen bir kelime grubu gösteremez. Bu duruma göre on sekiz tür ya da yirmi tür kelime grubu yoktur.” diyen Koç, kelime gruplarını isim grubu, fiil grubu, edat grubu ve zarf grubu olarak dörde ayırır (Koç, 2001: 492-493).

Dil bilimcilere göre değişik isimlerle anılan kelime grupları için bu çalışmada “kelime grupları” terimi kullanılacaktır. Kelime gruplarının tanımlarının irdelenmesinden sonra kelime gruplarının sınıflandırılması da araştırmacılara göre çeşitlilik gösterir:

Araştırmacılar, öbeklerin sayısı konusunda epeyce farklı düşüncelere sahiptir. Gökdayı bu konuda bir çalışma yapmış ve taradığı kaynaklardaki öbek sayılarını çoktan aza doğru şu şekilde sıralamıştır: Karaağaç (2009) iki ana grup altında 30, Delice (2003) üç ana grup altında 27, Özkan ve Sevinçli (2008) 23, Ergin (1989) 21, Aktan (2009) dört ana grup altında 20, Ertane Baydar ve Baydar (2001) 20, Karahan (1999), Yaman (2000), Karaörs (2004) ve Erkul (2007)19, Şimşek (1987) altı grup altında 18, Usta (2000) dört grup altında 18, Akbayır (2007) 17, Kahraman (2005) sekiz grup altında 16, Cemiloğlu (2001) 15, Beserek (1991) 13, Banguoğlu (1990)

sekiz grup altında 12, Hatipoğlu (1972) dört grup altında 10, Uzun (2000), Uzun ve Aydın (2006) 5, Koç (1996) 4 tür öbek belirlemiştir (Turkish Studies, 2010: 1304).

2.1.1. İSİM TAMLAMALARI

Türkçede isim tamlamalarının türleri konusunda bir görüş birlikteliği yoktur. Bazı araştırmacılar yalnızca belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarını kabul ederken bazı araştırmacılar da takısız isim tamlaması ile zincirleme isim tamlamasını da kabul ederler. Araştırmacıların konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Ergin, isim tamlamasını “İyelik grubunun her iki unsuru isim olan şekillerinden başka bir şey değildir.” şeklinde tanımlamıştır. Ona göre bütün isim tamlamaları iyelik grubudur ve diğer bütün iyelik grupları da isim tamlamasıdır. Ergin, isim tamlamasını belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta inceler (1999: 382). Takısız/Eksiz tamlama ve zincirleme isim tamlamalarına değinmez.

Karahan ise, isim tamlamasını “Bir isim unsurunun, iyelik sistemi içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur.” diye tanımlamış (1999: 13) ve zincirleme isim tamlaması ile takısız isim tamlamasına değinmemiştir.

Banguoğlu, ad takımı başlığıyla ele aldığı isim tamlamasını “...kimin veya kim halindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine ad takımı deriz.” şeklinde açıklar. Takısız isim tamlamasını kabul etmezken, zincirleme isim tamlamasını “Ad Takımının Zincirlemesi” başlığıyla ele alır. (2007: 331).

Mustafa Özkan vd., isim tamlamasını “İyelik gruplarının üçüncü şahıs ifadesi taşıyanlarında tamlanan ilgi halinde 3. şahıs zamirleri olabileceği gibi, bu zamirlerle temsil edilen nesnelere adları da olabilir. Böylece tamlayan karşımıza zamir değil, isim çeşidi bir kelime olarak çıkar. ..İşte iyelik grubunun her iki unsurunun isim olduğu bu şekline isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlar. İsim tamlamalarını belirli ve belirsiz isim tamlamaları olarak iki grupta toplar (2001: 560).

Korkmaz, isim tamlamasını “Bir ad başka bir adla ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda ad tamlaması dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar.” diye tanımlar ve takısız isim tamlamasını kabul etmez (2003: 270).

Karaağaç ise “İlişkilendirme Öbekleri” içerisinde ele aldığı isim tamlamasını “Bir adın bir başka adla ilişkilendirildiği söz öbekleridir.” diye açıklar ve takısız isim tamlamasını kabul etmez (2012: 486).

Bilgegil, belirtme gruplarının alt başlığı olarak ele aldığı isim tamlamalarını şu şekilde ifade eder: “Birden fazla ismin; iyelik(=âitlik), tahsis, tür, cins ve özellik ifade etmek üzere bir araya gelmesinden hasıl olan birleşik sözlere, isim tamlaması denir.” Bilgegil, tamlayan ve tamlanan terimleri yerine belirten ve belirtilen terimlerini kullanır. İsim tamlamalarını üç gruba ayırır; belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlamasını kabul ederken takısız/eksiz isim tamlamasına değinmez (2009: 116).

“En az bir ismin başına bir isim daha getirilmek suretiyle oluşturulan kelime gruplarıdır.” şeklinde isim tamlamasını ifade eden Beserek, isim tamlamasının çeşitlerine değinmemiştir (1991: 28).

S. S. Mayzel’in 1944 yılında savunduğu 185 sayfalık doktora tezi olan “Türk Dilinde İzafet” adlı çalışmasını özetleyen Abdülkadir İnan’dan edindiğimiz bilgiye göre, Mayzel’in izafet diye bahsettiği isim tamlamasından başka bir şey değildir. Mayzel çalışmasında, izafetleri üç gruba ayırmaktadır:

“1. tip: $S_1 + M_1$ kadının şapkası

2. tip: $S_0 + M_1$ kadın şapkası

3. tip: $S_0 + M_0$ fötr şapka

Burada S ve M işaretleri sıfat ve mevsuf terimlerinin baş harfleridir. 1 rakamı morfemi, 0 rakamı ise morfemsiz olduğunu gösterir.” (İnan, 1957: 283)

Prof. Dr Mustafa Özkan ve Yrd. Doç. Dr. Veysi Sevinçli’nin hazırladıkları “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı çalışmada isim tamlaması “İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlanır. İsim tamlaması belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olmak üzere üç grupta incelenir (2011: 19).

Hengirmen, isim tamlamasını, “İki ya da daha çok addan kurulmuş tamlamaya ad tamlaması denir.” şeklinde tanımlar ve isim tamlamasını belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması olarak üç grupta inceler (2007: 118).

Vecihe Hatiboğlu, “Yargısız Anlatımlar” genel başlığı adı altında incelediği tamlamalardan isim tamlamasını şu şekilde tanımlar: “Bir veya daha çok adın, bir başka adın anlamını tamamlamak üzere kurduğu birliktir.” İsim tamlamasını belirtili, belirtisiz ve takısız tamlama olmak üzere üç başlıkta ele alır (1972: 12).

Jean Deny, “izafet ilgisinin tarifi-izafet ilgisi(terkibi)” başlığı adı altında ele aldığı isim tamlamasını “Bu öbek umumiyetle alem (isim) olan iki had <<terme>> den teşekkül eder ki birincisi, ikincisine mütemmim hizmeti görür.” şeklinde tarif eder ve tamlayan yerine tümleyici isim, tamlanan yerine de tümlenik isim, der (1941: 727).

Bilal Aktan, yardımcı unsur + esas unsur’dan oluşan “1. Tip” adını verdiği kelime grupları içerisinde ele aldığı isim tamlamasını “İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubuna isim tamlaması denir.” şeklinde tanımlar ve belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olarak üç alt başlıkta inceler (2009: 9).

Eker, “İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok addan oluşan tamlamadır.” şeklinde tanımladığı isim tamlamalarını dört grupta inceler. Takısız ve zincirleme ad tamlamalarını da kabul eder (2011: 423).

İsim tamlamalarının türleri konusunda Eker’in görüşü daha uygun gelmektedir. Çünkü çalışmanın takısız isim tamlaması bölümünde, metinden elde edilerek verilen örnekler ve zincirleme isim tamlamaları örneklerinin metinde tespit edilmiş olması isim tamlamalarının dört çeşidi olduğunu göstermektedir. Bunlar belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması, takısız/eksiz isim tamlaması ve zincirleme isim tamlamasıdır.

2.1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Türkçenin üzerinde görüş birliğine varılan konularından biridir. Araştırmacılar kelime grubundan bahsederken belirtili isim tamlamalarını isim tamlamalarını bir türü olarak değerlendirir. Bu tür isim tamlamaları tamlayanın ilgi durumu eki (-ın/-nın) ve tamlananın iyelik eki (-ı, -sı/-ları) almasıyla oluşur. Bu konuda araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

Günay Karaağaç, belirtili isim tamlaması için “Hem tamlayanın hem de tamlananın ek aldığı ve iki adın ilişkilendirme yoluyla oluşturduğu söz öbeğine

belirtili ad tamlaması denir.” demektedir. Tamlayanın ilgi durumu (-ın/-nın) eki, tamlanan ögenin de iyelik (-ı, -sı/-ları) eki aldığını belirtir (2012: 487).

Prof Dr. Tahsin Banguoğlu, belirtili isim tamlamasında kullanılan terimlerin bu tamlamayı tam olarak karşılayamayacağını belirtir. Tamlayan ve tamlanan yerine “katılan ve katkı alan” terimlerini kullanır. Ona göre, bu tamlamaya gelen eklerin her ikisi de “ait olma” durumunu ifade eder (2007: 332).

1’inci Tip Ad Tamlamaları başlığıyla konuyu ele alan Eker, belirtili isim tamlamasını “Tamlayanı adın işaret ettiği nesneyi belirgin hâle getiren ilgi durumu eki [-In/-nIn]; tamlananı tekil üçüncü kişi iyelik eki [-I/-sI] alan, dolayısıyla belirti eki taşıyan ad tamlamasıdır.” şeklinde tarif eder (2011: 422).

“Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması denir.” diyen Ergin, belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirli olmasına rağmen tamlanana bağlanmasının geçici olduğunu belirtmektedir (1999: 383).

Karahan ise, belirtili isim tamlamasını anlatırken “Birinci unsur ilgi eki taşıyan isim tamlaması belirli isim tamlamasıdır.” cümlesine yer verir. Tıpkı Ergin gibi tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkinin geçici olduğundan bahseder (1999: 13).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, belirtili isim tamlamasını “Belirli ad tamlaması, tamlayan adın sonuna ilgi durumu eki, tamlanan adın sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlama türüdür.” şeklinde ifade eder ve belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilginin geçici olduğunu belirtir (2003: 271).

“Belirteni tanımlı olan isim tamlamalarına belirtili isim tamlaması... denir.” diyen Kaya Bilgegil, belirtili isim tamlamalarında belirten ve belirtilenin ikisinin de ek aldığını söyler (2009: 116).

Mustafa Özkan vd. belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirli olmasına rağmen tamlayan ve tamlanan arasındaki ilginin geçici olduğu ve bu nedenle belirtili isim tamlamalarının birleşik kelime yapmaya müsait olmadığını vurgular (2001: 561).

Abdülkadir İnan’ın naklettiğine göre S. S. Mayzel, belirtili isim tamlamasını S_1+M_1 şeklinde formüle etmiş ve belirtili isim tamlamasını verilen örneklerdeki

anlama göre (bir şeyin bir şeye ait olduğu, parçanın bütüne ait olduğu vs.) yedi gruba ayırmıştır (İnan, 1957: 283).

Hengirmen, tamlayanın, belirtili isim tamlamasında belirli olması nedeniyle bu tamlamanın belirtili isim tamlaması olarak bilindiğini söyler (1998:118).

Özkan ve Sevinçli “Tamlayanı ilgi hâli eki (-In,-Un,-nIn, -nUn) almış olan tamlamaya belirtili isim tamlaması denir.” şeklinde tanımladığı belirtili isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasındaki bağın geçici olduğu ve bu nedenle, bu tamlamanın yeni bir kavramı karşılamadığını belirtmektedir (2011: 22).

Hatiboğlu, belirtili isim tamlamasında tamlayanın da tamlananın da gerekli ekleri aldığını, belirtili isim tamlamasının çok defa zincirleme isim tamlaması yaptığını ve belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına kelimeler girebildiğini belirtir (1972: 12).

Deny, belirtili isim tamlamasını şu şekilde açıklar: “Şimdiki Osmanlıcada izafet ilgisi birbirine yaklaşımları rastgeleliğe bağlı nevîden olan iki isimden yapıldığı zaman, birinci had (muzafun ileyh olarak) aidiyet <<genitif>> heletine konulur: *çobañın ev-i*. Böyle olan izafet ilgilerine hâdis (arizî)<<accidente>> veya tahlilî <<analytique>> adını veriyoruz.” (1941: 735).

Doç. Dr. Bilal Aktan, “Tamlayanı yani birinci unsuru ilgi hâli eki (-In, -nIn) alan isim tamlaması, belirtili isim tamlamasıdır.” diye tanımladığı belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasında ekle sağlanan geçici bir ilişkinin olduğunu söyler (2009: 12).

Aşağıda, Nehcü’l Ferâdis’te belirtili ad tamlamalarının kullanımıyla ilgili örnekler verilecektir.

2.1.1.1.1. Tamlayanı İlgi Hâli Eki Almış Belirtili İsim Tamlamaları

Nehcü’l Feradis’te belirtili ad tamlamaları, tamlayan ve tamlanan unsurlarının tek bir addan oluşmasıyla meydana gelir. Buna göre tamlayan -nıñ, -niñ, -nuñ, -nüñ ilgi hâli eklerini, tamlanan da -ı, -i iyelik eklerini alır. Buna göre;

taķı bu havznuñ uluğlukı bir aylık yerke teģi turur (62-7) “Ve bu havuzun büyüklüğü bir aylık yere kadardır.”

yâ Resûlallâhi, takvânıñ azıķı ne bolsun? (163-2) “Ey Resûlallâh, takvanın azığı ne olmalı?”

taķı bu dũnyā mu'mjnlnrniñ zindānı turur (164-11) "Aslında bu dũnya, mũminlerin zindanıdır."

fir'avnnun ğazabı keldi taķı aydı (165-6) "Firavun'un gazabı geldi (sinirlendi) ve sũyledi."

cũmle Őahābalar taķı Őahābalarınıñ oĝlanları yıĝlaŐtılar (177-14) "Bũtũn sahabeler ve onların çocukları aĝlaŐtılar."

velikin yezidniñ kũnlinde 'adāvat ornadı (181-15) "Fakat Yezid'in gũnlũnde dũŐmanlık yer etti."

kevfekeniñ bēĝi 'Ubeyd ibnũ Ziyād erdi. (184-1) "Kevfe'nin beyi Ubeyd İbni Ziyad idi."

bu ķan anıñ ķanı turur taķı yārānlarıñıñ kanı turur. (185-3) "Bu kan onun kanıdır ve yarenlerinin kanıdır."

ol Ğasan atlıĝ kiŐi taķı ol miñ yarmaķnı ěwniñ mũnũŐinde ķodtı taķı ķıķtı. (187-4) "O Hasan adlı kiŐi o bin yarmaĝı (parayı) evin kũŐesinde bıraktı ve ķıķtı."

men AĝmeŐniñ ğatunı turur-men, tēdi. (189-12) "Ben AĝmeŐ'in karısıyım, dedi."

2.1.1.1.2. Tamlayanı Bulunma, Ayrılma Hāli Eki Almış Olan Belirtili İsim Tamlamaları

Nehcũ'l Feradis'teki bu tũr belirtili ad tamlamalarının tamlayan unsuru, bulunma ve ayrılma hāli eklerini alır. Burada ilgi ķeken durum tamlayan unsurunun bulunma hāli ekini almasıdır. Bu durum, bulunma hāli ekinin Eski Tũrkķede ayrılma hāli olarak kullanılmasından kaynaklanabileceĝi gibi lehķe farklılıĝından da olabilir. Buna gũre;

'āriflerde biri aytur kim: İblŐni kũrdũm. (274-16) "Ariflerden biri dedi ki: İblis'i gũrdũm.

Őahābalarda biri aydı. (304-12) "Sahabelerden biri dedi."

Őizlerde kayu biriñiz yaman iş kũrer bolsañız. (303-5) "Sizlerden herhangi biriniz kũtũ iş yaparsanız."

ensār ve muĥācirdin cũmlesi tũrt yanına yıĝılıŐıp olturdılar. (101-12) "Ensar ve muhacirlerin hepsi dũrt yanına yıĝılıp oturdular."

bu ěkki kızımdın kayu birini kũnlũn tilese, Őaña cũftlendireyin. (114-7) "Bu ki kızımın hangi birini gũnlũn dilerse, seninle evlendireyim."

uluğlardan biri tüşinde Haccācnı kördi. (345-16). “Büyüklerden biri rüyasında Haccac’ı gördü.”

anlarnıñ ‘ābidlarından biri şahrāka çıktı. (409-7). “Onların ibadet edenlerinden biri sahraya çıktı.”

ümmetim üze katıg kork[k]anımız işlerdin biri bu turur. (414-1) “Ümmetimle ilgili çok korktuğumuz işlerden biri budur.

uçtmağ içinde sizin hādimplarınızın biri men turur-men. (320-11) “Cennet içinde sizin hizmetkârlarınızdan biri benimdir.”

2.1.1.1.3. İlgi Hâli Eki Düşmüş Olan Belirtili İsim Tamlamaları

Nehcü’l Feradis’teki bu tür belirtili ad tamlamalarında tamlayan unsurda bulunması gereken ilgi hâli eki düşmüş ya da kullanılmamıştır. Bu tür tamlamalar şekil olarak belirtisiz ad tamlaması gibi görünseler de aslında belirtili ad tamlamalarıdır. Çünkü *Umm-ı Habıbe Abū Sufyān kızı* “Umm-i Habibe Ebu Sufyan’ın kızı”, *Bu āyat ma’nisi* “Bu ayetin manası” gibi tamlamalar günümüz Türkçesinde belirtili isim tamlamaları olarak kullanılmaktadır.

atan atıdın nişe yüz çewrür-sen? (46-7) “Babanın adından neden yüz çeviriyorsun?”

Umm-ı Habıbe Abū Sufyān kızı erdi, Peygāambar ‘as hatunı erdi. (47-12) “Ümmü Habibe, Ebu Süfyan’ın kızı ve Peygamber as’ın eşiydi.”

sana revā bolmas Peygāambar ‘as yerinde oltursañ tēdi. (47-15) “Peygamberin yerinde oturmak sana yakışmaz, dedi.”

andın soñ Hārūn katında körer-men halāyık bar. (55-1) “Ondan sonra Harun’un yanında insanların olduğunu gördüm.”

Muhammed Resūlullāh cemālı birle müşerref bolunlar! (56-4) “Muhammed Resūlallāhın yüzüyle şereflensinler.”

bu kulum djvānında bir sevāb bitiniz. (60-1) “Bu kulumun defterine bir sevap yazınız.”

ebter ma’nisi soñsuz tēmek bolur. (62-16) “Ebterin anlamı sonsuz demektir.”

men Dāvud peygāambar oğlu Süleymān men. (64-9) “Ben Davut peygamberin oğlu Süleymanım.”

bu āyat ma’nisi ol bolur. (74-9) “Bu ayetin manası o olur.”

ew içinde kişiler cümlesi yediler takı toydılar. (121-7) “Evde bulunan kişilerin hepsi yedi ve doydı.”

2.1.1.1.4. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması

Nehcü'l Feradis'te bu tür belirtili isim tamlamaları; -nın, -niñ, -nuñ, -nüñ ilgi hali ekini tamlayan olabilecek birden fazla kelimenin almasıyla oluşur.

eger okıgannıñ takı ayıtğannıñ niyyeti arıg bolsa. (232-10) “Eğer okuyanın ve söyleyenin niyeti temiz olsa.”

ewlerinin takı mülklerinin yarımını anlarka işār kıldılar. (255-16) “Evlerinin ve mülklerinin yarısını onlara bağışladılar.”

māllarınıñ mülkleriniñ hem yarusını takı bérđiniz. (256-4) “Mallarınızın, mülklerinizin yarısını bile verdiniz.”

bu derece Peyğāmbarnıñ takı siddiklarınıñ takı evliyālarınıñ takı mukarreb kullarınıñ derecesi turur. (264-14) “Bu derece Peygamberin, siddıkların, evliyaların ve de Allah'a yakın kulların derecesidir.”

şeytānnıñ takı nefsinin sözinge ittiba ' kıılır. (424-3) “Şeytanın ve nefsinin sözüne uyar.”

bu şūrat Peyğāmbarnıñ takı Abū Bekrniñ takı 'Ömerniñ sınırlarınıñ sūratı turur. (122-13) “Bu suret Peygamberin, Ebu Bekir'in ve Ömer'in mezarlarının suretidir.”

ey İbrāhīm peygāmbarnıñ takı İsmā'ıl peygāmbarnıñ takı İshāk peygāmbarnıñ Rebbi. (341-17) “Ey İbrahim, İsmail ve İshak peygamberin Rabbi.”

tağı bu Hārūt takı Mārūtunıñ atları ma 'şiyat kılmazdın oza 'Azā takı Azāyā erdi. (367-17) “Bu Harut ve Marut'un adları suç işlemeden önce Aza ve Azaya idi.”

kāfirniñ takı fācirniñ cānını kabz kılmak için kelseñ. (438-16) “Kâfirin ve günahkârın canını almak için gelsen.”

pādşāhlar takı melikleriniñ cümlesidin korkmaz-men. (441-16) “Padişahların ve meliklerin hepsinden korkmam ben.”

2.1.1.1.5. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtili İsim Tamlaması

Nehcü'l Feradis'te görülen bu tür belirtili isim tamlamalarında tamlayan tek bir sözden oluşurken tamlanan birden fazla kelimedenden oluşabilir.

ol necāsatnı bir yığaç birle cümle butlarnuñ yüzleringe, başlarına bulaşturdı. (96-6)

“O pisliği bir ağaç ile bütün putların yüzlerine, başlarına sürdü.”

ol éwnüñ tüñlükini takı kapuğını berk kılsağ. (19-12) “O evin penceresini ve kapısını sağlamlaştırsak.”

anıñ üçün kim bu hecniñ emgeki takı meşakkatı cümle tã‘at ve ‘ibādatdın ağırırak turur. (270-2) “Onun için ki bu haccın sıkıntıları ve zorlukları bütün ibadetlerden ağırdır.

veljkin İslāmnuñ karındaşlıkı takı şefakatı aramızda bar. (91-15) “Fakat İslam’ın kardeşliği ve merhameti aramızda var.”

kulunun zārjlik takı miskjnlik[i]ni sewer. (59-7) “Kulunun feryadını ve acizliğini sever.”

takı Mekkeniñ kâfirleridın, eşrārlaridın Peyğāambar ‘as birle çıktılar. (71-7) “Mekke’nin kâfirlerinden, ahalisinden Peygamber as ile çıktılar.”

yana ‘Ömerniñ gayratı, künilemeki köñlümke tüşti erse, kirmedim. (65-6) “Yine Ömer’in gayreti, kıskançlığı gönlüme düşünce, girmedim.”

ol rūzanıñ meşakkatı takı zahmatı saña üküşrek turur. (261-7) “O orucun zorluğu ve zahmeti sana çok fazladır.”

Şāmnun köşkleri, sarāyları maña köründi. (30-6) “Şam’ın köşkleri ve sarayları bana göründü.”

Taıırı te‘ālāniñ rahmatındın takı sevābıdın mustağni bolsa. (98-1) “Tanrı Taala’nın rahmetine ve sevabına kanaat eden olsa.”

2.1.1.1.6. Her İki Unsuru da Sıfat Tamlaması Olan Belirtili İsim Tamlaması

Bu tür belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan sıfat tamlamasıdır.

Ka‘beke kaşd kılğannı Hāk tvt neteg helāk kıldı cümlesini avvalkı bābnun altınç faslıda beyān kılındı. (273-13) “Kâ’be’ye kastedeni Hak Taala nasıl helâk etti, hepsi evvelki babın altıncı faslında anlatıldı.”

bay kimerselerniñ sakalsız oğlanları birle olturuşmañ. (351-11) “Zengin kişilerin sakalsız oğlanları ile oturmayın.”

meger bir mu‘minniñ bir hayması bolğay. (65-17) “Meğer bir müminin bir çadırı olacak.”

hēç bu halāyıklarnuñ yaman işlerini körmeseñ. (129-12) “Hiç, bu insanların fena işlerini görmesen.”

bu êkki ramazān bu kimersenin cümle kiçig yazuklarınğa kefārat bolur. (240-11) “Bu iki ramazan bu kimsenin bütün küçük günahlarına kefarete olur.”

Hak te ‘ālā bu uçtmahnıñ tört yanını kapladı. (61-7) “Hak Taala bu cennetin dört yanını kapladı.”

eşittim kim kayu kimersenin kırk yarmakı bolsa. (109-2) “İşittim ki bir kişinin kırk yarmağı (para) olsa.”

ol darahtnıñ bir butakını tutmuş bolur. (254-16) “O ağacın bir budağını tutmuş olur.”

ol mel‘ün tēwenin necāsatlıg bükenlerini, bağarsuklarını, cümlesini peygāambar ‘as üzesiñe kemişti. (12-4) “O uğursuz devenin pis bağırsaklarını hepsini peygamber as’ın üzerine bıraktı.”

Taḡrı te ‘ālā ol kâfirlarnı urulmuş ekinin uşak yaprakı tēg helāk kıldı. (43-14) “Tanrı Taala o kâfirleri biçilmiş ekinin küçük yaprakları gibi helâk etti.”

2.1.1.1.7. Tamlayan ve Tamlanan Unsurlarının Yer Değiştirdiği İsim Tamlamaları

Nehcü’l Feradis’te tamlayan ve tamlanan unsurların yer değiştirdiği isim tamlamaları çok az bulunmaktadır. Metinden konuyla ilgili tek örnek tespit edilmiştir.

cümlesi Mekke uluğları çoğladılar. (45-6) “Mekke uluları(nın) hepsi toplandılar.”

2.1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanın eksiz halde olduğu, tamlananın da iyelik (-ı, -sı) eki aldığı kelime grubudur. Konuyla ilgili görüş birliğinin olduğu söylenebilir. Belirtisiz isim tamlamalarında belli bir nesne değil herhangi bir nesne ifade edilir. Bu nedenle tamlayan ilgi eki almaz. Belirtisiz isim tamlamaları konusundaki görüşler şöyledir:

“Kim halinde bir katılan ad ile iyelik eki getirilmiş bir katkı alan addan oluşmuş adtakımına belirsiz adtakımı adını veriyoruz.” diyen Banguoğlu, belirtisiz isim tamlamasına belirtisiz denmesini, belirtili isim tamlamasına göre daha az belirtici olmasına bağlamaktadır (2007: 334).

Eker ise, süreklilik niteliğinin devam etmesi açısından tamlayan ve tamlanan arasında başka bir kelimenin yer almaması gerektiğini söylediği belirtisiz isim

tamlamasını şu şekilde ifade eder: “Tamlayanı eksiz, yalın durumda bulunan; tamlananı teklik üçüncü kişi iyelik eki alan, yani belirti eki bulunmayan ad tamlamasıdır.” (2011: 422).

Prof. Dr. Muharrem Ergin, belirtisiz isim tamlamasını “...tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.” şeklinde ifade ederken, belirtisiz isim tamlamasının birleşik isim yapma özelliğini de ön plana çıkararak tamlayanın belirsiz olmasıyla birlikte tamlanana bağlanması, iştiraki belirtili tamlamaya göre daha kuvvetlidir, demektedir (1999: 383).

Karahan “Birinci unsurunda ilgi eki bulunmayan isim tamlaması, belirsiz isim tamlamasıdır.” der ve belirsiz isim tamlamasında tamlayan ve tamlananın arasında daimî bir ilişkinin olması münasebetiyle iki unsur arasına başka bir unsur giremeyeceğini belirtir (1999: 13).

Korkmaz ise belirtisiz isim tamlamasını şu şekilde açıklamıştır: “Bu tamlama türünde, adından da anlaşılacağı üzere, tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Yalnız tamlanan ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır.” Korkmaz’a göre, belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilgi kalıcıdır. Bu nedenle bu iki öge arasına herhangi bir kelime giremez (2003: 13).

Kaya Bilgegil, anlamlarına göre isim tamlamaları başlığı adı altında belirtisiz isim tamlamasını açıklarken “Belirteni belgisiz olan isim tamlamalarına belirtisiz isim tamlaması denir.” ifadesini kullanır (2009:118).

Mustafa Özkan vd.’nin belirtisiz isim tamlamalarını ele aldıkları bölümden şu şekilde bir sonuca varılabilir: Belirtili isim tamlamalarında tamlayanın belirsiz olmasına karşılık, tamlayan ve tamlanan arasındaki ilginin kalıcı, daimî olması nedeniyle belirtisiz isim tamlamaları belirtili isim tamlamalarına göre bir nesnenin adı olmaya daha müsaittir (2001: 561).

“Tamlayanın eksiz ilgi durumu çekiminde olduğu, tamlananın iyelik (-1, -sı/-ları) eki aldığı söz öbeğine belirsiz ad tamlaması denir.” diyen Karaağaç, tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkinin tamlanan ögenin aldığı iyelik ekinden kaynaklandığını belirtir (2012: 487).

S. S. Mayzel’in doktora çalışmasını özetleyen Abdülkadir İnan’ın verdiği bilgilere göre, Mayzel S_0+M_1 şeklinde formüle ettiği ve en yaygın kullanılan isim tamlaması olduğunu söylediği belirtisiz isim tamlamasını, genellik ilişkisi (*kadın*

şapkası), sebep ilişkisi (*harp mâlûlî*) vs. özelliklerden yararlanarak yirmi bir gruba ayırmıştır (İnan, 1957: 286).

Hengirmen ise belirtisiz isim tamlamasının tanımını vermeden, bu tamlamada –ın (-in, -un, -ün) tamlayan ekinin kullanılmadığını ve tamlayanın belirsiz olduğunu söylemiştir (1998: 118).

Özkan ve Sevinçli belirtisiz isim tamlamasını “Tamlayanı ilgi hâli eki almayan tamlamaya belirtisiz isim tamlaması denir.” şeklinde ifade ederler ve belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan arasındaki bağın kuvvetli olması nedeniyle birleşik kelime yapmaya daha müsait olduğunu belirtirler (2011: 29).

Vecihe Hatiboğlu’na göre, belirtisiz isim tamlamasında yalnız, tamlanan iyelik eki alır. Bu tamlamalar genel olarak tür gösterir. (*bahçe kapısı, yazı masası*). Yer adlarında sık görülür (*Adapazarı* > *ada+pazarı*, *Kuşadası* > *kuş+adası*) (1972: 15).

Jean Deny belirtisiz isim tamlamasını şu cümlelerle anlatır: “Aksine, izafet ilgisi devamlı, kararlı bir öbek teşkil eder veya etmeye mütemayil bulunursa, birinci had mücerret haletinde kalır: *çoban ev-i*. Böyle olan izafet ilgilerine sabit <<fixe>> veya terkibî <<synthetique>> adını veriyoruz.” (1941: 735).

Aktan, belirtisiz isim tamlaması için “Birinci unsurunda ilgi hâli eki (-In, -nIn) bulunmayan isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması denir.” ifadesini kullanır. Belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasındaki ilgi süreklidir ve bu nedenle bu tamlama nesne ismi olmaya daha müsaittir. *kuşburnu, atasözü* vb örneklerinde olduğu gibi. “*Fenerbahçe, Çankaya, Edirnekapi*” gibi kullanımların ise, aslında birer belirtisiz isim tamlaması olduğunu vurgular (2009: 13).

Akman ise “Belirtisiz İsim Tamlaması mı? Sıfat Tamlaması mı?” adlı makalesinde belirtisiz isim tamlamasını farklı bir açıdan ele almıştır. Ona göre belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ögenin belirtici /vasıflayıcı özelliğinden dolayı bu tamlama sıfat tamlaması sayılabilir. Ayrıca belirtisiz tamlamanın sıfat ögesi düşmüş bir eksilteli tamlama olduğunu şu örneklerle açıklar: *Türk milleti* > *Türk adındaki millet*, *ova tarlaları* > *ovada bulunan tarla*, *İslâm dini* > *İslâm adındaki din*. Akman, belirtisiz isim tamlamasının sıfat tamlaması olduğunu ispatlamak için “*kırmızı/tükenmez kalem* kelime grubunu, “hangi?” sorusuna verdiği cevapla sıfat tamlaması sayıyorsak, “hangi mahalle?” sorusunun cevabı olan “Kurtuluş Mahallesi”

kelime grubunu da sıfat tamlaması saymalıyız.” ifadelerini kullanır. Konuyla ilgili makalesinde, M. Ergin, T. Banguoğlu, Von Gabain, L. Karahan ve N. Atabay’dan almış olduğu ifadelerle de fikrini desteklemeye çalışmıştır (2004: 119-124).

Efresiyap Gemalmaz, belirtisiz isim tamlamasının en temel vazifesi olan birleşik isim yapma özelliği üzerinde durmuştur. “Belirtisiz isim tamlamaları birçok dilde olduğu gibi Türkçede de isim yapma yollarının başında gelir.” (1996:165) diyen Gemalmaz, “Belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar. Gelişmiş her dilde çok sayıda isim, belirtisiz isim tamlamaları kurma yoluyla yapılmışlardır. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve onun soyut ve somut ürünlerinin adlandırılmasında en çok başvurulan yol belirtisiz isim tamlamaları kurma yoludur.” (1996: 167) cümleleri ile de konu üzerinde vurgu yapmıştır.

Hamza Zülfikar ise, Türk Dili dergisindeki bir makalesinde ikiden fazla ögesi bulunan bir tamlamada iyelik ekinin tekrar etmemesi için başvurulan yöntemin, yazım hatası olarak gözükse de anlam açısından sakıncalı olmayacağını belirtir. *Vücut ısı dengesi yerine vücut ısı dengesi, Türk Dili Kurumu yerine Türk Dil Kurumu* demek pek de yanlış değildir.

Zülfikar aynı makalede Kadıköy, Arnavutköy, Galatasaray belirtisiz isim tamlamalarının iyelik ekleri düşürülerek Hasköy, Ortaköy ve Kızıltepe örneklerine benzediğini ancak Hasköy, Ortaköy ve Kızıltepe örneklerinin birer sıfat tamlaması olduğu belirtmiştir (330-337).

2.1.1.2.1. Unsurları Tek Kelime Olan Belirtisiz İsim Tamlamaları

Nehcü’l Feradis’te belirtisiz ad tamlamaları, tamlayan ve tamlanan unsurlarının tek bir addan oluşmasıyla meydana gelir. Buna göre, tamlayan ek almazken, tamlanan da -ı, -i iyelik eklerini alır.

taķı āh̄ir vaktında jmān birle çıķsa. (237-4) “Ve ölüm anında iman ile çıksa (ölse.)”

cum ‘a namāzı k̄ilu bilmedi. (106-8) “Cuma namazı kılamadı.”

ertes̄i ol ēw ēdis̄i h̄ōca kimerse H̄ātam-i Aşamğa aydı. (235-4) “Sabah o ev sahibi hoca Hatam-i Asam’a dedi.”

taķı k̄ōk kapuğ̄ını açtılar. (54-1) “Ve gök kapısını açtılar.”

men s̄ūt kadah[ı]nı aldım taķı içtim. (57-10) “Ben süt kadehini aldım ve içtim.”

Mısır şehrinde akar. (57-5) “Mısır şehrinde akar.”

namāzı kodmakğa şerj’at edileri ruhsat bérmedin tururlar. (241-1) “Namazı bırakmaya şeriatı iyi bilenler ruhsat vermezler.”

yana Tāyif élinde bir abuşka bar erdi. (69-15) “Yine Tayif şehrinde bir ihtiyar vardı.”

yana Peygāmbār ‘as Uhud tokuşında Sa ‘d ibnü Vakķāşka ok sunar erdi. (121-8) “Yine Peygamber as Uhud Savaşı’nda Sa’d ibnü Vakkas’a ok sunardı.”

Hak tvt ol kulnuñ köñlinge jmân halāvatinı rūzj kılğay. (350-16) “Hak Taala o kulun gönlüne iman lezzetini nasip edecek.”

2.1.1.2.2. Birden Fazla Tamlayanı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan birden fazla sözden oluşurken tamlanan tek bir sözden oluşabilir. Buna göre;

hemişe mēni zahmat ve meşakkat içinde tutar. (426-8) “Her zaman bana zahmet ve zorluk verir.”

Ādam peygāmbarnuñ sağ yanındaki enbiyālar takı evliyālar takı edgü kullar ervāhi turur. (53-15) “Adem peygamberin sağ yanındaki enbiyalar, evliyalar ve iyi kulların ruhlarıdır.”

2.1.1.2.3. Birden Fazla Tamlananı Bulunan Belirtisiz İsim Tamlaması

Bu tür belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanla iyelik bağı bulunan tamlanan birden fazla kelimedenden oluşabilir. Burada tamlayanı oluşturan iki kelime tek bir tamlanan sayılır. Buna göre;

ol ‘ālim derecesi takı sevābını kim kıyās kılı bilgey? (198-9) “O âlimin sevabını ve derecesini kim kıyaslayabilecek/ölçebilecek?”

‘Abdu’l-Muttalib ornu makāmı kayu yer turur? (14-7) “Abdulmuttalib’in makamı hangi yerdir?”

‘Ömer razhu mertebesi takı derecesi inen uluğ ermiş. (104-17) “Ömer razhunun mertebesi ve derecesi çok yüksekmiş.”

ol ni ‘metlerni mällarnı cümle Medjine dervişlerine, miskinlerine, tullarķa, öksüzlerke üleştürdi. (109-9) “O nimetleri, malları; bütün Medine fakir fukarasına, dullara, öksüzlere paylaştırdı.”

kağgurun kim tamuğ 'azābı ve 'ukūbatı inen uluđ turur. (66-5) “Kaygılanın ki cehennem azabı çok büyüktür.”

atalık Őefaķatı taķı mihrubānlıkı sizke ğalaba ķılıp. (215-7) “Babalık Őefķāti ve merhameti size galip gelip.”

2.1.1.2.4. Tamlayanı İyelik Eki Almış Belirtisiz İsim Tamlaması

Nehcū'l Feradis'te nadir rastlanan bu tür tamlamalar, belirtili isim tamlamalarını meydana getiren –nıñ, -niñ, -nuñ, -nüñ ilgi hâli ekinin düşmesi ya da kullanılmamasıyla meydana gelmiştir. Buna göre;

közi yaşı, bağrı başı birle aytur. (182-16) “Göz yaşı, bağır yarası ile söyler.”

ķayu ata öz bağrı pārasını bođuzlamıŐı bar. (214-2) “Hangi babanın öz ciğer paresini öldürdüğü görölmüş.”

taķı yüzi suwını tökmek ħarām turur. (385-14) “Ve yüz suyunu dökmek haramdır.”

2.1.1.3. Takısız/Eksiz İsim Tamlaması

Takısız isim tamlamasının varlığı hep bir muammadır. Kimi yazarlar takısız isim tamlamasını kabul ederken, kimi yazarlar da takısız isim tamlaması sıfat tamlamasından başka bir Şey değildir, demektedirler. Takısız/Eksiz isim tamlamasıyla ilgili araştırmacıların görüşleri iki grupta toplanmaktadır.

2.1.1.3.1. Sıfat Tamlaması Görüşünde Olanlar

Takısız/Eksiz tamlamaları Kamadan (1969), Güveli (1969, 1970), Harut (1992), Türkseven (1994, 1995), Zülfikār (1995), Kahraman (1995), Balcı (1995, 2001) sıfat tamlaması olarak kabul ederler ve takısız ad tamlaması görüşündekileri eleŐtirirler. Dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında ise, bu dizileri Ergin (1993), Banguođlu (1998), Korkmaz (2003), Eker (2003), Delice (2003), Karahan (2004), Karaađaç (2009) ve Kūltūral (2009) sıfat tamlaması olarak ele alır (Kerimođlu, 2011: 1444).

Çağdaş Türk Dili dergisinde Türkseven, “Takısız Ad Takımı, Olabilir mi?” başlıklı yazısında araştırmacıların eksiz tamlama konusundaki görüşlerini sıralar ve takısız/eksiz tamlamayı savunan görüşleri reddeder. Gençan'ın “3. tür ad takımı kabul ettiği ve bir Şeyin neden yapıldığı ve neye benzediği durumların takısız tamlama olduğu görüşünü” eleŐtirir. *Aslan asker, altın kalem, mermer saray* gibi

tamlamalar Türkseven'e göre sıfat takımıdır. Çünkü *aslan, altın ve mermer* kelimeleri tıpkı *güzel* kelimesi gibi isimleri niteler (Türkseven, 1994).

Karahan, isim tamlamalarını belirli ve belirsiz isim tamlaması olarak iki gruba ayırırken takısız isim tamlamasını ise kabul etmez. Sıfat tamlaması bahsinde “Nesnenin neden yapıldığını belirten *demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer* gibi tamlamalar isim tamlaması değil, sıfat tamlamasıdır.” diyen Karahan “demirden yapılmış kapı, camdan yapılmış bardak şeklinde bu tamlamaları sıfat tamlaması kuruluşunda genişletebiliriz.” demektedir (1999: 21).

Karaağaç ise “Türkçenin yer düzeni yöntemiyle gerçekleştirdiği eksiz durum çekimli ve eksiz tamlaması, sıfat tamlamasıdır.” diyerek takısız isim tamlamasının varlığına karşı çıkar. “*Toprak adam, cam adam*” örneklerini sıfat tamlaması olarak verir (2012: 490).

Kaya Bilgegil, isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması olarak üç grupta inceler. Takısız isim tamlamasına ise değinmez. Yine aynı kitapta *Restoran Bekir, Konya Han* gibi eksiz kelime gruplarının azınlıkların taklidi ve reklâm vehimiyle oluşturulduğunu, bunların esasında *Bekir'in restoranı, Konya Hanı* gibi belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarından değiştirildiğini söylemektedir (2009: 127).

Takısız isim tamlamasını kabul etmeyen araştırmacılardan biri de Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'dır. Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı kitabında “*çelik dolap, demir pençe, elmas yüzük...* gibi şekiller, birinci adın ikinci ad önünde işlev bakımından bir sıfat görevi yüklediği dikkate alınarak bir kısım gramerlerde yerinde bir ayrımla sıfat tamlaması olarak gösterilmiştir.” demektedir ilaveten “Bizce, bu türlü sınıflandırmalarda şekilden çok işlev ön plânda tutulmalıdır. Yukarıdaki örneklerde birinci ad daima birer sıfat görevi yüklenmiş olduğundan, bunları sıfat tamlaması olarak kabul etme gereği vardır.” cümlesi ile takısız/eksiz isim tamlamasının neden olmadığına gerekçesini ortaya koymuştur (2003: 275). Belirtisiz isim tamlaması konusunu ele alırken ise *Aşya Tur, Sümer Sokak, Zirve Restoran* gibi kullanımların eksiz tamlama örnekleri olmadığı, aksine kısa anlatım, yabancı dil özentisi gibi nedenlerle iyelik eki düşmüş bir belirtisiz isim tamlaması olduğunu vurgulamıştır (2003: 274).

Tahsin Banguoğlu isim tamlamasını “adtakımı” başlığıyla ele alır ve adtakımını “belirli adtakımı” ile “belirsiz adtakımı” olarak iki grupta ele alır. Takısız/eksiz isim tamlamasını ise kabul etmez. Banguoğlu, “sıfat takımı” konusunu ele alırken ise “Başka bazı adlar da bir nesnenin yapılmış olduğu maddeyi göstermek üzere sıfat olarak kullanılıp sıfat takımları teşkil ederler: *demir kapı, altın kalem, gümüş şekerlik, taş köprü*” sözleri ile takısız/eksiz isim tamlaması sayılabilecek örnekleri sıfat tamlaması olarak kabul etmiştir (2007: 345).

“İyelik Grubu ve İsim Tamlaması” başlığı adı altında isim tamlamasını tasnif eden Prof Dr. Muharrem Ergin, “Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması” der. Bu tasnifte takısız/eksiz isim tamlamasından bahsetmez. Sıfat tamlaması konusunu açıklarken sıfatların daima teklik halde bulunduğunu ve her zaman sıfatın birinci unsur olarak isimden önce geldiğini vurgular ve şu örnekleri verir: *demir kapı, altın saat* (1999: 380). Ergin, isim tamlamalarından bahsederken “Son olarak, isim tamlaması üzerinde yapılan feci bir yanlışlığa işaret edelim. Bu yanlışlık belirsiz isim tamlamasında iyelik ekinin atılması hadisesidir: *Mardinkapı, Edirnekapı, Ömer han, Ahmet palas*” açıklaması ile tamlanandaki iyelik eki olmayan örnekleri takısız isim tamlaması yerine belirtisiz isim tamlaması olarak kabul etmiştir (1999: 385).

Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Türk Dili dergisindeki “Takısız Ad Tamlaması Sorunu” başlıklı yazısında çeşitli araştırmacıların takısız isim tamlaması hakkındaki görüşlerini sıralar ve kendisine göre takısız isim tamlamasının var olmadığını şu sözler ile açıklar: *Türk bodun* gibi örneklerin 1300 yıl önce kullanıldığı ve ikinci kelimedeki iyelik ekinin düşmediği durumların daha fazla olması nedeniyle bugün kullanılan örneklere bakmanın daha sağlıklı olacağını belirtir. İkinci olarak *taş köprü* türünde olan örneklerin “taştan yapılmış köprü” açıklamasıyla sıfat olduğu ortaya çıkmaktadır, demektedir. *Şeytan adam* ve *taş yürek* benzeri örneklerin ise “şeytana benzer adam” ve “taş gibi olan yürek” şeklinde sıfat-fiil ekleriyle açılmasıyla sıfat tamlaması oldukları görülmektedir, demektedir. Ayrıca *Fenerbahçe, Edirnekapı* gibi örneklerin ise birer belirtisiz isim tamlaması olduğunu söyler (Zülfikar, 1995: 781-789).

A. Von Gabain “vasıflık ve isim” konu başlığı adı altında şu düşüncelere yer verir: “Eksiz isimler, sıfatlar, sayılar ve zamirlerle soru kelimeleri sık sık vasıflık

olurlar: *türk bodun* ‘Türk milleti; *üç oğrı* ‘üç harami’.” (2003: 113) Böylece Gabain bu tür tamlamaları “vasıflık” yani sıfat kabul etmektedir.

Doç. Dr. Zuhâl Kültüral, takısız isim tamlamasını kabul etmez. İsim tamlamalarını ele alırken tamlananın daima iyelik eki alması gerektiğini vurgular, “yün çorap, pamuk yorgan, yufka yürek” gibi tamlamaları tamlananı ek almadığı için sıfat tamlaması olarak kabul eder (2009: 9-11).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, takısız tamlama başlığıyla ele aldığı takısız isim tamlamasının, özellikle yabancı dil özentisiyle oluşturulan kullanım biçimlerinden meydana geldiğini söylemektedir (*Yüksel Büfe, Eczane Semra* örneklerinde olduğu gibi). Özkan ve Sevinçli eksilteli öbeklerin sayısının oldukça fazla olduğunu ve bu tamlamada tamlayanın isimden çok sıfatı andırdığı için sıfat tamlaması denilmesinin daha uygun olacağını belirtmektedir (2011: 31).

Prof. Dr. Tahir Balcı Çağdaş Türk Dili dergisindeki bir yazısında *demirkapan, ısıölçer, çelikçomak* gibi her iki ögesi de addan oluşan birleşik kelimeleri takısız isim tamlaması olarak kabul etmekle birlikte, *demir kapı ve taş köprü* örneklerini sıfat tamlaması saymaktadır. “*demir kapı*”da demir kelimesi sıfat olduğu için birçok türde kelime ile yer değiştirebilir, ancak “*domates salçası*”nda domates isim olduğu için yerine yalnızca isim getirilebiliyor. *Taş köprü* isim tamlaması olsaydı, *taş köprüsü* de kabul edilebilir bir tamlama olabilmeliydi (*dilbilim>> dilbilimi* örneğinde olduğu gibi) açıklamasını getirmiştir (Balcı, 1995: 5-7).

2.1.1.3.2. İsim Tamlaması Görüşünde Olanlar

Tahta kaşık, cam bardak vb. söz dizimlerini takısız ad tamlaması olarak adlandıran ilk isim T. Nejat Gencan’dır (Gencan 1969, 2001). T. N. Gencan’ın görüşlerinde bu tamlamaları ad tamlamaları bölümünde değerlendiren Deny (1941), Kononov (2002), Emre (1945), Mayzel (1958) gibi isimler etkili olmuşsa da Türkiye’deki tartışmalarda görüşün en önemli temsilcisi olarak T. N. Gencan öne çıkar (Kerimoğlu, 2011: 1443).

Gencan, “Üçüncü Türü Ad Takımı (Takısız tümleme)” başlığıyla ele aldığı takısız isim tamlaması için iki sözcüğün de takı almadığını söyler. Ona göre, tümlenici, asıl adın neden yapıldığını (*mermer saray, kerpiç duvar, ipek entari*) ve neye benzediğini (*aslan asker, tunç bilek, tilki çocuk*) gösterir (2001: 188).

Doğan Aksan'ın yönetip yayıma hazırladığı, Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel'in ortak çalışması olan "Sözcük Türleri I" adlı çalışmada bu konu "takısız tamlama" olarak geçmektedir. "Anlam yönünden birbirini bütünleyen adların kurduğu, tamlayan ve tamlananın ek almaksızın oluşturduğu tamlamadır." şeklinde tanımlanan takısız/eksiz tamlama için "tamlayan, tamlananın neden yapıldığını ve neye benzediğini gösterir, yer adları ve akrabalık adları kurar." denilmektedir (1976: 55).

Eker, "3'üncü Tip Ad Tamlamaları" başlığı adı altında ele aldığı, eksiz ad tamlaması/unvansız tamlama olarak adlandırdığı takısız/eksiz isim tamlamasını ifade ederken "Ty₀+Tn₀ tamlaması ise zihinde ancak bir şeyi ifade eder. İlişki iki şey arasında olur. Gerçekte, bu tür tamlamalarda iki ögenin bulunması, ancak biçimseldir. Eksiz ad tamlamalarında tamlanan ögenin niteliği, benzetme ve maddî ilişki kurularak belirtilir." cümlelerine yer verir. Eker'e göre, sıfat tamlamasındaki tamlayan öge olan *soğuk/sıcak, güzel/çirkin, ak/kara* gibi kelimelerin olumsuz biçimleri vardır. Oysa eksiz tamlamada tamlayanı oluşturan kelimenin olumsuz yapılamaz. Bu yönüyle 3'üncü tip ad tamlaması ile sıfat tamlaması ayrılabilir (2011: 424).

Mayzel'in doktora çalışması olan "Türk Dilinde İzafet" adlı yapıtta, Abdülkadir İnan'ın aktardıklarına göre, "üçüncü nevi izafet" diye bahsi geçen ve S₀+M₀ şeklinde formüllenen takısız isim tamlaması dokuz gruba ayrılmıştır. Türkçe gramer kitaplarında konu edilen bir şeyin neden yapıldığı ve neye benzediği durumları haricinde Mayzel, söz gelimi meslekleri (*Mimar Sinan, Çoban Hasan*), ırkları (*Tatar arabacı, Ermeni ebe*) vb. takısız isim tamlaması olarak ele almıştır. (İnan, 1957: 293)

Mehmet Hengirmen, "Ek almadan kurulan ad tamlamalarına takısız ad tamlaması denir." şeklinde tanımladığı takısız isim tamlamasının iki özelliğinden bahseder: Tamlayan, tamlananın neden yapıldığını bildirir ve tamlayan, tamlananın özelliklerini, neye benzediğini, unvanını ve sayısını bildirir. Bu açıklamaya göre de *Yüzbaşı Osman, üç litre süt, iki metre kumaş* örneklerini takısız/eksiz isim tamlaması olarak kabul etmiştir (1998:119).

Vecihe Hatiboğlu, takısız isim tamlamasını "İki adın, tamlayan eki ve tamlanan eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanması, takısız tamlamayı

meydana getirir.” şeklinde tanımlar. Ona göre, unvan birlikleri (*Doktor Ali Bey*), akraba adları (*erkek kardeş*), eksiz yer adları (*Çanakkale, Maltepe*) ve iki kelimedenden oluşan sayılar (*on bir, yirmi yedi*) hep takısız/eksiz isim tamlamasıdır. Hatiboğlu, Takısız tamlamanın varlığının kanıtı olarak eserinin dipnotunda Orhun Yazıtları’ndan örnekler de vermektedir (*Tabgaç budun = Çin Millet-i, Ötüken Yiş = Ötüken Orman-ı*) (1972: 18).

Jean Deny, “*taş, altın, demir* gibi madde isimleri *taş köprü, altın köstek ve demir baş* gibi ifadelerde belirtken (tamlayan) hizmetini görebilirler.” diyerek takısız/eksiz isim tamlamasını “izafet” ismini verdiği isim tamlaması içerisinde değerlendirmiştir (1941: 719).

Bilal Aktan, eksiz tamlama başlığıyla ele aldığı takısız/eksiz isim tamlamasını “İki ismin hiçbir ek almadan yan yana gelmesiyle kurulan tamlamaya eksiz tamlama denir.” şeklinde tanımlar. Aktan’ın takısız tamlamayı kabul etmesi tamlamanın iç yapısıyla ilgili değil, dış yapısıyla ilgilidir. Nitekim “*Paşabahçe, Kadıköy, Hacettepe*” gibi tamlamaların belirtisiz isim tamlamalarından dönüştüğünü, “*mermer saray, pamuk yorgan, yün çorap, melek insan, yufka yürek*” gibi kullanımların ise derin yapıda anlam açısından sıfat tamlaması sayılabileceğini söylemektedir. Sıra, yer, yön, akrabalık bildiren “*ana yol, kız çocuk, başçavuş*” gibi kullanımlarda ise tamlayanın belirten değil, niteleyen görevinde olduğunu belirtir (2009: 14).

Tokyürek ve Pekacar ortak çalışmalarında Eski Türkçede *türük kagan, çıntan ıgaç, er at, yենçü ügüz* gibi tamlamaların ad₀ + ad₀ kuruluşuyla oluşturulan isim tamlamaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili olarak Eski Türkçeden itibaren günümüze kadar pek çok örnek sunulmuş ve sonuç itibarıyla takısız/eksiz ad tamlaması kabul edilmiştir (2014: 9-38).

Buraya kadar araştırmacıların görüşlerine teker teker yer verilmiştir. Bazı araştırmacılara göre, takısız/eksiz tamlama bir sıfat tamlamasıdır ya da belirtisiz isim tamlamalarından kısalmıştır. Takısız/Eksiz tamlama belirtisiz ad tamlamasından kısalmış olsaydı neden ‘*arifa küni* (213-6) ve *arafa kün* (84-5), *kıyāmat küni* (230-8) ve *kıyāmat kün* (2-7) gibi tamlamalar aynı metinde birlikte kullanılmaktadır? Bir cümlede belirtisiz ad tamlaması kısaldıysa öbür cümlede hangi maksatla kısaltılmamıştır? Manzum metinlerdeki gibi vezin tutturma çabası mı vardır? Oysa

Neccü’l Feradis nesirdir. Metinde şu örneklerde takısız/eksiz isim tamlaması karşımıza çıkmaktadır;

taķı kıyāmat kün bolsa āvş şehidler cümlesinde koparǵay. (2-7) “Ve kıyamet günü olsa şehid olarak ölecek.

ol sebebden ‘azābum duşenbe kün kēter tēp aydı. (18-12) “O sebebden azabım pazartesi günü gider diye söyledi.”

‘āşūrā kün erdi hem taķı cum ‘a kün erdi. (184-6) “Aşure günüydü hem de Cuma günüydü.”

velikin hamjr māyası oǵluñuz Şālih ewindin kelgen hamjr māya turur. (220-8) “Velâkin hamur mayası oǵlunuz Salih’in evinden gelen hamur mayasıdır.”

tört miñ adım yerke ‘Arab mjl tēp aytur. (66-1) “Dört bin adım yere Arap mili derler.”

andın soñ ‘arafa kün cümle hācılar ‘Arafāt taǵında vukūf kılmışında Peyǵambar ‘as minberke mündi (84-5) “Ondan sonra arefe günü bütün hacılar Arafat daǵında vukuf kılmışında Peygamber as minbere çıktı.”

rebj ‘ü’l-avval ayınıñ on birinç kün yekşenbe kün erdi. (6-16) “Rebiül evvel ayının on birinci günü pazar günüydü.”

çahārşenbe kün erdi. (122-7) “Çarşamba günüydü.”

2.1.1.4. Zincirleme İsim Tamlaması

Zincirleme isim tamlaması da tartışmalı konulardan biridir. Hengirmen, Hatiboǵlu, Karaaǵaç, Korkmaz, Eker ve Banguoǵlu zincirleme isim tamlamasını kabul ederken; Ergin, Karahan, Aktan ve Gencan ise kabul etmez. Konuyla ilgili görüşler şu şekildedir:

Hengirmen, zincirleme isim tamlamasını “Ad tamlamasında tamlayanlar ve tamlananlar birden daha çok olursa bu tamlamalara zincirleme ad tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlar (1998: 120).

Banguoǵlu, zincirleme isim tamlamasının varlığını kabul eder. “Bunlardan kimin halinde olanlar yeniden <<Nesi?>> sorusunu açarlar ve bir sahip olunanı, tabi olanı kapsananı gerektirirler. Bunun cevabını katılanı bir adtakımı olan üç hadli adtakımları verir.” cümleleri ile zincirleme isim tamlamasını açıklar (2007: 338).

Eker, zincirleme isim tamlamasını “Zincirleme ad tamlaması, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş tamlama

türüdür. Bir başka ifade ile iki ad tamlamasının yeni bir ad tamlaması kurmasıdır.” şeklinde tanımlar (2011: 424).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ise “Zincirleme ad tamlaması bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır.” demektedir (2003: 275).

Buna karşılık Muharrem Ergin, “Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.” diyerek başka türde bir isim tamlamasından söz etmez. İyelik grubundan bahsederken *salonun masa örtüsü* söz dizimi için “..iki iyelik grubu üst üste geldiğinde küçük grubun iyelik ekinin yerini büyük grubun iyelik eki alır.” ifadesini kullanarak zincirleme isim tamlamasına ait bir örneği “iyelik grubu” olarak değerlendirir (1999: 385).

Leyla Karahan, zincirleme isim tamlamasını belirtili isim tamlaması içerisinde değerlendirir. “Belirli isim tamlaması, bir başka belirli isim tamlamasının kuruluşuna tamlayan unsur olarak katılabilir. Böyle bir yapıda, üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir.” cümlesi ile *elbisenin yakasının düğmesi, halının saçağının rengi* gibi söz gruplarının zincirleme isim tamlaması değil belirtili isim tamlaması olduğunu belirtir (1999: 15).

Günay Karaağaç, zincirleme isim tamlamasını “Birden çok ilişkilendirmenin ve dolayısıyla birden fazla ilgi durumu çekiminin yer aldığı söz öbeğidir.” biçiminde tanımlar ve *sokak kapısının önü, delikanlının teyzesinin kızı* söz dizimlerini zincirleme ad tamlamasına örnek olarak kullanır (2012: 488).

Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında, “Unsurlarını teşkil eden isimlerin sayısına göre isim tamlamaları” başlığı adı altında bir isim tamlamasının kendisi bir belirten gibi sayılarak ardından birtakım belirtenlerin gelebileceğini ve bu duruma zincirleme isim tamlamaları denildiğini belirtir ve *defterinizin kapağının yaldızı* örneğini verir (2009:117). Ancak bu tamlama hakkında, “fesâhatte zincirleme isim tamlamasının ifade arızaları içinde sayıldığı” bilgisini dipnotta verir.

Hatiboğlu, zincirleme isim tamlamasını “Bir ad tamlamasının başka adlarla kurduğu tamlamaya zincirleme ad tamlaması denir.” cümlesi ile tanımlar (1972: 33) ve özetle şu ifadelere yer verir: Zincirleme ad tamlaması “tamlayanlarla

tamlananlardan kurulmuş zincirleme ad tamlamaları” (*bankanın açılış töreninin ertelenmesi, düşman ordusunun dağılmasının nedenleri*) ve “tamlayanlarla tamlananlar arasında çeşitli görevlerde kullanılmış başka sözcükler bulunan zincirleme ad tamlamaları” (*majestelerinin çok sevdikleri büyük validelerinin vefatı haberini, bu dönemin en mutlu olayı*) olarak iki grupta ele alınmıştır (1972: 34). Hatiboğlu’nun ikinci tip zincirleme ad tamlamasına örnek olarak kullandığı “bu dönemin en mutlu olayı” söz dizimi esasında bir belirtili isim tamlamasıdır. Çünkü belirtili isim tamlamalarında, tamlayan ve tamlananın bir sıfatla nitelenebilme yahut tamlayan ile tamlanan arasına herhangi bir kelime girebilme özelliği vardır.

Aktan, “1. tip kelime grupları”nda alt başlık olarak ele aldığı isim tamlamalarına değinirken zincirleme isim tamlamasının varlığını kabul etmez. Zincirleme isim tamlamasının olmadığını şu şekilde açıklar: “İsim tamlamaları, bazen başka bir isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçmektedir. Bu tamlamalar birbirini takip eden zincirleme bir tamlama gibi düşünülürse de gerçekte bunlar iki unsurlu bir tamlamadır: *İstanbul nisanının serin sabahları, saadet hülyalarının kapısı* vb.” (2009: 10).

Özkan ve Sevinçli de zincirleme isim tamlamasını kabul etmez. *Edebiyat Fakültesinin Türkoloji Bölümü, ülke meselelerinin zorlukları* gibi örnekleri belirtili isim tamlaması olarak değerlendirirler (2011: 23).

Gencan, isim tamlamalarını birinci, ikinci ve üçüncü türlü ad takımları olarak üç grupta ele alır. Bu gruplamada zincirleme isim tamlamasına değinmez. İsim tamlamalarının cümle içindeki kullanışlarını açıklarken “zincirleme tümleme”den bahseder. Örnek olarak da *şehrin sokaklarının temizliği, çocuk kitapları sergisi* söz gruplarını verir (2001: 193).

Nehcü’l Feradis’te de bir isim tamlamasının, başka bir isim tamlamasında tamlayan ya da tamlanan olma durumu görülebilir. Bu tür tamlamalar zincirleme isim tamlamasıdır. Banguoğlu, Eker, Korkmaz, Karaağaç gibi araştırmacıların görüşleri de zincirleme isim tamlaması konusundaki tezimizi desteklemektedir. Buna göre metinde tespit edilen örnekler şunlardır; *Yemen eliniñ pādşāhı bar erdi.* (41-3) “Yemen şehrinin padişahı vardı.”

taķı ol Kevser havzınıñ balçığı yıpardın turur. (62-5) “Ve o Kevser havuzunun çamuru misktendir.”

Havāzin kabilası uluğları taķı Sakif kabilasının uluğları yıǵıldılar. (69-2) “Havazin kabilesinin büyükleri ve Sakif kabilesinin büyükleri toplandılar.”

Peyğāmbār ‘as’ınun katırının yügenini ‘Abbās tutar erdi. (72-6) “Peygamber as’ın katırının gemini Abbas tutardı.”

ensārlarınun oğlanlarının oğlanlarına taķı sen rahmat kılǵıl! tēdi. (76-16)
“Ensarilerin çocuklarının çocuklarına da sen rahmet et! dedi.”

taķı safar ayının āhırında erdi kim Peyğāmbār ‘as’ka ig tegdi. (84-14) “Ve safer ayının (2. ay) sonlarındaydı ki Peygamber as hastalandı.”

Musulmān kişinin kanı helāl bolmaz. (134-16) “Müslüman kişinin kanı helal olmaz.”

ol çeşmeni āhir zamānanın peyğambarının vasisi açğay tēp turur. (149-7) “O çeşmeyi ahir zamanın peygamberinin vasisi açacak, der.”

Fātıma uçtmah ehlinin hatunlarının uluǵı taķı bēgi turur, tēdi. (156-16) “Fatıma, cennetteki hatunların büyüğü ve de beyidir.”

tamuğ ehlinin ‘azābıdın hem zahmat içinde bolğaylar. (347-1) “Cehennem ehlinin yaptığı eziyetlerden sıkıntı içinde olacaklar.”

2.1.1.5. Unsurları Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

2.1.1.5.1. Tamlayanı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

a) Tamlayanı Sıfat Tamlaması Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlayan bir sıfatla belirtilir ya da nitelenir. Bu tamlamalar belirtili ya da belirtisiz isim tamlaması olabilir. Buna göre;

ol Tanrının āyatını okıǵıl. (8-4) “O Tanrının ayetini oku!”

yā Muhammedi āhir zamānnın Peyğāmbarı sen bolğay-sen. (8-17) “Ey Muhammed ahir zamanın peygamberi sen olacaksın.”

velkin cümle peyğambarlarınun uluǵı sen bolğay-sen. (9-1) “Velâkin bütün peygamberlerin büyüğü sen olacaksın.”

bu arada İblis ‘al özini bir abuşka sūratınğa ohşatıp bular arasınğa kirdi. (19-1) “Bu arada İblis ‘al kendini bir ihtiyar suretine benzetip bunların arasına girdi.”

kim kim Muhammedni taķı Abū Bekrni keltürür bolsa, yüz tewe sewünçi bèreliñ tēp. (20-6) “Kim ki Muhammed’i ve de Ebu Bekir’i getirecek olsa, yüz deve müjde verelim.”

tegme kuşnuñ tumşukında bir taş bar. (43-1) “Her bir kuşun pençesinde bir taş var.”

taķı bir daraht bar erdi kuğuğ katında, ol daraht kölgesinde olturdı. (113-13) “Ve bir ağaç vardı kuyu yanında, o ağacın gölgesinde oturdu.”

ol ‘ayālññ köñlekini teninge yapşurdı erse, a‘zāsı belgürdi. (113-16) “O kızın gömleği tenine yapışınca, vücudu belirdi.”

cümle jmānlıg hatunlarınñ bēgi bolsañ, tēdi. (157-17) “Bütün imanlı kadınların beyi olsan, dedi.”

yerni kökni yaratğan Tañrınıñ atını aydım, tēdi. (165-6) “Yeri göğü yaratan Tanrının adını söyledim, dedi.”

b) Tamlayanı Bağlama Grubu Olan İsim Tamlamaları

Nehcü’l Feradis’te bu tür isim tamlamalarında tamlayan, birden fazla kelimedenden oluşur ve bu kelimeler arasına bir bağlaç girer. Böylece tamlayanı oluşturan grup bir bağlama grubu oluşturur. Buna göre;

sen neteg anı ‘azāb ve ‘ukūbat içinde tēp aytur-sen? (14-12) “Sen nasıl ona, azap ve eziyet içinde diye söylersin?”

taķı enbiyā ve evliyā mahabbatını ornatsa. (427-13) “Ve enbiya ve evliya sevgisini yerleştirse.”

ensār ve muhācirin cümlesi yıgıldılar [taķı] yıglaştılar. (104-6) “Ensar ve muhacirlerin hepsi geldi ve ağlaştılar.”

taķı havf ve recā arasında namāz kılur-men. (243-17) “Ve korku ve ümit arasında namaz kılıyorum.”

taķı hayrāt ve tā‘āt mahabbatını ornatsa. (427-13) “Ve hayır ve ibadet sevgisini yerleştirse.”

ķayu mu‘min ve muvahhidniñ kızıl altını bolsa. (250-7) “Hangi müminin kızıl altını olsa.”

ķine ve hased āfatınıñ beyāni içinde turur. (411-10) “Kin ve haset belası hakkındadır.”

dünyāda neçeme kim emgekiñ ziyāda bolsa t̄a'at ve 'ibādat içinde emgek miqdārınça turur. (164-10) “Dünyada ne kadar sıkıntın çok olsa ibadette sıkıntı miktarıncadır.”

'ulemā ve meşāyih akvālidin zam kılduq. (2-11) “Ulema ve şeyhlerin sözlerinden ilave ettik.”

baqar ol 'ālimnün kapuğı[nı] ingen tekellüf birle kılmışlar, umarā ve mulūk kapuğları menizlig. (235-8) “Bakar, o âlimin kapısını gösterişli hale getirmişler, emirlerin, beylerin kapıları gibi.”

c) Tamlayanı Tekrar Grubu Olan İsim Tamlamaları

Nehcü'l Feradis'te isim tamlamalarında tamlayan bazen kelime tekrarlarından oluşabilir. Buna göre;

Abū Leheb dünyādın barmışdın soñ tüşimde körer-men, ot yalıñ içinde turur. (18-8) “Ebu Leheb öldükten sonra düşümde gördüm, ateş içindedir.”

yer kök içinde bir zerre anıñ 'ilmidin yıraқ ermez. (229-13) “Yer gök içinde bir zerre bile onun ilminin dışında değildir.”

māllarıñıznuñ mülkleriñizniñ hem yarusını taqı bérdiñiz. (256-4) “Mallarınızın mülklerinizin hem yarısını da verdiniz.”

ümmetiñ yarağı yetmegey tün kün içinde ellig namāz kıлмаққа. (58-13) “Ümmetinin gücü yetmeyecek gece ve gündüzde elli rekât namaz kılmaya.”

2.1.1.5.2. Tamlananı Kelime Grubu Olan İsim Tamlamaları

a) Tamlananı Sıfat Tamlaması Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalar belirtili isim tamlaması kuruluşundadır. Çünkü belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan arasındaki bağ belirtili tamlamalara göre daha kuvvetli olduğu için bu tür tamlamalarda tamlayan ve tamlanan arasına herhangi bir sıfat giremez. Buna göre;

anlarnı 'Arasātınñ bir kēñ sahrāsınğa keltürgeyler. (250-15) “Onları Arasat’ın bir geniş çölüne götürecekler.”

atasınıñ kız karındaşı, 'Ātike atlıg. (13-9) “Babasının kız kardeşi, Atike adlı.”

atınñ tört adakı yerke kömüldi. (20-15) “Atının dört ayağı yere gömüldü.”

uluğlarda biri taķı bir 'azizniñ āhir vaktı yawuķmıř erdi. (299-6) "Büyüklerden biri ve bir azizin ölüm vakti yakınmış idi."

dünyāniñ tükel mālını bēseñ ol köřknüñ bir arşun yerini bērmegey-men. (253-3) "Dünyanın bütün malını versen o köşkün bir arşın yerini vermeyeceğim."

baķar-men ēwüñnüñ taş tamını suwamış-sen. (224-4) "Bakıyorum evinin taş damını sıvamışsın."

andın soñ İmām Şāfi 'i taķı kirdi taķı ol ĥatunnun ēkki yüzinge muřāhida kıldı. (205-10) "Ondan sonra İmam Şafi girdi ve o kadının iki yüzüne baktı."

bir kün Peyğāmbar 'as Ka'beniñ bir yanında Mescidü'l-Ĥarām içinde namāz kılur erdi. (11-17) "Bir gün Peygamber as Kâ'be'nin bir yanında Mescidü'l-Haram'da namaz kılıyordu."

Peyğāmbar 'as 'nuñ uluğ atası 'Abdu'l-Muĥtalib vaktında erdi. (41-3) "Peygamber as'ın büyük babası Abdulmuttalib'in zamanındaydı."

ol kēçe Abū Bekr razhu bir sā'at Peyğāmbar 'as 'nuñ sağ yanında yürüyür erdi. (20-7) "O gece Ebu Bekir razhu bir saat Peygamber as'ın sağ yanında yürüyordu."

Ayrıca –ar/-er, -gan/-gen, -mış/-miş sıfat-fiil ekleriyle oluşturulan sıfat tamlamaları, belirtili isim tamlamalarının tamlanan kısmını oluşturur. Örneğin;

mundın ma'lūm bolur kim ādeminiñ miner atı ĥarām yeyür bolsa. (300-5) "Bundan malum olur ki insanoğlunun bindiği atı haram yese."

ol kimersenin ayğan sözi rāst, tēp. (421-9) "O kişinin söyledikleri doğrudur, diye."

bu Muhammedniñ körgüzgen nişāni katıg sihr turur. (35-6) "Bu Muhammed'in görünen belirtileri büyük bir sihirdir."

Ĥaķ tvt ol 'ābidniñ ol kılğan işini tilemedi. (372-16) "Ĥak Taala o din adamının o yaptığı işini istemedi."

gūrda ādeminiñ avval tüşgen saçı bolğay. (360-17) "Çukurda (mezarda) insanın önce saçları düşecek."

Nūh Peyğāmbarniñ 'as yatğan yerleri turur. (155-5) "Nuh peygamberin yattığı yerdir."

taķı ĥürlarniñ keygen destārlarının bir destārını dünyāke keltürseler. (64-3) "Hurilerin giydiği elbiselerden bir elbiseyi dünyaya getirirler."

b) Tamlananı Sıfat–Fiil Grubu Olan İsim Tamlamaları

-gan/-gen, -mış/-miş sıfat-fiil ekleriyle oluşturulan sıfat-fiil grupları, belirtili isim tamlamalarının tamlanan kısmını oluşturur. Örneğin;

taķı ādeminiñ hem könglinge tüşmişi yok. (64-1) “İnsanoğlunun gönlüne düştüğü yok.”

hēç ādeminiñ közi körmüşi yok. (248-4) “Hiçbir insanoğlunun gözünün gördüğü şey değil.”

Bilālnıñ musulmān bolğanını bildi. (96-3) “Bilal’in Müslüman olduğunu bildi.”

c) Tamlananı Bağlama Grubu Olan İsim Tamlamaları

Tamlananı bağlama grubu olan isim tamlamaları, Nehcü’l Feradis’te belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları olarak her iki durumda da karşımıza çıkabilir.

bir şeyhiniñ eshāb ve yārānları bar erdi. (428-4) “Bir şeyhin müridleri ve dostları vardı.”

Tanrı te’ālānıñ rahmatı ve berekātı, edgüliki seniñ üze bolsun, ey peygāambar. (58-5)
“Tanrı Taala’nın rahmeti ve bereketi, iyilikleri senin üzerine olsun ey peygamber.”

tamuğ korkuğudın üküş yığlan taķı kađğuruñ kim tamuğ ‘azābı ve ‘ukūbatı inen uluğ turur. (66-5) “Cehennem korkusundan çok ağlayın ve kaygılanın ki cehennem azabı ve eziyeti çok büyüktür.”

ç) Tamlananı Tekrar Grubu Olan İsim Tamlamaları

Bu tür tamlamalarda tamlanan eş anlamlı olan iki veya daha fazla kelimedenden oluşur. Bu şekilde oluşan isim tamlamaları belirtili veya belirtisiz isim tamlaması olarak iki durumda da karşımıza çıkabilir.

nēçeke tegi bu kâfirler zahmatını meşakkatlarını köre-biz? (11-5) “Ne zamana kadar bu kâfirlerin zahmetini zorluklarını göreceğiz biz.”

ol kâfirleriniñ mekri hjesi bāñil boldı. (40-14) “O kâfirlerin düzenbazlıkları hileleri boşa gitti.”

Cümlesiniñ ma’nılarını hakāyıklarını özidin eşitür-men. (202-3) “Hepsinin mânâlarını doğrusunu kendisinden işitirim.”

temürçiniñ körüki temürnüñ yamanlarını habjslarını kéterür. (208-6) “Demircinin körüğü demirin kötülerini (çapaklarını, pürüzlerini) giderir.

Hak te’ālānıñ lutfı keremi begāyat turur. (59-5) “Hak Taala’nın lutfu keremi çok fazladır.”

ölmekke yakın bolmışlar kâfirlar ‘azābı ‘ukūbatı sebebidin. (98-6) “Ölmeğe yakın olmuşlar kâfirlerin azabından eziyetlerinden.”

taķı Yezidniñ fıskı fucūrı halk ara zāhir bolup turur erdi. (183-6) “Ve Yezid’in fitnesi fesadı insanlar arasında bilinirdi.”

2.1.1.6. İsim Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim Tamlamasının Edat Grubunda İsim Unsuru Olarak Görev Yapması

Belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları bir edat grubunda, grubun isim kısmını oluşturabilir. Bu tür örneklere Nehcü’l-Feradis’te çok sık rastlanır. Buna göre;

Tańrıniñ resūlı Muhammed Mekke halkı birle şulh kıldı tēp. (46-6) “Tanrının Resūlü Muhammed Mekke halkı ile barış yaptı, diye.”

ba’zılar taķı Peyğāmbar ‘as destūrı birle saçlarınıñ uçını kestiler. (46-15) “Bazıları da Peygamber as’ın izniyle saçlarının ucunu kestiler.”

andın soń Mekkeke musulmānlar ticārat tarķı birle bardılar erdi. (47-9) “Ondan sonra Mekke’ye Müslümanlar ticaret sebebiyle vardılardı.”

kelińler, Muhammed Resūlullāh cemālı birle müşerref bolunlar! tēdi. (56-4) “Gelin, Muhammed Resūlallāhın cemalıyla müşerref olun! dedi.”

andın soń Haķ te’ālā tamıǵnuñ tört yanını nefs ārzūları birle. (61-14) “Ondan sonra Hak Taala cehennemın dört yanını nefis arzularıyla.”

taķı sizler Tańrı resūlı birle kayıtsañız. (76-6) “Ve sizler Tanrı Resūlü ile gitseniz.”

Tańrı te’ālānıñ hamdı birle tesbıh kılǵıl. (83-7) “Tanrı Taala’nın şükrü ile tesbih et.”

taķı ol sā’atta hak rizāsı üçün Bilālnı āzād kıldı. (97-9) “Ve o saatte Hak rızası için Bilal’i azat etti.”

men munlarını āhirat fāyidası üçün aldım taķı cümlesini āzād kıldım. (98-9) “Ben bunları ahiret faydası için aldım ve hepsini azat ettim.”

Cebre 'il hemiſe Hak te 'ālānıñ ğazabı birle taķı 'azābı birle nāzil bolur. (116-3)

“Cebrail her zaman Hak Taala'nın gazabıyla ve de azabıyla nazil olur.”

b) İsim Tamlamasının Ünlem Grubunda İsim Unsuru Olması

Ünlem gruplarında isim bölümünü oluſturan kelimeler bazen isim tamlaması ſeklinde olabilir. Bu ſekilde oluſan örnekler metinde bolca görölmektedir.

ey 'Adn uçtmaķı, ſözlegil. (248-5) “Ey Adn cenneti, ſöyle.”

ey 'Araſāt halkı, közleriñizni yümün. (158-4) “Ey Arasat halkı, gözlerinizi yumun.”

ey çerig halāyıkı, cümle köçün, kêteliñ! (32-1) “Ey ordudaki insanlar, hepiniz göçün, gidelim.”

ey karındaſım oğlı, eger Tanrı te 'ālā maña 'ikāb kılmasa. (119-3) “Ey kardeſimin oğlu, eĝer Tanrı Taala bana cefa çekirtmese.”

ey Mekke halkı, uſ Muhammed keldi on miñ er birle. (49-11) “Ey Mekke halkı, iſte Muhammed geldi on bin er ile.”

ey muhācir öĝürü, ey musulmānlar, keliñler! (73-15) “Ey muhacir grubu, ey Müslümanlar gelin.”

ey musulmānlar kāzisi, ħānķāhda musāfirler kelip tururlar taķı sufrada hēç neerse yok. (251-14) “Ey Müslümanların gazisi, tekkeye misafirler gelmiſler ve sofrada hiçbir ſey yok.”

ey Resūlnuñ ħalifası, ne sebeddin munça üküſ yıĝladıñız? (99-14) “Ey Resūlün halifesi neden bu kadar ağladınız?”

ey Tanrının kulu, bildün-mü? (271-11) “Ey Tanrının kulu, bildin mi?”

ey Kurayſ kabılāsı, bu Muhammed iſi kündin kün ziyāda bolu turur. (19-4) “Ey Kureyſ kabilesi, Bu Muhammed iſi günden güne artar.”

c) İsim Tamlamasının İsim -Fiil Grubunda İsim Unsuru Olması

Tamlayanı isim tamlaması olan isim-fiil grupları -mak/-mek isim-fiil ekiyle meydana gelmiſtir. Bu tür tamlamalara metinde çok sık rastlanmasa da yine de bazı örnekler tespit edilebilmiſtir. Buna göre;

cümle ſahābalar kirdiler cum 'a namāzı kılmak için. (24-14) “Bütün sahabeler namaz kılmak için girdiler.”

kuma birle hatun katında oynamak hatunni hõrlamağ bolur. (192-14) “Kuma ile eşinin yanında cilveleşmek eşini horlamak olur.”

Peyğāmbār ‘as’nuñ gūrını ahtarmak tağı yamanrağ bolğay. (192-2) “Peygamber as’ın mezarını kazmak kötü olur.”

avval könlidin dünyā mahabbatını çıkarmak kerek. (244-9) “Evvela gönlünden dünya sevgisini çıkarmak gerek.”

tağı ol mu’minlarnıñ cānlarınğa tegürmek tedi. (39-3) “Ol müminlerin canlarına ulaştırmak.”

ya ‘nı hātım havfı tağı āhırat ‘azābıdın kurtulmak seniñ üze bolsun. (58-4) “Yani son korkudan ve ahiret azabından kurtulmak senin üzerine olsun.”

kāfırlar āzārıñğa Hak sözi fermānını tegürmek içinde şabur kılğıl! (9-17) “Kâfirlerin kötü sözlerine Hak sözü fermanını iletme yolunda sabır göster!”

2.1.1.7. Cümledeki Görevi Yönünden İsim Tamlamaları

a) İsim Tamlamasının Özne Olarak Kullanılması

Nehcü’l-Feradis’te isim tamlamaları cümle içerisinde çeşitli görevler üstlenmektedir. Bunlar özne, nesne, tümleç ve yüklemidir. Buna göre;

Peyğāmbār ‘as’nuñ hātırı bezmān boldı. (11-13) “Peygamber as’ın hatırı kırıldı.”

Peyğāmbārlarınıñ emgekleri katığ bolur. (11-16) “Peygamberlerin sıkıntıları büyük olur.”

kārvān halkı aydı. (15-10) “Kervan halkı dedi.”

Mekke kāfırları meni öltürmekke kaçd kılmiş erdiler. (49-16) “Mekke kâfirleri beni öldürmeye kastetmişlerdi.”

bakar, Mekkeniñ uluğları kol kawuşturunp hıdmat maqāmında turuğmışlar. (51-3)

“Bakar, Mekke’nin büyükleri kollarını bağlayıp hizmet makamında durmuşlar.”

tağı yarımınıñ tonları ala turur. (56-11) “Ve yarısının elbisesi kırmızıdır.”

tağı bu ‘Ömerniñ meseli fer’iştelerdin Cebre’ılka oğşayur. (116-2) “Bu Ömer’in hikâyesi meleklerden Cebrail’e benziyor.”

kāziniñ nāyibi tağı aydı. (203-13) “Gazinin vekili de söyledi.”

Medīne şehri hābıs taķı yaman kişilerini özidin keterür. (208-5) “Medine şehri kötü ve fana kişileri kendisinden uzaklaştırır.”

bu tesbihniñ halāvati ya ‘nj tatlıǵıǵı İbrāhīm peygāmbarnıñ köñline eşer kıldı erse. (212-3) “Bu tesbihin hoşluğu yani tatlılığı İbrahim peygamberin gönlüne dokunduysa.”

b) İsim Tamlamalarının Nesne Olarak Kullanılması

Kurayş kâfirlerini Tanrınıñ ‘azābıdın korkutǵıl. (9-12) “Kureyş kâfirlerini Tanrının azabından korkut.”

Muhammed kızını boşaǵıl taķı Muḥammedni āzārlaǵıl! (14-14) “Muhammed’in kızını boşa ve Muhammed’i azarla.”

taķı Peygāmbar ‘as’nuñ ‘ayālını boşadı. (14-15) “Peygamber as’ın kızını boşadı.”

yā Abā Bekr atalarınñ dīnini kōdup Muḥammedke uydıñ. (15-17) “Ey Ebu Bekir, atalarının dinini bırakıp Muhammed’e uydun.”

Peygāmbar ‘as’ka bu ta ‘āmnıñ mīkdārını aymadıñ-mu? (29-5) “Peygamber as’a bu yemeğin miktarını söylemedin mi?”

ōdleñ namāzını kıldı erdi. (33-1) “Öğle namazını kıldıydı.”

cümle sahāba ekindü namāzını Benü kurayzada kılsınlar. (33-7) “Bütün sahabeler ikindi namazını Benu Kurayza’da kılsınlar.”

kim bu uçmahıñ sıfatını eşitse, kirmediñ kalmaǵay. (61-6) “Kim bu cennetin vasıflarını eşitse, muhakkak girecek.”

men andaǵ sēzer-men kim bu ‘Ömer hilāfat işini yahşı kılgay. (114-12) “Ben öyle seziyorum ki bu Ömer hilafet işini güzel yapacak.”

‘Ömer razhu Mu ‘avıyeke Dimiškniñ beǵligini bērip turur erdi. (127-14) “Ömer razhu Muaviye’ye Dimişk’in (Şam) beyliğini vermişti.”

c) İsim Tamlamalarının Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

1) Yaklaşma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

ķayra yana Hadıca katınǵa keldim. (9-8) “Tekrar Hatice’nin yanına geldim.”

Peygāmbar ‘as Abū Tālibniñ vefātına iñen kađǵürdi. (5-17) “Peygamber as Ebu Talib’in vefatına çok üzüldü.”

velâkin Ka'be tarafınğa kaşd kılsalar, çöker, hêç kıpmas. (42-16) “Velâkin Kâ'be tarafına yönelseler, çöker, hiç kımıldamaz.”

Mekkeniñ uluğlarınga bu körgeñ aĥvâllarnı cümlesini aydı. (45-2) “Mekke'nin büyüklerine bu gördüğü durumların hepsini anlattı.”

yâ Muĥammed kurbât makāmınga bargıl taķı aña secde kılgıl! dedi. (57-14) “Ey Muhammed gurbet makamına (cennette bir makam) var ve ona secde et! dedi.”

bir kün Bilâl razhu kâfirlarnıñ butĥānasınga kirdi. (96-4) “Bir gün Bilal razhu kâfirlerin puthanesine girdi.”

Mūsā peygāmbar 'as Fir'avndın kaçıp Medāyin şehrine çıktı. (113-5) “Musa peygamber as Firavun'dan kaçıp Medayin şehrine vardı.”

Ĥaķ te'ālā anlarını toñuz sūratinğa çevürgey erdi. (144-17) “Hak Taala onları domuz suretine çevirecekti.”

taķı Nahrān ehlinge ot ığğay erdi. (144-17) “Ve Nahran halkına ateş gönderecekti.”

Barsışānı ĥamr ewinge elette. (370-6) “Barsisa'yı meyhaneye götürdü.”

2) Bulunma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

Ĥaķ te'ālā ol kimersenı 'ālimler zümresinde bitigey. (2-6) “Hak Taala o kimseyi alimler zümresinde yazacak.”

Hirā tağının ġārı içinde oturdu. (7-14) “Hira dağının marasında oturdu.”

yolda barurda tağ başında bir şavma'a bar erdi. (15-6) “Yolda varırken dağ başında bir tekke vardı.”

bu kārவānlar ol tağ tüpinde kōndılar erse. (15-7) “Bu kervanlar o dağın dibinde konakladılar.”

taķı daraĥtnıñ tüpinde tört çeşme çıkar taķı tört arıķķa kirür. (57-4) “Ve ağacın dibinde dört çeşme çıkar ve dört arka akar.”

ĥalāyık katında namāz kıllurlar, taķı ĥalvatta hêç namāz kılmazlar. (67-12)

“İnsanların yanında namaz kıllurlar, ve yalnızken hiç namaz kılmazlar.”

körer, hêç kimerse yok ol butĥāna içinde. (96-5) “Görür, hiç kimse yok o puthanenin içinde.”

Peygāmbār ‘as katında, babanız Abū Bekr katında bizke āhīrat yeri bērsengiz. (118-10) “Peygamber as’ın yanında, babanız Ebu Bekir’in yanında bize ahiret yeri (mezar yeri) verseniz.”

ol kimerse mescidin çıktı erse, Kūfe oramında halāyıklar üwüştiler. (153-16) “O kimse mescidden çıktı ise, Kufe yerinde insanlar toplandılar.”

ol ēkki peygāmbār katında koğsanız, tēp vaşiyyat kılmış erdi. (155-5) “O iki peygamber’in yanında bıraksanız, diye vasiyet etmişti.”

3) Ayrılma Eki Alarak Yer Tamlayıcısı Olan Tamlamalar

halvat hoşlukıdın kēçü bilmez-men. (7-12) “Yalnız kalmak hoşluğundan geçemiyorum.”

melekūt ‘ālamıdın anar ülüş yok. (265-17) “Melekler ve ruhlar aleminde ona pay yok.”

kāfīrlarnı tamuğ otındın korquta başladı. (10-1) “Kâfirleri cehennem ateşiyle korkutmaya başladı.”

zāhid savma ‘asındın tüştü. (15-7) “Zahid/ sofu tekkesinden çıktı.”

bolğay kim Hāq te ‘ālā mēni tamuğ otındın āzād kılgay tēdi. (98-10) “Olacak ki Hak Taala beni cehennem ateşinden uzak tutacak dedi.”

sen ol kimerseke uçmah ta ‘āmıdın ruzj kılgıl! (121-4) “Sen o kişiye cennet yiyeceklerinden nasip et.”

anlarınıñ kanıdın sormaz-siz taqı çıbın kanıdın su ‘āl kıılır-sen, tēdi. (170-1) “Onların kanını sormazsınız ve sivrisinek kanını sorarsın, dedi.”

veljkin anıñ üze kirsem anıñ vaqtı kētkey, ol münācāt lezzetidin mahrūm bolğay, tēp kapuğda üküş ēglendim. (176-9) “Velâkin o varken içeri girsem onun vakti gidecek, o Allah’a yalvarma lezzetinden mahrum olacak, dedi.”

kaçan kim Mu ‘āvīya sökel boldı erse, Dimişniñ uluğlarıdın derhōst kıldı. (183-5) “Ne zaman ki Muaviye hasta oldu, Dimişk’in (Şam) büyüklerinden ricada bulundu.”

İmām Ahmed Hanbel rahmhi Peygāmbār ‘as’nuñ hadjşleridin üç yüz miñ hadjş yād tutar erdi. (201-14) “İmam Ahmed Hanbel rahmi Peygamber as’ın hadislerinden üç yüz bin hadisi hatırında tutardı.”

ç) İsim Tamlamalarının Zarf Tümlenci Olarak Kullanılması

taķı yekşenbe tünı hem zāhir boldı. (5-9) “Pazar gecesi de göründü.”

Peygāmbār ‘as’ka mi’rāc tüninde Cebre’il ‘as Burāķ keldürdi. (52-12) “Peygamber as’a miraç gecesi Cebrail as Burak’ı getirdi.”

düşenbih tünı vefātı boldı. (101-9) “Pazartesi gecesi vafat etti.”

kitābatı kuşluk vahtında tamām boldı. (443-16) “Yazması kuşluk vaktinde bitti.”

kıyāmat kün ‘ukūbatķa müstevcib bolğaylar. (59-9) “Kıyamet günü eziyete layık olacaklar.”

kerek kim mēni tün buçukında cümle ħalāyık yatmışda bir tēweke yüklegeysiz taķı Kūfedin çıkarşanız. (155-2) “Beni gece yarısında herkes yattığında bir deveye yükleyeceksiniz ve Kufe’den çıkaracaksınız.”

‘Ömer vahtında on ēkki miñ minberde ħatıblar minip cum’a kün ħuḥba aytur erdiler. (112-7) “Ömer’in zamanında on iki bin minberde hatipler Cuma günü hutbe okurlardı.”

Peygāmbār ‘as’ rebj’ü’l-avval ayınıñ on ēkinç düşenbe kün tuğdı. (4-11) “Peygamber as rebiyülevvel ayının on ikinci günü pazartesi günü doğdu.”

d) İsim Tamlamalarının Yüklem Olarak Kullanılması

Abū Sufyān kim Mekkeniñ uluğı erdi. (39-13) “Ebu Sufyan ki Mekkenin büyüklerindendi.”

bu söz ümmetler ħakķıñģa turur. (44-17) “Bu söz ümmetlerle ilgilidir.”

bu Beni İsrā’ıl kavmı turur. (55-3) “Bu Benî İsrail kavmidir.”

Mūsā peygāmbār ‘as’nung ümmetleri turur. (55-3) “Musa peygamber as’ın ümmetleridir.”

bu köşk kimnüñ köşki turur? (65-4) “Bu köşk kimin köşküdür?”

Abū Şufyān kim peygāmbarnıñ çıkanı erdi. (72-7) “Ebu Sufyan ki peygamberin amcasının oğluydu.”

Żağātır cümle batriklarnıñ uluğı, kāzisi erdi. (80-13) “Zagatır bütün patriklerin büyüğü, gazisiydi.”

ol kün kim Mūsā Peygāmbār ‘as Fir‘avn êwinde erdi. (113-2) “O gün ki Musa peygamber as Firavun’un evindeydi.”

munlar cümle kâfirların uluğları turur. (115-7) “Bunlar bütün kâfirlerin büyükleridir.”

Mervān, ‘Osmānnın bitigçisi erdi. (134-5) “Mervan, Osman’ın yazıcısıydı.”

2.1.2. SIFAT TAMLAMASI

Sıfat tamlaması konusunda araştırmacıların görüşleri şu şekildedir:

Karahan, sıfat tamlamasını “Bir isim unsurunun, bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur.” diye tanımlamıştır (1999: 18).

Ergin, sıfat tamlamasını “Bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur.” şeklinde tanımlar (1999: 380).

Korkmaz, sıfat tamlamasını “Bir sıfatın sıfat niteliği kazanabilmesi için, mutlaka bir adın önünde bulunması ve birleştiği adla bir sıfat tamlaması oluşturması gerekir. Bu nedenle, sıfat tamlamaları, sıfatların cümle içindeki olağan kullanım biçimleridir. Tamlamasız yalın bir sıfat düşünülemez.” şeklinde ifade eder (2003: 350).

Banguoğlu, sıfat tamlamasını “...sıfat, hiçbir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. Buna sıfat takımı (construction adjective) adını veririz.” şeklinde ifade eder (2007: 342).

Eker, sıfat tamlamasını “Adları nitelemek veya belirtmek amacıyla ad ve ona bağlı sıfatın, tamlama dizilişinde oluşturdukları kelime grubudur.” biçiminde tanımlamıştır (2011: 425).

Hengirmen ise “Sıfatların adları nitelemesi ya da belirtmesiyle oluşan tamlamalara sıfat tamlaması denir.” cümlesi ile sıfat tamlamasını ifade etmiştir (1998: 141).

Vecihe Hatiboğlu, sıfat tamlaması için “Sıfatın kendisinden sonra gelen adı niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlamadır.” der ve ortaçlardan kurulan sıfat tamlamaları ve zincirleme sıfat tamlamaları üzerine açıklamalarda bulunur (1972: 25).

Sıfat tamlamasını “Adları ya da adılları tümlemesiyle ortaya gelen söz öbeğine sıfat takımı denir.” şeklinde tanımlayan Gencan, tamlayan eki almaması nedeniyle takısız isim tamlamasıyla sıfat tamlamasının karıştırılabileceğini söyler. Gencan’a göre, cümle içerisinde tamlanan olan ismin düşmesiyle yalnız kalan sıfata “adlaşmış sıfat” denir ve bu sıfat tek başına da bir sıfat tamlaması oluşturabilir (2001: 211).

Karaağaç, “Çekimlik Söz Öbekleri” olarak ele aldığı sıfat tamlaması için şunları söylemiştir: “Sıfat tamlaması, varlığı var oluş özellikleriyle veya var olduktan sonra gerçekleştirdiği eylem özellikleriyle niteleyen bir söz öbeğidir. Türkçenin diğer öbeklerinde olduğu gibi, bu öbekte de tamlayan öge önce, tamlanan asıl öge sonra gelir. Sıfatlarla kurulan sıfat tamlaması, adların eksiz durum çekimleriyle kurulan bir durumdur. Bu tamlamada ad ve sıfat ögesi eksiz birleşir.” (2012: 497)

2.1.2.1. Sıfat Unsuru Tek Kelime Olan Sıfat Tamlaması

2.1.2.1.1. Sıfat Unsuru Niteleme Sıfatı Olan Sıfat Tamlaması

Varlık veya kavramları durum, biçim, renk, yapı, vb. bakımlardan niteleyen sıfatlardır (Mustafa Özkan vd. 2001: 520). Niteleme sıfatları doğrudan bir isimle kurulabileceği gibi sıfat-fiillerle de kurulabilir. Metinde her iki durumda da epeyce örnek bulunmaktadır. Ancak sıfat-fiilli örnekler, sıfat-fiil grubunda gösterileceği için burada sadece isimlerle oluşturulan niteleme sıfatlarının örneklerine yer verilecektir.

bu namāz āhir namāzım turur. (243-17) “Bu namaz son namazımdır.”

Cebre’il ‘as uşmağdın bir ak taş keltürdi tağı İbrāhım ‘as’ka aydı. (38-12) “Cebrail as cennetten bir ak taş getirdi ve İbrahim as’a dedi ki.”

kaçan kim Mu’aviye razhu Dimişğ elinde bedük sarāylar kopardı. (128-3) “Ne zaman ki Muaviye razhu Dimişğ (Şam) şehrinde büyük saraylar yaptırdı.”

bir mu’min tağı bir mu’minni edgü işke delālat kılsa. (188-1) “Bir mümin bir mümini iyi amellere yönlendirse

adağlarıdın sü[d]rep bir eski kuduğka kemiştiler sasığı kişilerke tégmesün tép. (12-14) “Ayaklarından sürüyüp bir eski kuyuya attılar, kokusu insanlara gelmesin diye.”

ey Hasan atası, seni katığ emgeklig körer-men tedi. (142-11) “Ey Hasan’ın babası, seni çok sıkıntılı görüyorum, dedi.”

neme körklü cevāb aydı, tēp medh kıldılar. (189-8) “Ne güzel bir cevap verdi, diye methetti.”

cān çıktı erse, eligleri tüşti taķı mübārek başı salındı. (90-9) “Can çıkınca, elleri düştü ve mübarek başı sallandı.”

taķı sizlerni uluğ kabila taķı kiçig kabila kıldım. (51-11) “Ve sizleri büyük kabile ve küçük kabile yaptım.”

cümle mu'minlerni yawuz işlerdin sen saklağul! (185-10) “Bütün Müslümanları fena işlerden sen sakla!”

2.1.2.1.2. Sıfat Unsuru Belirtme Sıfatı Olan Tamlamalar

Belirtme sıfatları varlıkları işaret, belirsizlik, sayı ve soru yönleriyle belirten sıfatlardır. İşaret sıfatı başta olmak üzere belirtme sıfatları metinde çok sık karşımıza çıkar.

2.1.2.1.2.1. İşaret Sıfatı

Nehcü’l Feradis’te işaret sıfatları *bu*, *ol*, *uşbu* ve *uşol* sıfatları ile oluşturulmaktadır. Konuyla ilgili inceleme metninde bol miktarda örnek bulunmaktadır. Buna göre;

yā Rebbi, bu kimerse mēni nāhaķ yērde nişe emgetti, boğuzladı. (185-7) “Ey Rabbim, bu kimse bana boş yere neden eziyet etti, öldürdü.”

bu koy inen aruķ koy turur. (22-5) “Bu koyun çok zayıf koyundur.”

siz bu yarmaknı munda kađuñ biz öziñe ayğay-miz, tēdiler. (187-3) “Siz bu yarmağı (para) burada bırakın biz kendisine söyleriz, dediler.”

ol çipçuknı Haķ tvt tirgüzgey taķı til bergey. (185-6) “O serçeyi Tanrı diriltecek ve dil verecek.”

Abū Hanife rahmi ol kullardın erdi. (185-16) “Ebu Hanife rahmi o kullardandı.”

ol derviş taķı cevāb kaytardı. (432-10) “O derviş de cevap verdi.”

Yā Resūlallāh, uşbu teşükdin bir yılan adakımğa kaķığ zaħm kıldı. (21-9) “Ey Resūlallāh, işte bu delikten bir yılan ayağıma zehir verdi.”

Uşbu kün kırkınç kün turur. (234-2) “İşte bugün kırkinci gündür.”

Uşol kuş bu turur tēdi erdi. (43-7) “İşte o kuş budur dedi.”

Uşbu namāzı tamām kılmışdın soñ cānımnı kabz kılar. (243-16) “İşte bu namazı bitirdikten sonra canımı alır.”

2.1.2.1.2.2. Belirsizlik Sıfatı

Belirsizlik sıfatına metinde çok sık rastlanır. Özellikle “, *barça, ba’zı, birkaç, cümle, her, kayu, ne, öniñ, tegme*” gibi belirsizlik ifade eden sıfatlar kullanılmıştır. Ali Fehmi Karamanlıoğlu ise “neçe”nin de belirsiz sıfat olduğunu söylemektedir (1963: 43).

üç kıta aydı erse, barça sahābalar aydılar. (85-16) “Üç kere dediye, bütün sahabeler dediler.”

ba’zı müfessirler aymışlar. (17-17) “Bazı tefsirciler demişler.”

bir kaç eyyam zindānda yatmışdın soñ İbnü Hübeyre kişi ıda bērdi. (186-13) “Birkaç gün zindanda yattıktan sonra İbnü Hübeyre adam gönderdi.”

cümle neerseler sizin kalemünüz hükminde bolsa. (186-10) “Bütün şeyler sizin kaleminiz hükmünde olsa.”

her künde kavmı anı on kıta urur erdiler. (13-2) “Her kün kavmi onu on kere döverdi.”

kayu mu’min ve muvahhid Tanrı dñi içinde şerj’at aḥkāmı örgense, Tanrı te’ālā ol mu’miniñ ne kim kağgusı bar erse, cümlesine kifāyat kılgay. (188-6) “Hangi mümin Tanrı dini içinde şeriat hükümlerini öğrense, Tanrı Taala o müminin ne kaygısı varsa, hepsine kefarete olacak.”

eger Peyğāmbar ‘as ne işke buyursa, cān birle ol işni kılarlar. (44-9) “Peygamber as ne iş buyursa, can baş ile o işi yaparlar.”

neçeme kuvvatlıg erenler balta birle ursalar, hēç eşer kılmaz erdi. (28-5) “Nice kuvvetli erenler balta ile vursalar, hiç tesir etmezdi.”

andın soñ öñin sahābalar taķı bey’et bērdiler. (122-15) “Ondan sonra başka sahabeler de onay verdiler.”

tegme bir er taķı tegme bir tişi üze, tēp aydı. (187-17) “Her bir er ve her bir dişi üzerine, diye söyledi.”

2.1.2.1.2.3. Sayı Sıfatı

Tamlayan unsuru sayı sıfatından oluşan sıfat tamlamalarıdır. Metinde asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı ve üleştirme sayı sıfatı örnekleri karşımıza çıkar.

taķı ēkki kuması bar erdi. (6-11) “Ve iki kuması vardı.”

zu'n-nūreyn ēkki nūrlug tēmek bolur. (125-2) “Zun-nureyn iki nurlu demektir.”

zūhd ūç türlüg turur. (225-2) “Zūhd (sofuluk) üç türüdür.”

ħalklarda sēziki rāstrak ūç kimerse erdi. (112-8) “İnsanlar arasında sezgisi kuvvetli üç kişi vardı.”

Abū Ĥanifeke yigirmi ağaç urdılar taķı zindānka saldılar. (186-13) “Ebu Hanife’ye yirmi ağaç vurdular ve zindana attılar.”

İbrāħim peygāmbar ‘as ol ħubba içinde kırk kiin olturdi. (218-1) “İbrahim peygamber as o kubbe içinde kırk gün oturdu.”

toksan yaşında āħiratka naķl kıldı. (136-8) “Doksan yaşında öldü.”

ēkki tēwe satģın alıp turur-men sekiz yüz yarmakka. (23-10) “İki deve satın alırım sekiz yüz yarmağa (para).”

bir yılka teģi ēkkişer rek‘at namāz kıldı. (10-13) “Bir yıla kadar ikişer rekât namaz kıldı.”

derħāl ol törtünci kişi vefāt boldı. (188-16) “Derhal o dördüncü kişi öldü.”

2.1.2.1.2.4. Soru Sıfatı

Nehcü’l-Feradis’te soru sıfatı bakımından en çok *ķayu* sıfatıyla karşılaşırız. Bunun haricinde *ne* ve *neteg* soru sıfatları da kullanılmaktadır.

ey baba, ne ħōrluk bu sizke kim bu kāfirler ħılu[r]lar? (11-15) “Ey baba, kâfirler size niye böyle adilik yapıyorlar?”

yā İbni ‘Abbās, ne iş boldı? (184-16) “Ey İbni Abbas, ne oldu?”

yā imāme’l-muslimin, ne iş bu kim kıldınız? (205-12) “Ey Müslümanların emiri, yaptığımız bu iş nedir?”

yā Resūlallāh, bu ne nūrlar kim ‘ālamka münteşir boldı? (30-10) “Ey Resūlallāh, bu ne nur ki âleme gözüktü?”

yā Cebre'il, beyān kılğıl, ol neteg lutf u keremler turur? (10-6) “Ey Cebrail, anlat o nasıl lütuf ve keremlerdir?”

kayu cemā'atka burun destūr bërür-siz? (109-15) “Hangi cemaate önce destur verirsiniz?”

Peygāmbar 'as kayu ta'āmnı sewer? (25-5) “Peygamber as hangi yemeği sever?”

'Abdu'l-Muṭṭalibniñ orni kayu yer turur? (14-5) “Abdulmuttalib’in makamı hangi yerdir?”

yā Cebre'il, kayu yer turur ol kim Beytü'l Ma'mūr anda erdi? (38-7) “Ey Cebrail, hangi yerdir o ki Beytü'l Ma'mur ondaydı?”

yā Muḥammed ibnü Hasan, Abū Yūsuf maḳāmi kayu verde turur? (197-15) “Ey Muhammed ibnü Hasan, Ebu Yusuf’un makamı nerededir?”

2.1.2.2. Sıfat Unsuru Kelime Grubu Olan Sıfat Tamlamaları

2.1.2.2.1. Sıfat Unsuru Sıfat- Fiil Grubu Olan Tamlamalar

Sıfat unsuru sıfat-fiil grubu olan yapılara metinde çok sık rastlanır. Bunun sebebi de geniş zaman sıfat-fiil eki olan –gan/-gen ekinin çok fazla kullanılmasıdır. Bunun haricinde –gu/-gü, guçı/-güçi ve –mış/-miş ekleri de sıfat-fiil grupları oluşturur.

taḳı dünyāda ne kim müğlar yandurğan otlar bar erdi. (5-12) “Ve dünyada ne ateşperestleri yakan ateşler vardı.”

taḳı bu necāsat kemişgen kāfırlarğa [ne üçün] kargadı tēp su'āl kıldılar. (13-6) “Ve bu pislik atan kâfirlere [ne için] beddua etti diye sordular.”

Ebreheniñ filini tiñdürgen Tanrı te'ālā bu tēwemni tiñdürdi tēgen tēg. (41-2)

“Ebrehe’nin filini durduran Tanrı bu deveyi durdurdu diyen gibi.”

taḳı ol ābdest kılğan suwnı kuğuğka töker erdi. (44-2) “Ve o abdest alınan suyu kuyuya dökerdi.”

kaçan kim Abū Sufyān Peygāmbar 'as olturğan yerde olturayın tēdi. (47-13) “Ne zaman ki Ebu Sufyan Peygamber as’ın oturduğu yere oturayım dedi.”

ey kök kapuğını saklağan ferışteler, kapuğın açğıl! (53-7) “Ey gök kapısını koruyan melekler, kapıyı aç!”

taķı anlardan alınan neerse çerigke meded bolğay, tedi. (116-15) “Ve onlardan alınan şeyler orduya medet olacak, yardım edecek, dedi.”

şikâyat kılğı yerimiz sen turur-sen. (72-13) “Şikâyet edecek yerimiz sensin.”

ol yüzük kılğı ustâd taķı andağok kıldı. (77-16) “O yüzük yapan ustad da öyle yaptı.”

boynınga hurma kapıdın esilmiş yipni kemişti. (18-6) “Boynuna hurma lifinden gerilerek yapılmış ipi astı.”

2.1.2.2. Sıfat Unsuru Sayı Grubu Olan Tamlamalar

Onluk, yüzlük ve binliklerdeki ara sayıları oluşturan sayı grubu (Karaağaç, 2012: 470), bazen bir ismi belirtebilir. Bu şekilde oluşturulan sıfat tamlamalarına Nehcü'l-Feradis'te sık rastlanır. Buna göre;

on ekki miñ er erdiler. (70-15) “On iki bin er idiler.”

on ekki yıldın on ekki kün eksük halıfahıķ kıldı. (136-9) “On iki yıldan on iki gün eksik halifelik yaptı.”

andın on beş kün sökel boldı. (101-9) “Ondan on beş gün hasta oldu.”

zu'l-ħicce ayınıñ on seksinç kün, cum'a kün erdi kim özi şehid boldı. (136-8) “Zül-ħicce ayının on sekizinci günü, cuma günüydü ki kendisi şehid oldu.”

ol vaķtın men on sekkiz yaşta erdim. (149-16) “O zaman ben on sekiz yaşındaydım.”

ol taķı çerigdin üdürüp çıkardı on sekkiz kişi, kuvvatlığ kişiler alıp ıda bërdi. (151-9) “O da ordudan on sekiz kişi seçti, kuvvetli kişiler alıp gönderdi.”

andın soñ yigirmi dört kün keçti Ĥüseyn habarı keldi. (185-4) “Ondan sonra yirmi dört gün geçti Ĥüseyn'in haberi geldi.”

taķı kırk beş yıl beş namāzı bir yunuğ birle kıldı. (191-9) “Ve kırk beş yıl beş vakit namazı bir abdest ile kıldı.”

özi altmış üç yaşında dünyādın naķl kıldı. (156-11) “Kendisi altmış üç yaşında öldü.”

Abū Ĥanife rahmhi yetmiş ekki yaşında āħiratķa naķl kıldı. (198-2) “Ebu Hanife rahmi yetmiş iki yaşında öldü.”

2.1.2.2.3. Sıfat Unsuru İsnat Grubu Olan Tamlamalar

Ters çevrilmiş sıfat tamlaması olarak da nitelenen (Aktan, 2009: 74) isnat grubu, isimlerin önüne gelerek onları niteleyebilir. Böylece yeni bir sıfat tamlaması meydana gelir. Bu şekilde oluşan sıfat tamlamalarına metinde fazla rastlanmamaktadır.

neteg kim közi za 'jf kimerse künke karşı bakmağnı tahammül kılu bilmez. (3-14)
“Nasıl ki gözü zayıf kimse güneşe karşı bakmaya tahammül edemez.”

yıdığı hoş yıdığ arıkları bar. (64-6) “Hoş kokulu arıkları var.”

2.1.2.3. Sıfat Tamlamalarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Sıfat Tamlamasının Edat Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

Bir isim ve edattan oluşan edat grubunda isim yerine sıfat tamlaması da kullanılabilir. Özellikle *birle* edatının sıfat tamlaması ile birlikte kullanılmasıyla bu tarz yapılar oluşmaktadır.

nêçeme kim têmür ırğaklar birle ururlar, hêç yerindin kıpamaz. (41-15) “Nasıl ki demir kancalarla vururlar, hiç yerinden kıpıdamaz.”

ol kâfirni hoş söz birle, açuk yüz birle Hâk yolına ündeyü başladı. (11-12) “O kâfiri hoş sözlerle, samimi bir şekilde Hak yoluna çağırmaya başladı.”

Hâk te 'âlâ sizlerni ol ot birle 'âzâb u 'ukûbat kılgay tedi. (17-3) “Hak Taala sizlere o ateş ile eziyet edecek, işkence yapacak.”

Cebre 'il 'as ol yip birle boğazını boğdı. (18-6) “Cebrail as o ip ile boğazını boğdu.”

Peygâmbar 'as ol suw birle yundi, âbdest kıldı. (44-1) “Peygamber as o su ile yıkandı, abdest aldı.”

bu künge tegi ol sünnet kıldı. (47-5) “Bu güne kadar o sünnet kaldı.”

uş Peygâmbar atlandı, on miñ kişi birle sizlerke kelür tęp. (48-9) “İşte peygamber atlandı, on bin kişi ile sizlere geliyor diye.”

kırk namâz birle Mûsâ Peygâmbar kıtinga keldim. (58-16) “Kırk rekât namaz ile Musa peygamberin yanına geldim.”

ol Yûsufnu ağır bahâ birle satğın aldı. (112-15) “O, Yusuf'u çok paraya satın aldı.”

ey nefis kirgil benim hās kullarım birle uçmaımka. (197-7) “Ey nefis gir benim has kullarım ile cennete.”

b) Sıfat Tamlamasının Ünlem Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

Nehcü'l-Feradis'te ünlem grupları ünlem edatının bir isimle birlikte kullanılmasıyla oluşur. Bazı örneklerde ise ünlem edatından sonra sıfat tamlaması gelebilir. Buna göre;

ey alçak Peygāmbār, ey halīm Peygāmbār! tēp yığlasa. (91-6) “Ey alçak gönüllü, iyi huylu Peygamber! diye ağlasa.”

ey arığ kullarım, men tileyür-men. (277-1) “Ey temiz/saf kullarım, ben diliyorum.”

ey ceddīm İbrāhīm peygāmbārnu kutğargān Tanrı, mēni munlar elgidin sen kutğargıl. (355-15) “Ey ceddīm İbrahim peygamberi kurtaran Tanrı, beni bunların elinden sen kurtar.”

ey ēkki uluğ ferışteler, zjnhār ve zjnhār kırkuğ içinde boluñ. (239-2) “Ey iki büyük melek, kesinlikle ve kesinlikle korku içinde olun.”

ey Hak te'ālānıñ fermānıñga boyun sunğan nefis, kaytıl Rebbüñnüñ şavābı tapa. (197-5) “Ey Hak Taala'nın fermanına boyun eğen nefis, Rabbinin sevabına doğru yürü.”

ey körklüg cemāllüg, kimnüñ mülki turur-sen? (320-10) “Ey güzel yüzlü, kime aitsin?”

ey tonga çulğanıp yatğan Peygāmbār 'as kopgil. (9-11) “Ey elbiselere bürünüp yatan Peygamber as kalk.”

ey uluğ hānedān, ey Peygāmbār 'as'nuñ hānedānı! (142-3) “Ey büyük hanedan, ey Peygamber as'ın ev ahalisi.”

ey uluğ, hürmetlig resül atam, sizke fidā bolsun cānım tēp. (91-17) “Ey büyük, hürmetli, peygamber atam, size feda olsun canım diye.”

ey başını kuyu katğan, başıñnu kalduru tutgil. (406-6) “Ey başını aşağı eğen, başını kaldır.”

c) Sıfat Tamlamasının İsim-Fiil Grubunda İsim Unsuru Olarak Kullanılması

Nehcü'l-Feradis'te bu tür tamlamalar bir sıfat tamlamasının, bir isim-fiil grubunda isim ögesi olarak kullanılmasıyla oluşur. Metinde özellikle isim-fiil eki olarak -mak/-

mek kullanıldığı için tespit edilen örnekler de bu nedenle -mak/-mek eki ile kurulan isim-fiil gruplarıdır.

taķı biri katında ança kün turmak gerek. (192-13) “Ve biri yanında o kadar gün durmak gerek.”

bir yandın uruşmak āsān bolğay tēdi. (28-1) “Bir yandan savaşmak kolay olacak dedi.”

kimersenin kulaķına erütmiş kurğuşın koymak yahşırak bolğay. (242-16) “Kişinin kulağına eritilmiş kurşun dökmek iyi olur.”

mundın öñin yerde öltürmek revā bolmaz. (335-4) “Bundan başka yerde öldürmek uygun olmaz.”

ol gārğa kirmek tilediler erse. (21-2) “O mağaraya girmek istedilerse.”

muña öñin türlü cevāb aymak kerek. (194-13) “Buna başka türlü cevap vermek gerekir.”

taķı yipek ton keymek dünyāda kāfirlarğa turur. (309-15) “Ve ipek elbise giymek dünyada kâfirler içindir.”

anlarğa yüz kamçı urmak kerek. (347-12) “Onlara yüz kamçı vurmak gerek.”

ēkki neerse kılmak kerek. (350-10) “İki şey yapmak gerek.”

bu harām nazar kılmak könüllerde şehvet urluķın kemişür. (350-10) “Bu harama bakış, gönüllerde şehvet duygusunu artırır.”

ç) Tekrar Grubunun Sıfat Unsuru Olarak Kullanıldığı Tamlamalar

Bazı sıfat tamlamalarında tamlayan kısım bir ikilemeden oluşabilir. Bu şekilde kurulan tamlamalar niteleme veya belirtme sıfatı olabilmektedir.

üçünç bābı Haķ te’ālā hazratınğa yawungu edgü ‘ameller beyānı içinde turur. (2-15) “Üçüncü babı Tanrıya yapılan iyi ameller hakkındadır.”

Mekkenin uluğlarına yüzer yüzer tēweler bērdi. (75-12) “Mekke’nin büyüklerine yüzer yüzer develer verdi.”

ey ‘ayālım şefakatlıģ rahmetlig Tenrike satğastım. (131-16) “Ey kızım, şefkâtlî rahmeti bol Tanrıya kavuştum.”

añar elçi ıda bérdi kim, maña alp bahatür, kuvvatlıg kişiler alıp ıda bérgil, tép. (151-9) “Ona elçi gönderdi ki, bana yiğit, kuvvetli kişiler gönder diye.”

Kūfedin uluğ yaşlıg kişilerni alıp keliñ. (155-17) “Kufe’den çok yaşlı kişileri alıp gelin.”

Süleymān Peygāmbarğa bu mülki içinde halāyıkğa türlüg türlüg ni ‘metler aşatur erdi. (210-14) “Süleyman peygambere bu mülkü içinde insanlara türlü türlü nimetler yedirirdi.”

zindānka kemişij taķı bir uluğ bedük yerde tört tam binā kılıñ. (217-4) “Zindana atın ve bir yüksek yerde dört bina yapın.”

sarāy içinde türlüg türlüg nakşlar birle müzeyyen kılınmuş. (235-11) “Saray içinde türlü türlü nakışlar ile süslenmiş.”

munça sansız sakışsız érke bardım téyü-sen. (399-1) “Bunca sayısız kocaya vardım diyorsun.”

2.1.2.4. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat Tamlaması

a) Sıfat Tamlamasının Özne Olarak Görev Yapması

Nehcü’l-Feradis’te sıfat tamlamaları cümle içerisinde özne, yüklem, nesne ve tümleç olarak görev almaktadır. Buna göre;

Peygāmbar ‘as dünyadın naķıl kılınışta tokuz hatun kaldı. (6-9) “Peygamber as vefat ettiğinde dokuz karısı kaldı.”

ol zāhid aytur. (15-8) “O dindar kişi der.”

ol arslan keldi. (15-14) “O arslan geldi.”

jmān keltürmeseniz, tamuğ athıg ot bar. (17-3) “İman etmezseniz cehennem adlı ateş var.”

bir év bar erdi. (18-17) “Bir ev vardı.”

andağok cümle çerig helāk boldı. (43-3) “Öylece bütün ordu helak oldu.”

meger bir kimerse bar erdi. (43-3) “Meğer bir kişi vardı.”

cümle halāyık içtiler, taķı cümle cānvarlar içtiler. (44-4) “Bütün halk içti ve bütün hayvanlar içti.”

üküş kimerse musulmān boldı, çerig yığıldı. (47-6) “Birçok kimse Müslüman oldu, ordu gittikçe büyüdü.”

üküş halayıklar çıktılar. (405-1) “Birçok insan çıktı.”

b) Sıfat Tamlamasının Nesne Olarak Görev Yapması

Peygāmbār ‘as barça şahābalarnı yığıdı, taķı meşveret kıldı. (114-16) “Peygamber as bütün sahabeleri topladı ve onlara danıştı.”

men bu kannı Rebbümke eletür-men, tēdi taķı oyandım. (185-3) “Ben bu kanı Rabbime iletteğim dedi ve uyandım.”

bir karavaşnı āzād kıldım. (18-12) “Bir kadın köleyi azad ettim.”

bu āyatnı okıdı. (16-12) “Bu ayeti okudu.”

bu oğlanı könlüm sewdi. (112-15) “Bu oğlanı gönlüm sevdi.”

ey Bār Hudāyā, bu ēwüñni duşmanlar yakmakķa kelip tururlar. (42-12) “Ey Rabbim, bu evi düşmanlar yakmaya geliyorlar.”

ol sandūknı açtı taķı bir hūķķa çıkardı. (182-4) “O sandığı açtı ve bir küçük kutu çıkardı.”

taķı tēmür tikenni yıgar erdiler. (17-11) “Ve demir dikenleri toplarlardı.”

üküş kāfirlarnı mu’minler öltürdiler. (114-15) “Birçok kâfiri Müslümanlar öldürdüler.”

sūf tonlar keđgeyler. (402-5) “Saf (ipekten) elbiseler giyecekler.”

c) Sıfat Tamlamasının Zarf Tümleci Olarak Görev Yapması

cümlesi ol tün söndi. (5-12) “Hepsi o gece söndü.”

taķı nāresjde hālinde vefātı boldı. (6-11) “Buluğ çağına ermeden vefat etti.”

zjnhār u zjnhār bu kēçe yatmañ, oyağ turuñ. (15-9) “Kesinlikle ve kesinlikle bu gece yatmayın, uyanık durun.”

andağ rivāyat kıllurlar kim bir kēçe Umm-i Cemil bardı. (18-5) “Öyle rivayet ederler ki bir gece Ümm-i Cemil gitti.”

kelür yıl icāzat bēreliñ. (45-9) “Gelecek yıl izin verelim.”

Peygāmbār ‘as bir kēçe bizke konuḡ boldı. (52-16) “Peygamber as bir gece bize konuk oldu.”

erte kēçe taḡı sizin cemālınız birle müşerref bolsaq. (208-1) “Ertesi gece de sizin yüzünüz ile müşerref olsak.”

ēkinç tün hemān tüş kördi. (213-2) “İkinci gece hemen düş gördü.”

törtinç tün taḡı bayaqı tēḡ tüş kördi. (213-4) “Dördüncü gece de önceki gibi düş gördü.”

bir tün İmām Aḡmed Ḥanbelniḡ şagirdi özi ḡatında tūnedi. (223-4) “Bir gece İmam Ahmed Hanbel’in bir talebesi kendisinin yanında geceledi.”

ç) Sıfat Tamlamasının Yer Tamlayıcısı Olarak Görev Yapması

mübārek başınḡa topraḡ saḡtı. (11-13) “Mübarek başına toprak saḡtı.”

bu yerde arslan üküş bolur. (15-8) “Bu yerde aslan çok olur.”

bir arslanka fermānladı. (15-13) “Bir aslana buyurdu.”

men seniḡ birle bir ēwde turmaḡay-men tēdi. (16-10) “Ben senin ile bir evde duracağım, dedi.”

ol ēwke dāru’n-nadva tērler erdi. (18-17) “O eve darun nadva (toplantı evi) derlerdi.”

yā Abā Bekr, tört yanımḡa tezzinü yūriyür-sen. (20-9) “Ey Ebu Bekir dört yanımda gezinerek yürüyorsun.”

nişe bir tarafta yürümes-sen? (20-9) “Neden bir tarafta yürümüyorsun?”

ol yerde suw az erdi, anı içtiler. (43-16) “O yerde su azdı, onu içtiler.”

andın soḡ kārḡān ḡalkıda biringe uçuz bahāka sattılar. (112-14) “Ondan sonra kervan halkından birine ucuz fiyata sattılar.”

yā ‘Ömer, sen ne aytur-sen bu esirlerle? (115-5) “Ey Ömer sen ne dersin bu esirlere?”

d) Sıfat Tamlamasının Yüklem Olarak Görev Yapması

Nehcü’l-Feradis’te sıfat tamlamaları iki şekilde yüklem olabilmektedir. Birincisi sıfat tamlamasının *tur-* yardımcı fiili ile birlikte kullanılması, ikincisi *er-* cevher fiili ile

birlikte kullanılmasıdır. Her iki durumdan da metinde pek çok örnek bulunmaktadır.

Buna göre;

seniñ perverdigāriñ andağ kerim Tanrı turur. (8-5) “Senin rızık veren Rabbin öyle kerim Tanrıdır.”

açuk yüzlü turur. (23-4) “Açık yüzlüdür.”

iñen aruğ tağı ermez, orta tenlig turur. (23-5) “Çok açık değildir, orta tenlidir.”

bu taşnı Ka’be señirde koğğıl kim bu taş hürmetlig taş turur. (38-13) “Bu taş Kâ’be’nin köşesine koy ki bu taş hürmetli taştır.”

ak kuşlar turur. (42-17) “Ak kuşlardır.”

bakar-men kızıl kan renglig toprak turur. (179-4) “Bakarım kızıl kan renkli topraktır.”

Abū Zar Gafāri razhu ğazablğ kişi erdi. (129-4) “Ebu Zar Gafari razhu sinirli bir kişiydi.”

ol Necāş munuñ uluğ atası erdi. (41-4) “O Necaşi bunun büyük atasıydı.”

özi yigit kişi turur, kara tonluğ. (148-16) “Kendisi yiğit biridir, siyah elbiseli.”

biri yaşıl yākūtdın erdi tağı biri kızıl yākūtdın erdi. (179-8) “Biri yeşil yakuttandı ve biri kızıl yakuttandı.”

2.1.3. İYELİK GRUBU

İyelik grupları Türkçenin tartışmalı konularından biridir. Tamlayanın isim ya da zamir olmasının isim tamlamasının özelliğini değiştirmeyeceğini söyleyenler (Karahan: 1999, Eker: 2011) olduğu gibi tamlayanı zamir olan tamlamaya iyelik grubu diyenler (Ergin: 1999, Korkmaz: 2003) de vardır. Bu konuda şu görüşler ortaya çıkmaktadır:

Ergin, iyelik gruplarını “İyelik grubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif halinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İyelik grubunun, iyelik eklerine bağlı olarak altı şekli vardır. Birinci ve ikinci şahıslarda tamlayan daima şahıs zamiridir. Üçüncü şahıslarda ise tamlayan zamir olabileceği gibi isim de olabilir. Tamlayanın isim olduğu durumlara isim tamlaması denir.” şeklinde açıklar (1999: 381). İyelik grubunda yalnız tamlanan da grubun yerini tutabilir. *Benim*

babam yerine *babam*, *onun meyvesi* yerine *meyvesi* de iyelik grubu sayılır (1999: 384).

Karahan, iyelik grubunun varlığını kabul etmez. “İsim tamlamasında birinci unsur, ikinci unsura ilgi hâli ile bağlanır. Bu hâl, zamirlerde ekli, isimlerde ekli veya eksizdir. Tamlamanın ikinci unsuru dâimâ iyelik eki taşır.” (1998: 13) cümlesi ile zamirden oluşan tamlayanın isim tamlamasında daima ekli olduğu belirterek iyelik grubunu hiç bahis konusu etmez. İyelik grubuna örnek olabilecek kullanımları da (*benim/ sadık yârim*), tamlayanı zamir olan isim tamlaması şeklinde değerlendirir.

Özkan vd. iyelik grubunu “İyelik grubu bir ismin kendisinden önceki ilgi halinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık, aitlik ilgisiyle bağlandığı kelime grubudur. Tamlayan daima ilgi halinde şahıs zamiridir.” diye tanımlar (2001: 559).

Banguoğlu, iyelik gruplarına değinmemiştir. İsim tamlaması örneklerinde de iyelik grubuna örnek teşkil edebilecek, tamlayanı zamir olan örnekler vermemiştir.

Korkmaz, iyelik gruplarına ayrıca değinmemiştir. Ancak şu açıklamayı getirmiştir: “Görevleri eklendikleri adları kendilerine tâbî olan adlara bağlamak olduğu için, iyelik eki almış adlar ile o iyelik ekinin işaret ettiği şahıs zamirleri veya adlar, cümle yapısı bakımından iyelik grubu biçiminde bir ad tamlaması oluştururlar. (*onun bahçesi*, (*bizim*) *sevencimiz*” (2003: 261). Bu açıklama ile iyelik grubunda bir ad tamlamasından söz etmekte ve bu iki öbek arasındaki yapısal benzerliğe dikkat çekmektedir. Ayrıca aynı eserde isim tamlaması konusunu ele alırken *onun sesi*, *onun tebessümü* gibi iyelik grubu diyebileceğimiz örnekleri isim tamlaması olarak değerlendirir (2003: 272).

Eker de iyelik grubunu isim tamlamalarından farklı olarak değerlendirmez. İsim tamlamalarını ele alırken “(*senin kızlarına*” örneğini isim tamlaması için kullanmaktadır. Bu örnekten Eker’in iyelik grubunu isim tamlaması içerisinde değerlendirdiği sonucuna varabiliriz (2011: 422).

Doç. Dr. Kerime Üstünova “Ad Tamlaması- İyelik Grubu Ayrımı” adlı makalesinde isim tamlamaları ile iyelik grubu arasındaki benzer ve farklı yönlere değinmiş, isim tamlamasıyla iyelik grubunun aynı öbekmiş gibi değerlendirilmesine karşı çıkmıştır. Aynı çalışmada özellikle iyelik grubunda tamlayanın daima ilgi eki alması gerekirken, isim tamlamalarında böyle bir zorunluluğun olmadığı, iyelik grubunda altı çeşit iyelik eki görmek mümkün iken, isim tamlamasında yalnız

üçüncü kişi iyelik eklerinin görülebildiğinin üzerinde durmuştur (Üstünova, 2005: 418-425).

Vecihe Hatiboğlu, “adıl tamlaması” olarak isimlendirdiği iyelik grubunu “Adıl tamlaması belirtili tamlama biçiminde kurulur. Hem tamlayan hem de tamlanan, tamlamanın gerektirdiği ekleri alırlar. Böylece tamlayanı adıl olan belirtili tamlamaya adıl tamlaması denir.” (1972: 21) cümleleri ile ifade eder. Belirtili isim tamlaması ile adıl tamlaması arasında tamlayan ve tamlanan ekleri bakımından ayrılıklar vardır.” diyen Hatiboğlu, adıl tamlamasında birinci tekil ve çoğul şahısların tamlayan eki olarak daima “-im” ekini aldığını belirtir (1972: 22).

Hengirmen de tıpkı Hatiboğlu gibi iyelik grubunu “adıl tamlaması” olarak ele alır. İyelik grubu için “Tamlayanı adıl, tamlananı ad olan bir tamlamadır.” demektedir (2007: 156).

Doç. Dr. Bilal Aktan, iyelik grubunu isim tamlamaları içerisinde değerlendirir. İyelik grubunu tanımlarken “İyelik ekli unsuru kendisinden önceki ilgi hâlinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık ve aitlik ilgisiyle bağlanan kelime grubuna ise iyelik grubu denir. Yani iyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan bir isim tamlamasıdır.” cümlelerine yer verir. İyelik grubunu ayrı bir başlık altında ele almayan Aktan, “*senin ahududu reçelin, benim kol düğmem*” gibi örnekleri isim tamlaması başlığı altında sıralar (2009: 9).

Tahir Nejat Gencan, iyelik gruplarını belirtili isim tamlaması olarak değerlendirir ve *benim evim, senin evin ve onun evi* gibi kelime gruplarını konuya örnek olarak verir. Belirtili isim tamlamalarında tamlanan ekinin düşebileceğini (*bizim ev, sizin dükkân*) ve tamlayanın tamamen düşebileceğini (*kitabınızı, buyruklarına*) ifade eder (2001: 286).

“İlişkilendirme Öbekleri” olarak ele aldığı iyelik grubunu Karaağaç, “Tamlayanı kişi zamiri olan ilişkilendirme öbeğidir.” şeklinde tanımlar. Karaağaç’a göre, tamlayan kişi zamiri olsa da (*benim çocuklarım, onların kaçış imkânları, senin yavruların*), bu zamir düşse de (*ellerim, yurdum, gözlerim*) iyelik grubu bozulmaz. Çünkü tamlananda bulunan iyelik eki zaten kişi göstergesidir (2012: 491).

Buna karşılık Kaya Bilgegil, tamlayanı zamir olan tamlamaların isim tamlaması olduğunu söyler. Bu tamlama için “belirteni zamir olan isim tamlaması” demektedir. Bu türlü tamlamalarda pekiştirme amacı güdülmezse genellikle tamlayan

kullanılmaz (evim, bahçen, odamız). Bazen de tamlanandaki iyelik eki düşer (*bizim kız, sizin ev, benim çocuk*) (2009: 122).

Talat Tekin de Muharrem Ergin gibi isim tamlaması olan örnekleri genel olarak iyelik grubu içerisinde değerlendirmiştir. Kendisi “Orhun Türkçesi Grameri” adlı kitabında iyelik gruplarını üç grupta toplar: Birincisi niteleyici ilgi durumu eksiz bir ad, baş üye iyelik ekli (*türgiş kagan+ı* “Türgiş hakani”, *yagın baş+ı* “düşmanın başı”, *yüz baş+ı* “yüz başı”), ikincisi niteleyici ilgi durumu ekli bir ad, baş üye de iyelik ekli veya eksiz (*adıg+ın kar(i)η+ı* “ayının karnı”, *toηuz+uη azıg+ı* “domuzun azısı (dişleri)”) ve üçüncüsü niteleyici ilgi durumunda 1. kişi zamiri, baş üye de 1. kişi iyelik ekli ad (*ben+iη bodunum* “benim halkım”, *biz+iη sü/ at+ı* “bizim ordumuzun atları”) (2003: 200).

İyelik grupları konusunda Ergin’in görüşleri burada kabul edilmiştir.

2.1.3.1. Tamlayanı Düşmüş İyelik Grubu

Nehcü’l-Feradis’te bu tür iyelik gruplarında zamir olan tamlayan bazen kullanılmayabilir. Çünkü tamlanan da bulunan iyelik eki, tamlayanın hangi şahsa ait olduğunu zaten göstermektedir. Buna göre;

eni taķı on üç yıgaç turur. (64-10) “Eni de on üç yıgaç (6 km’lik uzunluk ölçüsü) tır.

velķin işitmeki kulaķ birle ermes. (60-10) “Velâkin işitmesi kulak ile değildir.”

uş karındaşuη ‘Abbās jīmān keltürdi. (16-4) “İşte kardeşin Abbas iman etti.”

oğul kızlarıñıznu bulun kılurlar. (82-15) “Oğul ve kızlarınızı tutsak ederler.”

kulum ārzūsını taķı ta ‘āmını benim için koğtı. (260-5) “Kulum, arzusunu ve yiyeceğini benim için terk etti.”

ēwde tuğğan kulumuz turur. (357-16) “Evde tuttuğumuz kölemizdir.”

bu oğlumuz bolsun. (359-13) “Bu oğlumuz olsun.”

her ayna, oğulları bar, kızları bar, anlar birle köñli hoş turur. (330-1) “Her cuma günü oğulları var, kızları var, onlar ile gönü hoş olur.”

kaçan kim sōkelliki kaķıg boldı. (101-9) “Ne zaman ki hastalığı ağırlaştı.”

eger ümmetlerin tün kün içinde on namāznu öteyü bilmeseler. (59-8) “Eğer ümmetlerin gece gündüz on rekât namazı ödeyemezse.”

2.1.3.2. Birden Fazla Tamlananı Bulunan İyelik Grubu

Bu tür iyelik gruplarında tamlayan tek kelimedenden oluşurken, tamlanan birden fazla kelimedenden oluşmaktadır. Burada önemli olan tamlanandaki bütün kelimelerin aynı iyelik ekini almasıdır.

anlarnıñ atları taķı t weleri yoķ erdi. (408-16) “Onların atları ve develeri yoktu.”

bu anıñ cez sı taķı ‘uk batı turur. (18-4) “Bu onun cezası ve azabıdır.”

şah balar anıñ hürmetini, ‘izzetini, Haķ te’ l  hażratında yawuķlıķını bils nler.

(92-4) “Sahabeler onun hürmetini, izzetini Hak Taala’nın nezdinde yakınlıķını bilsinler.”

cümle peyg mbarlardın benim derecem mak mum y key. (55-13) “Bütün peygamberlerden benim derecem ve makamım yüksektir.”

benim devletim taķı sa’ datım bolġay, t di. (345-2) “Benim mutluluġum ve saadetim olacak, dedi.”

benim raġbatım taķı maġabbatım Rebbümke turur. (64-13) “Benim raġbetim ve sevgim Rabbimedir.”

sizlerniñ m lunızdın taķı p diř hliķunızdın S leym n peyg mbar m li taķı p diř hliķı uluġraķ erdi. (327-9) “Sizlerin malınızdan ve padiřahlıġınızdan, Süleyman peygamberin malı ve padiřahlıġı büyüktü.”

benim umunġım taķı tilekim seniñ raġmatunıdın maġrum kılmaġil. (177-12) “Benim umudumu ve dileġimi senin rahmetinden mahrum etme.”

Haķ te’ l  hażratında siziñ kurbunuz taķı yawuķlıķunuz bar turur. (349-16) “Hak Taala’nın nezdinde sizin yakınlıġımız vardır.”

2.1.3.3. İyelik Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İyelik grubu isim tamlamalarında tamlayan unsur olarak kullanılabilir.

benim atam karındaşı oġlı bar. (8-13) “Benim babamın kardeşinin oġlu var.”

 dam peyg mbar dın soņ kelgen peyg mbarlar cümlesi benim ‘alamım astında bolġaylar. (36-14) “Adem peygamberden sonra gelen peygamberlerin hepsi benim bayraġım altında olacaklar.”

māllarınızni menim adakım altında kıldı. (51-8) “Mallarınızı benim ayağımın altına serdi.”

ümmetimdin kayu bir kimerse tēwesidin tūşüp menim tēwemnüing pālānını tūzetse. (120-6) “Ümmetinden hangi kişi devesinden inip benim devemin palanını düzeltse.”

seniñ ümmetiñ üze kimni halifa kılayın? (102-13) “Senin ümmetinin başına kimi halife seçeyim.”

b) İyelik grubu birleşik fiil grubunda isim unsuru olarak kullanılabilir.

yana Haq te’ālādın tilegeyin kim ol kimerсени uştmahda menim koldaşım kılsun. (31-10) “Yine Hak Taala’dan dileyin ki o kişiyi cennette benim dostum, komşum eylesin.”

sen menim cüftüm bolgaysen. (165-7) “Sen benim eşim olacaksın.”

c) İyelik grubu edat gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir.

Peygāmbar ’as benim atım birle nidā kıldı. (31-13) “Peygamber as benim adımla seslendi.”

Tanrılık üçün sözlegil, benim hātırım üçün sözlemegil. (122-2) “Tanrı için söyle, benim hatırım için söyleme.”

ç) İyelik grubu fiilimsi gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir.

menim tonum kedip minberke minseñiz bolgay mu? (105-17) “Benim elbisemi giyip minbere çıksanız olur mu?”

hañblar menim atım aymışdın soñ seniñ atıñni ayğaylar. (63-4) “Hatipler, benim adımı söyledikten sonra senin adını söyleyecekler.”

Hudeybiyyede menim tēwemni çökürgen, tiñdürgen ol Tanrı turur. (43-15)

“Hudeybiye’de benim devemi çökerten, durduran o Tanrıdır.”

cümle uştmah kapuğlarında hūrlar eliglerinde tabaqlar alıp nişārlar āmāda kılıp seniñ rūhuñ kelmekinge bakıp tururlar. (89-2) “Cennet kapılarındaki hurilerin hepsi ellerine tabaklar alıp etrafa saçmak için para vb. şeyler hazırlayıp senin ruhunun gelmesini beklerler.”

d) İyelik grubu sıfat tamlamasının sıfat unsuru olarak kullanılabilir.

anıñ resûli Muhammed haķ turur. (96-17) “Onun resûlü Muhammed haktır, gerçektir.”

2.1.3.4. Cümledeki Görevi Yönünden İyelik Grubu

a) İyelik Grubunun Özne Olarak Görev Yapması

Nehcü'l-Feradis'te iyelik grupları cümle içerisinde çeşitli görevlerde bulunur. Bunlar özne, nesne, tümleç ve yüklemidir. Metinde özne olarak kullanılan iyelik grupları şunlardır;

menim raĝbatım taķı muhabbatım Rebbümke turur, sarāyķa ermes tēdim. (64-13)

“Benim raĝbetim ve sevgim Rabbimedir, saraya deĝil dedim.”

İncilde taķı seniñ sıfatın bar. (8-17) “İncil’de de de senin özelliklerin var.”

anıñ tēweleri bar erdi. (42-4) “Onun develeri vardı.”

anıñ māliki, erkliĝi bar, ol bilür. (42-11) “Onun gücü, kuvveti var, o bilir.”

anıñ karındaşı Rabj’a taķı Usāma erdi. (72-7) “Onun kardeşi Rabia ve Usama’ydı.”

yā Muhammed, seniñ makāmın taķı ümmetleriñ makāmı bu yer turur tēdi. (56-10)

“Ey Muhammed, senin makamın ve ümmetlerinin makamı bu yerdir, dedi.”

taķı seniñ ‘aklıñ eksük bolup turur. (70-9) “Ve senin aklın eksiktir.”

bizim maķşūdumuz, yā Resûlallāh, seniñ maħabbatıñ turur. (77-1) “Bizim maksadımız, ey Resûlallâh senin muhabbetin, sevgindir.”

sizleriñ islāmıñız taķı jmānlarıñız könglünüzde ornap turur. (76-7) “Sizlerin inancınız ve imanlarınız gönlünüzde yerleşmiştir.”

siziñ atıñız ne turur? (149-5) “Sizin adınız nedir?”

b) İyelik Grubunun Nesne Olarak Görev Yapması

avval seniñ söziñni edā kılmışdın soñ anıñ söziñni taķı edā kıldım erse, Umm-i Ubeyhā añar meyl kıldı. (181-14) “Öncelikle senin sözünü ilettim sonra da onun sözünü ilettim, Umm-i Ubeyha onu seçti.”

anıñ su’ālını Abū Hanife katında taķırj kıldı. (194-12) “Onun sorusunu Ebu Hanife’nin yanında anlattı.”

menim atamı, tağı atam karındaşını, tağı cüftümni, tağı ér karındaşımni cümle sen öldürdüñ. (34-5) “Benim babamı, amcamı, eşimi ve erkek kardeşimi hepsini sen öldürdün.”

namāz içinde teşehhüdde benim atımı ayğaylar. (63-4) “Namazda oturup tahiyyat okurken benim adımlı söyleyecekler.”

anıñ ayğanını aymadılar. (117-17) “Onun söylediğini söylemediler.”

menim sünnetlerimni munlarga beyān kılğıl! (71-4) “Benim sünnetlerimi bunlara anlat!”

hañiblar huñbada benim atım aymışdın soñ seniñ atıñni ayğaylar. (63-4) “Hatipler hutbede benim adımlı söyledikten sonra senin adımlı söyleyecekler.”

‘ulemālar, vā ‘ızlar benim atım aytıp seniñ atıñni ayğaylar. (63-5) “Âlimler, vaizler benim adımlı söyleyip sonra da senin adımlı söyleyecekler.”

seniñ zikriñi biz tükel kılduğ, seni biz ‘aziz kılduğ. (63-2) “Senin zikrini(Allah’ı anma) biz tamam kıldık, seni biz aziz eyledik.”

c) İyelik Grubunun Yer Tamlayıcısı Olarak Görev Yapması

yer yüzini seniñ ummatıña mescid kıldı. (10-10) “Yeryüzünü senin ümmetine mescid yaptı.”

ey Mekke halkı, siziñ sezikiñiz benim hakkımka neteg turur? (51-14) “Ey Mekke halkı, siz benim hakkımda ne düşünüyorsunuz?”

bu oğlanlarnı siziñ hıdmatka keltürdüm tedi. (121-2) “Bu oğlanları sizin hizmetinize getirdim, dedi.”

Hakıvt anıñ za ‘ıflukıñga rahmat kıldı. (161-2) “Hak Taala onun acizliğine rahmet etti.”

menim katımda dünyāvı neersem yoğ erdi. (163-4) “Benim yanımda dünyalık şeyler yoktu (para pul gibi.)”

menim katımda üç küp süçüg suw bar tedi. (149-1) “Benim yanımda üç küp tatlı su var, dedi.”

çıkğıl benim katımdın, kêtgil! (14-13) “Çık benim yanımdan, git!”

neteg kim, seniñ yüzüñdin çıbınlarını def' kıldı, tēp aydı. (120-16) “Nasıl ki senin yüzünden çıbanları uzaklaştırdı diye söyledi.”

ç) İyelik Grubunun Yüklem Olarak Görev Yapması

ekinç ol menim ehl-j beytim turur. (169-1) “İkincisi o benim ev halkımdır, ailemdir.”

taķı kıyāmat kün bolsa āvş cümleñiñ ‘alamı menim elimde bolğay. (36-8) “Ve kıyamet günü olsa hepsinin sancağı benim elimde olacak.”

yā Muḥammed, bu menim makāmum turur. (57-1) “Ey Muhammed bu benim makamımdır.”

bu tēweler menim mülkim turur. (42-10) “Bu develer benim malımdır.”

taķı Ka ‘be menim mülkim ermez. (42-10) “Ve Kâ’be benim malım değildir.”

bu ekkisi benim oğlanlarım turur. (169-7) “Bu ikisi benim oğlanlarımdır.”

bu menim sūratım turur. (57-13) “Bu benim suretimdir.”

edgūlūk seniñ tasarrufuñda turur. (50-5) “İyilik senin tasarrufundadır.”

bu tōşek anıñ tōşeki turur. (47-15) “Bu döşek onun döşegidir.”

yana keldiler, bu ķul bizim kul erdi. (112-13) “Yine geldiler bu köle bizim kölemizdir.”

2.1.3.5. İyelik Gruplarında Araya Sıfat Girmesi

Belirtili isim tamlamalarında olduğu gibi iyelik grupları da tamlayan ve tamlanan arasına bir sıfat alabilir. Ögeler arasına sıfatın girmesi grubun özelliğini değiştirmez.

andağ erse, siziñ çerig benim ekki yüz tēwemni almışlar. (42-7) “Öyleyse sizin ordu benim iki yüz devemi almış.”

menim şavķım iñen katıg turur siziñ mübārek cemālūızka tēdim. (102-10) “Ben çok şevkliyim, sizin güzel yüzünüzü görmek için, dedim.”

menim on oğlum kızım bar. (292-2) “Benim on tane oğlum ve kızım var.”

menim uluğ yaşlıg atam taķı anam bar erdi. (293-7) “Benim çok yaşlı babam ve anam vardı.”

seniñ arıg sıfātlarıñ birle saña ḥamd u senā kılur-men. (83-14) “Senin arı, temiz sıfatların ile sana şükürler, selamlar ediyorum.”

anın için kim senin edgü 'âdatların' bar. (8-10) “Onun için ki senin iyi adetlerin var.”

senin uluğ atandın eşittim. (311-12) “Senin ulu atandan işittim.”

bu bizim kaçgunçı kulumuz tēp ol kārṽān halkının biriğe sattılar. (52-3) “Bu bizim kaçan kölemiz diye o kervandaki insanlardan birine sattılar.”

sizin mübârek közüñüz bir neerseke tüşer bolsa. (289-3) “Sizin mübarek gözünüz bir şeye düşse.”

sizlernin dünyāvj neerseniz yok. (116-13) “Sizlerin dünyalık bir şeyiniz yok (para pul gibi).”

2.1.4. İSNAT GRUBU

Türkçede bazı konularda bulunan isimlendirme sorunu isnat grubunda da kendini göstermektedir. Isnat grubuna, bazı kaynaklarda değişik isimlerle yer verilirken bazı kaynaklarda ise hiçbir şekilde değinilmemiştir. Araştırmacılar şu görüşleri ortaya koymuştur:

Prof. Dr. Muharrem Ergin isnat grubunu “Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” diye tanımlar. “İsnat edilen unsur isnat olunandan, kendisine isnat yapılandan sonra gelir” diyen Ergin, Isnat grubunun genellikle iyelik eki aldığını belirtir. Bunun sebebini ise şu şekilde açıklar: “Umumiyetle sıfat olarak kullanılan bu kelime grubunun vasıflandırdığı veya vasıflandıracağı nesne ile ilgisini kurmaktır.” Isnat grubunun genellikle partisip grubundan kısalması nedeniyle kısaltma grubu olarak sayılabileceğini de dile getirmiştir (1999: 397).

Eker, isnat grubunu ayrı bir kelime grubu olarak değerlendirmiş ve isnat grubuna “dayanma grubu” ismini vermiştir. Isnat grubu için “Dayanma (isnat) grubu, üçüncü kişi iyelik eki alan bir ad ögesi ile başka bir sözcüğün birleşmesinden meydana gelir. Başka bir söyleyişle sıfat tamlamasında tamlayan ve tamlananın yer değiştirdiği sözcük öbeğidir.” diyen Eker, *ucu sivri, eli açık, gözü elâ* kelime gruplarını da isnat grubuna örnek olarak verir (2011: 435).

Leyla Karahan, isnat grubu için “Biri diğerine isnat edilen iki isim unsuru isnat grubunu meydana getirir.” demektedir. Isnat grubu, cümle ve kelime grupları içinde, isim, sıfat ve zarf görevi yapar ve ayrıca sıfat fiil veya zarf fiil grubundan

kısaltmıştır” diyen Karahan, isnat grubunu yükleme grubu, yaklaşma grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu ve vasıta grubuyla birlikte “kısaltma grupları” içinde ele alır (1999: 40).

Banguoğlu, “Türkçenin Grameri” adlı kitabında “Birleşik İsim Tabanları” konusunu ele alırken sıfat takımı kalıbında olan birleşik isim tabanları için “Sıfat olarak da kullanılırlar. Ancak bu takdirde bu birleşik sıfatlar anlam, vurgu ve şekilce değişmiş ve çeşitlenmiş olarak görülürler. Birleşik sıfatlar 1. açık göz, 2. açık gözlü, 3. gözü açık örneklerine göre üç türdür.” diyerek burada üçüncü tür olarak değerlendirdiği *gözü açık* örneğini isnat grubu değil de sıfat takımı saymıştır. Açıklamalarının devamında ise *gözü açık* örneğinin bileşenlerinin, ileri geri alınmış bir karakter sıfatı olduğunu ifade etmiştir (2007: 304).

Aynı eserin bir başka bölümünde Banguoğlu, belirteni sonda olan çekim öbeklerine değinirken “Bir türlü sıfat takımı saydığımız birleşikler de bu tertiptedir.” der ve *gözü açık, ayağı oğurlu ve canı tez* örneklerini sıfat takımı olarak verir (2007: 508).

Tahir Nejat Gencan “Bileşik Sıfatlar” konusunu ele alırken *gözü açık, başıboş, başıbozuk* gibi kullanımları “bileşik sıfat” olarak değerlendirmiştir. Ayrıca *uzun boylu genç, açık pencereci oda* ile *boyu uzun genç ve penceresi açık oda* arasında anlam açısından hiçbir farkın olmadığını şu cümlelerle ifade eder: “Sıfat takımlarındaki adla sıfatın yerleri değişmiş; ada bir iyelik takısı (ad takımlarında tümlenen takısı) -i, -si eklenmiştir.” (2001: 278).

Kaya Bilgegil, isnat grubunu ayrı bir söz dizimi olarak değerlendirmez. “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında belirtme gruplarından saydığı isim grupları için “Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplardır.” diyen Bilgegil, isnat grubu sayabileceğimiz *el açık, cep dolu, çenesi düşük, gözü kapalı, havası soğuk, hâtırası acı* gibi ifadeleri de yalın hâldeki isimlerle oluşan ve -i hâlindeki (belirtme hâli) isimlerle oluşan isim gruplarına örnek olarak verir (2009: 160).

Ahmet Beserek de isnat grubunu, Bilgegil’in sınıflandırmasına benzer bir şekilde ele almıştır. “Yalın haldeki bir isimle veya çekim eki almış bir isimle başka bir ismin, bir sıfatın, bir fiilin birlikte kullanılmasıyla oluşturulan gruplardır.” şeklinde tanımladığı “isim grupları”ndan yalın haldeki ve -i halindeki (belirtme hâli)

isimlerle oluşan isim gruplarına *yalın ayak, baş açık, gözü kapalı, sütü bozuk* gibi örnekler verir (1991: 29).

Karaağaç ise “Yapımlı Söz Öbekleri” genel başlığıyla incelediği isnat grubunu “kısaltma öbekleri” içerisinde değerlendirir. “Biri diğerine isnat edilen iki ad, isnat öbeğini oluşturur.” diyen Karaağaç, isnat grubunun ters dönmüş bir sıfat tamlaması olduğunu, ancak isim-fiil veya zarf-fiil grubundan kısaltmış olduğunu söyler (2012: 458).

Hatiboğlu, “Tamlamalar” bölümünde “İyelik Ekiyle Kurulan Zincirleme Sıfat Tamlaması” olarak isimlendirdiği isnat grubu için “-li ekiyle kurulan zincirleme sıfat tamlamalarındaki tamlayanlar yer değiştirerek ve iyelik eki alarak bir tür zincirleme sıfat tamlaması kurarlar.” diyerek açıklamalı olarak şu örnekleri vermiştir: “*açık elli adam*” yerine “*eli açık adam*” (el-i açık adam), “*keskin gözlü avcı*” yerine “*gözü keskin avcı*” (göz-ü keskin avcı), “*uzun saçlı kadın*” yerine “*saçı uzun kadın*” (saç-ı uzun kadın) (1972: 28).

Vecihe Hatiboğlu “Kelime Grupları ve Kuralları” adlı makalesinde ise “*eli açık, eli sıkı, başı bağlı, gözü bağlı*” söz dizimlerinin deyim olarak kullanıldığına işaret eder ve “Cümle hükmünde olmayan deyimlerin bir kısmı da sıfat olarak kullanılan ve iyelik eki almış olan şekillerdir.” ifadesine yer verir (1964: 226).

Hengirmen de Vecihe Hatiboğlu gibi isnat grubu örneklerini “Zincirleme Sıfat Tamlaması” olarak değerlendirmiştir (2007: 142).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Yapıları Bakımından Sıfatlar” bölümünde isnat grubu biçiminde olan sıfatlara değinirken “Bu gruptakiler, yalın veya iyelik eki almış kendisine isnat olunan bir adla yine kendisine isnat edilen bir sıfatın oluşturduğu *ayak yalın, baş kabak, canı tez, gözü açık* gibi kelime grubunun, cümlede sıfat olarak kullanılmasından oluşan türlerdir.” ifadesi ile isnat grubunun cümle içinde sıfat olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir (2003: 359).

İsnat grubunun ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümünde olduğunu söyleyen Aktan, unsurlarının çekim eki almamasına rağmen birinci unsurun iyelik eki aldığını ve bu kelime grubunun kelime grubu içinde sıfat, cümle içinde ise zarf ve yüklem görevinde bulunabileceğini ifade eder (2009: 74).

Özkan ve Sevinçli, “kısaltma grupları” içinde “isnat grubu” ismini verdikleri kelime grubuyla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunurlar: “Biri diğerine isnat edilen

iki isim ögesinden meydana gelen kelime grubudur. Bunlar ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünüşündedirler. İsnat grubunda, isnat edilen öge, kendisine isnat olunandan sonra gelir.” *Baş açık, ayak yalın, gün aydın* söz dizimlerini de isnat grubuna örnek olarak kullanmışlardır (2011: 109).

Buraya kadar araştırmacıların görüşleri sıralanmıştır. Konuyla ilgili Ergin ve Karahan’ın görüşleri doğrultusunda metinde tespit edilen örnekler şunlardır;

saçı takı mehāsini cümle ak ermiş erdi. (56-7) “Saçı ve sakalının hepsi bembeyazdı.”

her ayna anıñ yüzi sarıg kerek. (235-2) “Her cuma onun yüzü sarı olmalı.”

özi za’ıf kerek. (235-2) “Kendisi zayıf olmalı.”

könli dünyādın fāriğ kerek. (233-5) “Gönlü dünya sıkıntısından rahat olmalı.”

ederi takı yügeni uruğluğ. (53-2) “Eyeri ve gemi vurulmuş.”

teni nahif kerek. (233-5) “Teni zarif olmalı.”

yakını za’ıf bolur. (264-16) “Kesinlikle zayıf olur.”

arkası bükürmüş saçı sakalı akarmış. (285-17) “Sırtı kamburlaşmış, saçı sakalı ağarmış.”

2.1.4.1. Cümledeki Görevi Yönünden İsnat Grubu

a) İsnat grubu cümlede özne olarak görev yapabilir.

yıdığı hoş yıdliğ arıkları bar. (64-6) “Hoş kokulu arkları var.”

b) İsnat grubu cümlede yüklem olarak görev yapabilir.

farzāsı sābjt turur. (240-12) “Farz olduğu sabittir.”

mehāsini kara turur. (10-4) “Sakalı karadır.”

rengi ak turur. (53-4) “Rengi beyazdır.”

suwı süçig erdi. (135-4) “Suyu tatlıdır.”

ma’lüm boldı kim könli ġāfil turur. (247-13) “Anladı ki gönlünün haberi yok.”

endāmları takı ġāfil turur. (247-13) “Organları da habersizdir.”

başı açuk, adakı açuk, saçı örpek, yüzi toğluğ. (400-9) “Başı açık, ayağı yalın, saçı dolaşık, yüzü tozlu”

tonları körklüğ, yıdığı tatlığ. (439-10) “Elbiseleri güzel, kokusu hoş.”

2.1.5. BAĞLAMA GRUBU

Bağlama edatlarıyla yapılan kelime grubudur. Bağlama grupları konusunda şu görüşler öne çıkmaktadır:

Ergin, bağlama gruplarını “Sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubudur.” şeklinde ifade etmiştir. Bağlama edatlarının “ve”, “ile” ve “ila” olduğunu ve sıralanan unsur ikiden fazla ise kullanılacak bağlama edatının ancak “ve” olabileceğini belirtir. Ergin, bağlama grubunun, kelime grupları arasında birliği en zayıf, yapısı en eğreti olduğunu söyler (1999: 379).

Bağlama gruplarını “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlayan Karahan, bağlama grubunun yapılışını şu şekilde gösterir:

- a) İsim unsuru+ bağlam edatı+ isim unsuru = bağlama grubu (babalar ile oğulları, olmak veya olmamak)
- b) İsim unsuru + İsim unsuru+ bağlam edatı + isim unsuru= bağlama grubu (ufak tefek, sinirli ve inatçı, dağ, deniz ve ova)
- c) Bağlam edatı + isim unsuru+ bağlam edatı+...= bağlama grubu (ne sevinç ne üzüntü, eli de ayağı da) (1999: 30).

Eker ise, bağlama grubunu “En az iki eşit ögenin bir bağlama edatıyla oluşturduğu gruptur.” cümlesiyle tanımlar. Bağlama grubu kuruluşu 1’inci öge + bağlama edatı + 2’inci öge şeklindedir. Hem...hem, ne...ne tipindeki bağlama grupları ise yabancı kökenli bağlama gruplarıdır (2011: 434).

Banguoğlu, bağlama grubunu “bağlam öbekleri” bahsinde ele almıştır. “Yargı öbeklerini bağlama işleyişleri bir yana, bağlamlar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” diyen Banguoğlu, bağlam öbeklerinin bazen deyim ve atasözleri olarak kullanıldığını şu örneklerle açıklar: *Büyümüş de küçülmüş, hem kel hem fodul* (2007: 510).

Karaağaç ise hacimli bir dil bilgisi kitabı olan Türkçenin Dil Bilgisi adlı kitabında “Yapımlık Öbekler” genel konu başlığı altında bağlama grubunu şu şekilde tanımlamıştır: “Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla ad ögesinin veya cümlenin oluşturduğu söz öbeğidir.” Bu tanımdan sonra, bağlama gruplarını tek ögeli bağlama (*Ali ile Ahmet, aşağısı ve yukarısı*) ve çok ögeli bağlama (*sebze, meyve, tuz, şeker ve bakliyat*) olarak iki başlıkta ele alır (2012: 478).

Bilal Aktan, “İki ya da daha fazla isim unsurun kelime grubunun bağlaçlar ile oluşturduğu kelime grubuna bağlama grubu denir.” cümlesi ile bağlama grubunu tanımlar. Bağlama grubu oluşturan bağlaçları sırasıyla ele alır (2009: 58).

Özkan ve Sevinçli, bağlama grubunu “İki ya da daha fazla isimin sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları (ve, ile, dahi, ilâ, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya...ya, hem...hem, ne...ne, dA...dA vb.) ile oluşturduğu kelime grubudur.” cümlesi ile ifade eder (2011 :102).

Kaya Bilgegil, “bağlaç grupları” adını verdiği bağlama grubunu “Aralarında toplayıcı yön (=cihet-i câmia’) bulunan terimlerin (=hadlerin) bir hükümle birleştirilmesi veya hükümlerin bir kavrama isnadı, bağlaç gruplarını meydana getirir.” cümlesi ile tanımlar. Bağlaç gruplarının nasıl oluştuğunu ayrıntılı bir şekilde izah ederken ilginç bir saptamada bulunmuştur. Bağlaç grubunun sadece bağlaçlarla yapılmadığını, bağlaçsız bağlaç gruplarının da olduğunu belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: (*Ahmet, Hasan*) *Ankara’ya geldiler.*, *Çocuk taşı (atıp) camı kırdı.* (2009: 143).

Nurettin Koç, Türk Dili dergisinde yayımlanan “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde bağlama grubunu kabul etmez. Bağlama grubu için “Bağlaç grubu diye bir grubun nasıl düşünüldüğü ise anlaşılır gibi değildir. Çünkü hiçbir bağlaç grubun sonunda yer almaz. Dolayısıyla grubun temel kurucu ögesi olamaz. Bu tür dizimler de isim grubudur. Bunlara dense dense *bağlaçlı tamlama* ya da *bağlaçlı isim tamlaması biçiminde isim grubu* denir.” ifadelerine yer verir (2001: 497).

Mehmet Özmen, bağlama grubunu “Bağlama grubu, iki kelime veya kelime grubunun bir bağlaçla birbirlerine bağlanmasıyla oluşur.” şeklinde tanımlar (2013: 80).

Bu açıklamalar ışığında metinde tespit edilen bağlama grupları şunlardır:

2.1.5.1. “ve” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Nehcü’l-Feradis’te en sık kullanılan bağlama edatıdır. Kökeni Arapçaya dayanan, Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülen (Hacıeminoğlu, 1974: 201) ‘ve’ edatı bazen iki kelimeyi bağlama görevi üstlenirken bazen de cümleleri bağlamaktadır.

taķı Ca'ferni ve taķı katındaki yārānlarını ağırladı. (79-14) “Ve Cafer’i ve de yanındaki arkadaşlarını ağırladı.”

Peygāmbār ‘as’ka durūz ve salavāt ve selām ayta bering. (4-5) “Peygamber as’a selam ve salavat söyleyiverin.”

kōnlüm hasta ve bezmān boldı. (28-9) “Gönlüm hasta ve kederli oldu.”

taķı közindin katarāt ve ‘abarāt yaş akar erdi. (166-8) “Ve gözünden göz yaşları akar idi.”

Hak te ‘ālā kerem ve lutf kıldı taķı on namaz bağışladı. (59-2) “Hak Taala kerem ve lütf gösterdi ve on (rekāt) namaz bağışladı.”

muhācīr ve enšār tört miñ er, tamam silāhlıđ erenler. (50-9) “Muhacir ve ensar dört bin er, tamamen silahlı yiđitler.”

kayu mu’min ve muvahhid bu durūz ve salavātını manga arığ i ‘tikād birle bir kıata aytur bolsa (4-9) “Hangi mümin ve Allah’ı tevhid eden bu selam ve salavatı bana temiz itikad (inanç) ile bir kere söyleyse.”

nēçe yıllardın berü mücāhide ve riyāzāt birle meřđül turur. (148-16) “Nice yıllardan beri nefisini terbiye ile meřđüldür.”

ey nübüvvet ve risālat ehl-j beyti, destūr bar-mu kirmekke? (87-13) “Ey peygamberin ev halkı, izin var mı girmeye?”

sergerdān ve mütehayyir bolup tururlar. (31-17) “Şaşırırlar, şarıp kalırlar.”

2.1.5.2. “birle” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Metinde *birle* “ile” edatıyla kurulan yapılar genellikle edat grubu şeklindedir. Yalnız bir örnekte, *birle* edatının bağlama grubu oluşturduğu tespit edilmiştir.

Ebū Bekr razhu birle Peygāmbār ‘as bir teweke mündiler. (23-14) “Ebu Bekir ile Peygamber as bir deveye bindiler.”

2.1.5.3. “u, ü, vu, vü” Edatlarıyla Yapılan Bağlama Grupları

İran Edebiyatının tesiri ile oluşān (Hacıeminoğlu, 1974: 201) ‘u’ cümle içerisinde ‘ve’ anlamı taşımaktadır. Açık hecelerden sonra ise ‘vu, vü’ şeklinde görülür. ‘u’ edatının bağladığı öğelerin her ikisi de Farsça veya Arapça olabileceği gibi biri Arapça biri Farsça da olabilir. “Nadiren, *Hak visalin tilegenler tün ü küni* (Divan-ı Hikmet H50/3d) cümlesinde geçen *tün/kün* gibi Türkçe kelimeleri bağladığı” (Güner,

2007: 21) bilinmekle birlikte metinde Türkçe kelimeleri bağladığı bir örnek tespit edilememiştir. ‘vü’ şeklindeki bağlama edatı ise Nehcü’l-Feradis’te yalnızca bir örnek tespit edilebilmiştir. Ancak Karamanlıoğlu’nun Nehcü’l-Feradis’in Dil Husûsiyatleri II adlı makalesinde bir örnek daha görülmüştür (Karamanlıoğlu, 1969: 46). Eckmann’ın “u” şeklinde çevirdiği örneği (ḥasta u bezmān), Karamanlıoğlu ‘vü’ şeklinde (ḥasta vü bezmān) çevirmiştir. ‘u’ edatının açık hecelerden sonra ‘vü’ şeklinde görülmesi nedeniyle bize de Karamanlıoğlu’nun okuyuşu daha doğru gelmektedir. Metinde tespit edilen örneklerden bazıları aşağıda gösterilmiştir;

u, ü

cümle ensār u muhācirlar kaṭınga kirdiler ‘ayādat kılı. (101-10) “Bütün ensar ve muhacirler yanına girdiler hatırını sormaya.”

nē kim til birle ‘ibādat kılınur ḥamd u senā meñizlig, tesbih u tehlij meñizlig. (58-1) “Nasıl dil ile ibadet edilir şükür ve övgü gibi, Allah’ı tesbih etme gibi.”

ey şeyh, ol ‘ilmeler cümlesi hebā u menşūr boldı. (231-14) “Ey şeyh, o ilimlerin hepsi heba oldu, boşa gitti.”

ēmdi Mekkeke kirür-miz hürmet u ‘izzet birle. (49-17) “Şimdi Mekke’ye gireriz hürmet ve ikramla.”

bu kerāmat u hürmetni kördiler erse, tegme biri aydılar. (58-8) “Bu lutuf ve hürmeti kördüler ise, herbiri dediler.”

ēmdi Lāt u ‘Uzzā birle ant yād kılur- men. (32-9) “Şimdi Lat ve Uzza’yla yemin ederim.”

Ḥak te ‘ālā lutf u kerem kılsa. (59-10) “Hak Taala iyilikler ihsan eylese.”

ve eger ziyārat kılmasanız sizlerke üküş zahmat kılğay-miz tēp tehdjd u tefrj‘ler kıldı. (41-12) “Ve eğer ziyaret etmezseniz sizlere çok eziyet edeceğiz diye tehditler savurdu.”

şeyh taḳı anar va ‘z u nasihat kıldı. (245-14) “Şeyh de ona nasihat etti.”

zinhār u zinhār közüñni yerinde tutğıl. (243-13) Kesinlikle ve kesinlikle gözünü yerinde tut.”

vu, vü

ḥāṭırı ḥasta u (vü) bezmān boldı. (6-6) “Hatırı kırıldı.”

emdi, dünyāda maña senā vü du'ā aytur erdiñ. (228-5) “Şimdi dünyada bana övgü ve dua ederdin.”

2.1.5.4. “taķı” Edatıyla Yapılan Baēlama Grupları

Türkçenin en eski yazılı metinlerinden beri süregelen bu baēlama edatı, bugünkü Türkçede kullandığımız ‘dahi’ edatı gibi kuvvetlendirme işleviyle karşımıza çıkar. Tek başına kullanıldığında ‘ve, de’ anlamları taşır, ‘hem’ ile kullanıldığında ‘hem de’, ‘ya’ ile kullanıldığında ‘veya, yahut ve ya da’ anlamları taşır (Aktan, 2006). ‘taķı’ edatı metinde genel olarak cümleleri baēlama görevindedir. Bazı örneklerde kelimeleri baēladığı da tespit edilmiştir.

‘Abdu’l-Muḥḥalib sökel boldı taķı Peygāmbarnı oēlı Abū Ṭālibka tapşurdı. (4-16)

“Abdullmuttalib hastalandı ve Peygamberi, oēlu Ebu Talib’e teslim etti.”

Yā Ḥadīca, mēni tonga çulēan taķı yatķurun kim ḥālīm müteēayyir boldı. (8-8) “Ey Hatice, beni elbiseye büründürün ve yatırın ki hālīm kötü oldu.”

kişilerinē emgekini kötürür-sen taķı konuēlarını aēırlar-sen. (8-11) “Kişilerin sıkıntılarını giderirsin ve konukları aēırlarsın.”

baēar-men, havāda Cebre’il yana zāhir boldı taķı aydı. (9-10) “Görüyorum, havada Cebrail yine göründü ve dedi ki.”

Mervān, ‘Osmānnıñ bitigçisi erdi hem taķı küēdegüsi erdi. (134-6) “Mervan, Osman’ın yazıcısıydı hem de damadıydı.”

yaman işlerni koēēil yā taķı şeytān vesvesesini koēēil. (9-14) “Kötü işleri bırak ve de şeytanın vesvesesini kov.”

kündüz bir ḥatm kılur erdi taķı tünle bir ḥatm kılur erdi. (191-9) “Gündüz bir hatim ederdi ve geceleyin bir hatim ederdi.”

Erkeki ‘Abdullāh taķı kāsım erdi. (5-2) “Erkek olanlar Abdullah ve Kasım’dı.”

Ḥaē te’ālā lutfunı taķı keremini seniñ ḥaēķıña tamām kıldı. (10-5) “Hak Taala ihsanını ve keremini sana tamamen sunacak.”

Altun çanak taķı kümüş çanak birle tena ‘um kılmaē taķı yipek ton keymek dünyāda kāfirlarēa turur. (309-15) “Altın çanak ve gümüş çanak ile yemek yemek ve ipek elbise giymek dünyada kefirlerle yakışır.”

2.1.5.5. “yā” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Nehcü'l-Feradis'te *yā* bağlama edatı “veya, yahut, ya da ve yoksa” anlamında kullanılmaktadır. Bazı örneklerde karşılaştırma vazifesi de görmektedir.

‘Arab tiliñçe hammālatu’l-ḥatab otun yā tiken keltürgenke ayturlar. (17-10) “Arap dilinde hammalatu’l-hatab ot ya da diken getirene derler.”

sizlerde et yā ḥurmā satlık bar-mu? (22-1) “Sizlerde et ya da hurma satılık var mı?”

yigit kişi-mü turur yā karı-mu turur? (23-3) “Yiğit kişi midir ya da korkak mıdır?”

ceddiñ Muştafāğa barur-sen yā babañ emirü’l-mu’minñ ‘Aljke barur-sen. (176-1) “Atan Mustafa’ya varırsın ya da baban Müslümanların emiri Ali’ye varırsın.”

bu küweç içindeki ta’ām murdār bolur-mu yā yok mu? (193-8) “Bu güvecin içindeki yiyecekler murdar mıdır değil midir?”

Ḥak te’ālā maḥabbatı üçün mālından keçer-mü yā yok mu? (212-14) “Hak Taala sevgisi için malından geçer mi, geçmez mi?”

bu kur’an maḥluk mu yā yok mu? (225-11) “Bu Kur’an yaratılmış mıdır, değil midir?”

bir yarmaḳ yā taḳı ḥabba yā ṭassūc alḡay erdiler. (246-8) “Bir yarmak (para) ya da habba (danik’in 1/8’i) ya da tassuc (diremin 1/24’ü) alacaklılar.”

aña ittibā’ kılmaḳım revā bolur-mu yā yok mu? (261-14) “Ona tabi olmam olur, olmaz mı?”

2.1.5.6. “hem... hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Farsça kökenli bir bağlaç olup karşılaştırma ve denkleştirme vazifesi görür (Hacıeminoğlu, 1974: 263). Genellikle ikinci *hem* takı edatıyla birlikte kullanılmıştır.

bu Abū Sufyān hem kayınıñız turur, hem taḳı Mekkeniñ bēgi turur. (49-8) “Bu Ebu Sufyan hem kayınbiraderinizdir hem de Mekke’nin beyidir.”

hem öz cānları üçün, hem taḳı mālları tawarları üçün uruşsun[lar]. (69-9) “Hem kendileri için hem de malları davarları için savaşsınlar.”

hem ziyārat kılı keldim, hem taḳı destür bērsengiz, mübārek cāningızñı kabz kılmaḳ üçün keldim. (88-11) “Hem ziyaret etmeye geldim, hem de izin verirsiniz mübarek canınızı almak için geldim.”

Yūsuf peygāmbar ‘as hem peygāmbar boldı hem taķı Mısır éliniñ pādşāhi boldı. (112-17) “Yusuf peygamber as hem peygamber oldu hem de Mısır şehrinin padişahı oldu.”

hem şalābatı bar, hem taķı kuvvatı bar. (114-14) “Hem manevî kuvveti var hem de bedenî kuvveti var.”

‘ömrüm içinde men hergiz ant içmedim hem rāst hem taķı yalğan. (199-4) “Ömrüm boyunca ben asla ant içmedim ne doğru ne de yalan yere.”

İmām Aħmed Ĥanbel helālnı talab kılur hem özi üçün hem taķı ‘ayālları üçün. (225-8) “İmam Ahmed Hanbel helâli ister hem kendisi için hem de kızları için.”

saña hem peygāmbarlık hem pādışahlık rüzj kılğay. (356-13) “Sana hem peygamberlik hem de padişahlık nasip olacak.”

munda hem ğıybat bar hem taķı riyā bar. (387-17) “Bunda hem gıybet var hem de yalan var.”

2.1.5.7. “ne... ne” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Türkçe kökenli bir bağlaçtır. Karahanlı, Kıpçak, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde görülür (Hacıeminoğlu, 1974: 265).

törtünçisi ādem oğlı erte ne kılğusı turur taķı ne kazğangusı turur. (234-10) “Dördüncüsü âdemoğlu yarın ne yapacaktır ve ne kazanacaktır.”

2.1.5.8. “hem” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Farsça kökenli bir bağlaç olup bağlama ve kuvvetlendirme vazifesi görür (Hacıeminoğlu, 1974: 244).

yana şenbe tüni hem zāhir boldı. (5-9) “Yine cumartesi gecesi de göründü.”

bu Abū Sufyān hem kayınıñız turur. (49-8) “Bu Ebu Sufyan hem kayın biraderinizdir.”

ħaķķatda Tañrı te’ālā bilgen turur sizing aħvālingızni hem bilgen turur sizing sırlarınıñızni. (51-13) “Mukakkak ki Allah bilendir sizin halinizi hem bilendir sizin sırlarınızı.”

Peygāmbar ‘as taķı Mekke erdi, hem Ķurayş erdi. (94-7) “Peygamber as Mekkeliydi hem Kureyş kabilesindendi.”

yana sağında bir kimerse bar taķı sol yanında hem bir kimerse bar. (102-6) “Yine sağında bir kimse var ve de solunda hem bir kimse var.”

āşkāra yazuķlarını hem örtüglüg yazuķlarını sen yarlıķağıl. (126-8) “Aşıkâr günahlarını hem gizli günahlarını sen bağışla.”

hemişe ezan taķı özi kılur erdi hem imāmluķ taķı özi kılur erdi. (153-9) “Sürekli ezanı kendi okurdu hem imamlığı da kendi yapardı.”

tegme bir rek‘atda ellig āyat okıyur erdi hem taķı ziyāda okıyur erdi. (198-15) “Her bir rekāta elli ayet okurdu hem de daha fazla okurdu.”

sizke menfa‘atları tegmes hem taķı mażarratları tegmes. (217-1) “Size faydası dokunmaz hem de zararları olmaz.”

2.1.5.9. “yāhōd” Edatıyla Yapılan Bağlama Grupları

Farsça kökenli bu bağlaç Karahanlı, Harezm, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde kullanılır (Hacıeminoglu, 1974: 267). Metinde sadece bir örnekte tespit edilen bu bağlaç “veya” anlamında kullanılmıştır.

andağ erse, men Tanrı te‘ālānıñ dōstıñga ḥased kılmaķım neteg lāyık bolğay yāhōd bu dūnyā ni‘meti uçmaḥ muķābilasında hēç neerse ermez. (420-5) “Öyleyse ben Tanrı Taala’nın dostuna düşmanlık etmem nasıl layık olur yahut bu dünya nimeti cennetle karşılaştırıldığında hiçbir şey değildir.”

2.1.5.10. Bağlama Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

Bağlama grupları aynı görevde bulunan iki kelimeyi bağladığı için hemen hemen bütün kelime grupları içinde yer alır.

a) Bağlama grupları sıfat tamlamalarında niteleyen unsur olan sıfatları bağlayabileceği gibi nitelenen unsur olan isimleri de bağlayabilir.

Ḥaķ te‘ālā bu kitabnı cem‘ kılğan ‘āsı ve cāfi kulnı yarlıķağay. (3-1) “Hak Taala bu kitabı toplayan asi ve sıkıntı veren kulunu bağışlayacak.”

cümle ‘ibādat ve tā‘atnıñ şavābıdın rūzanıñ şavābı artuķ bolğanı ol yöndin turur. (260-9) “Bütün ibadetlerin sevabından orucun sevabının fazla olması o sebeptendir.”

cümle muhācir ve enşār yığılu keldiler. (73-16) “Muhacir ve ensarın hepsi geldiler.”

cümle şahāba ve yārānlar isti‘dād kıldılar taķı atlandılar. (70-13) “Bütün sahabeler dostlar karar verdiler ve atlandılar.”

men takı aña hisābsuz šavāb ve cezā bergey-men. (260-5) “Ben de ona hesapsız sevap ve ceza vereceğim.”

kamuğ tā‘at ve ‘ibādatka ḥalāyık muṭṭali‘ bolur. (260-10) “Bütün ibadetleri insanlar öğrenir.”

kayu mu‘min ve muvahhid kırk hadiŝni benim hadiŝlerimdin iŝitmegenlerke tēgürse. (2-5) “Hangi mümin kırk hadisi benim hadislerimi iŝitmeyenlere ulaştırırsa.”

munça evliyā ve enbiyā ve ‘ulamalar kim dīn içinde tabīb-i ḥāziķ erürler. (424-4) “Bunca evliya, enbiya ve ulemalar ki din içinde doktor sayılırlar.”

bilij, āgāh boluj kim mundağ uluğ sevāb ve derece ‘ālimka ḥıdmat kılmakdın ḥaŝıl bolsa. (198-8) “Bilin, haberdar olun ki böyle büyük sevap ve derece alime hizmet etmekten meydana gelse.”

kāfirilar üküş zahmat ve meşakkat tegürgeyler. (9-3) “Kâfirler çok zahmet ve meşakkat verecekler.”

ol bir u bar Tanrıka ölüm revā ermes. (92-16) “O bir olan Tanrıya ölüm layık değildir.”

‘ālamnı yaratğan bir ve bar Tanrı birle münācat kılmak tiler-sen. (243-12) “Alemi yaratan bir olan Tanrıya yalvarmak istiyorsun.”

‘āsi ve cāfj tenimni Peygāambar ‘aleyhi’s-selāmnıj mübārek teninge sürtsem. (86-16) “Asi ve cefa çektiren tenimi Peygamber as’ın mübarek tenine sürtsem.”

ben ‘āciz ve dermānda kulıj bilmez-men kayu yerde sākin bolğaymen. (317-5) “Ben aciz ve biçâre kulun bilmem ki nerde sakin olacağım.”

b) Bağlama grupları birleşik fiil gruplarında isim unsurlarını birbirine bağlayabilir.

takı anlar katından ḥasta ve bezmān bolup çıktı takı kayıttı. (166-16) “Ve onların yanından hasta ve perişan olup çıktı ve gitti.”

bu uluğ kiŝi erdi, munça ‘azāb ve ‘ukūbat kılduk, hēç kabūl kılmaz. (196-15) “Bu büyük kiŝiydi, bunca iŝkence yaptık, hiç kabul etmez.”

ölümdin korkmak birle za‘jf ve nahif bolur ermiş. (234-16) “Ölümden korkmakla zayıf ve ince olurmuş.”

mu'min ve muvahhid bolĝan namāz kađĝusını yemek gerek. (240-13) “Mümin olan namaz kaygısını yok etmek gerek.”

Hak te'ālāka tā'at ve 'ibādat kılur erdüik. (241-16) “Hak Taala'ya ibadet ederdik.”

'āciz ve dermānda boldı. (244-16) “Aciz ve biçāre oldu.”

zekāt bērmegenlerke uluđ 'azāb ve 'ukūbat bolĝay. (251-3) “Zekāt vermeyenlere büyük azap ve işkence olacak.”

taķı hec ve 'umra kılmak turur. (262-14) “Ve hac ve umre yapmaktır.”

taķı 'ulemāka 'urafāka ihsān ve in'ām kıldı. (424-13) “Ve ulema ve ariflere ihsan ve bağışta bulundu.”

bu kitābı cem' kılĝan 'āřı ve cāfi haķķınĝa nazar ve 'ināyat kılsalar. (444-10) “Bu kitabı toplayan asi ve cefa çektirene ihsan ve yardım etseler.”

c) Bağlama grupları edat grubunun birinci unsuru olan isim unsurlarını birbirine bağlar.

Bağlama öbekleri, edat öbeğinin birinci unsuru olan isim unsurlarını birbirlerine bağlar (Erdem, 2005b). Buna göre;

Ol ma'nıdin ötrü kim ol ekeĝü saņa cān ve ten birle maĝabbat birle hıdmat kılur erdiler. (284-1) “O sebepten ki o ikisi sana canlarıyla bedenleriyle sevgiyle hizmet ederlerdi.”

Mekkedin tünle Abū Bekr birle kaçıp çıktıķ emĝek ve meşakkat birle taķı hōrluk birle. (49-17) “Mekke'den geceleyin Ebu Bekir ile kaçıp çıktık sıkıntılarla ve zorlukla.

Hurmet u 'izzet birle Abū Zarnı Zabda atlıĝ yerge uzattı. (130-4) “Hürmet ve izzetle Ebu Zar'ı Zabda atlı yere gönderdi.”

Taķı İmām erteke tegi 'ibādat ve tā'at birle meřĝül boldı. (223-5) “Ve İmam sabaha kadar ibadetle meřĝül oldu.”

Men taķı korkuĝ ve heybet birle revān ol ĝārdın çıkıp korķa titreyü kelip aydım. (8-7) “Ben de korkuyla o mağaradan çıkıp korka titreye gelip söyledim.”

Kerek kim munlarĝa lutf u kerem birle karşu alsangız tēdi. (27-3) “Gerek ki bunları lütuf ve keremle karşılasanız.”

Nêçe yıllardan berü mücâhide ve riyâzat birle meşgûl turur. (148-16) “Nice yıllardan beri nefsinı terbiye ile meşgûldür.”

Taķı nê kim ten birle ‘ibâdat kılnur, namâz, rûza ve hec meñizlig. (58-2) “Kim bedeni ile ibadet eder, namaz oruç ve hac gibi.”

Senâsı ve tesbîhi birle bolğıl kim Hâķ te ‘âlâķa satğaşğı vâķt boldı. (83-9) “Allah’ı tesbihle ol ki Hak Taala’ya kavuşma vakti geldi.”

Hemîşe şahâba kâfırlarınğ galabasını eştıp Tanrı te ‘âlâ tazarrı ‘ u zârılık birle isti ‘ânâ ve meskenetlik birle çıkar erdiler. (71-1) “Devamlı, sahabe kâfirlerin galibiyetini işitip Tanrı Taala yalvarma ve ağlamayla, yardım istemeyle ve acizlikle çıkardı.”

2.1.5.11. Cümledeki Görevi Yönünden Bağlama Grubu

Bağlama grupları cümle içerisinde özne, nesne, tümleç ve yüklem olabilir.

a) Bağlama grubu cümlede özne görevinde bulunabilir.

aşhâb ve yârân yığılışıp Peyğâmbar ‘as ‘nuñ hadîşlerini andın eşitirler. (222-6) “Sahabeler birikip Peygamber as’ın hadislerini ondan işitirler.”

anını için meşâyih ve ‘ulemâ aydılar. (248-12) “Onun için şeyh ve ulemalar söylediler.”

dahl ve harc siziñ ‘ameliñiz birle bolsa. (186-10) “Gelir ve harcama sizin ameliniz ile olsa.”

tiriglikı içinde nê kim hatâ ve zellet bu kuldın kelür bolsa. (219-10) “Sağlığında ne hatalar bu kuldand gelirse.”

ķayu mu ‘min ve muvahhid dünyâdın yüz çevürse. (236-8) “Hangi mümin dünyadan yüz çevirse.”

Şevâbı ve derecesi taķı ol miķdâr hâşil bolğay. (270-8) “Sevabı ve derecesi de o miktar olacak.”

hêç şek ve şübhe yok. (270-10) “Hiç şüphe yok.”

Hâķ tebâraka ve te ‘âlâ sizlerge rûzı kıldı. (263-12) “Hak Taala sizlere nasip etti.”

taķı bu rûzağâ riyâ ve sam ‘a kırmes. (260-12) “Ve bu oruca yalan ve gösteriş girmez.”

bu 'azāb ve 'ukūbat ol kıyāmat küni içinde bolğay. (250-11) “Bu azap ve işkence o kıyamet gününde olacak.”

b) Bağlama grubu cümlede nesne görevinde bulunabilir.

men 'āsij ve cāfi tenimni Peyğāmbar 'aleyhi's-selāmnun mübārek teninge sürtsem. (86-16) “Asi ve eziyet eden tenimi Peygamber as'ın mübarek tenine sürtsem.”

'azāb ve ukūbatnı ziyāda kılğay-men. (196-11) “Azap ve işkenceyi artıracam.”

'azāb ve 'ukūbat körgey. (236-17) “Azap ve işkence görecek.”

Tanrı te 'ālāka üküş hamd u senā aydı. (93-15) “Tanrı Taala'ya birçok şükretti.”

bolğay-mu kim munlar imān ve islām keltürseler. (110-14) “Olacak mı ki bunlar iman getirseler.”

şahābalar munun haqqınğa ne kirām ve j'zāz kim kıldılar. (164-2) “Sahabeler buna ne hürmet gösterdiler.”

eger kimerseke Hakıvt māl ve ni 'met rüzj kılsa tağı ol kimerse mālını tutsa. (209-7) “Eğer birine Allah mal ve nimet nasip etse ve o kimse malını tutsa.”

Hak te 'ālā derhāl ol pādişahka ol miqdār maraz ve renc bērdi. (218-17) “Hak Taala derhal o kimseye hastalık verdi.”

Mu 'āvıyedın selām ve tahiyyat 'arza kıılır. (128-7) “Muaviye'den selam arz eder.”

tağı va 'z ve nasihat aytur erdi. (210-8) “Ve vaaz ve nasihat ederdi.”

c) Bağlama grubu cümlede zarf-fillerle birlikte kullanılıp zarf tümlecini oluşturabilir.

hürmet ve 'izzet kıılıp katımda hāşlardın kılğaymen. (196-10) “Hürmet ve izzet gösterip yanımda onu değerli kılacağım.”

İbrāhım peygāmbar 'as tā 'at ve 'ibādat kıılır erken ta 'accub kııldılar. (218-5) “İbrahim peygamber as ibadet ederken utandılar.”

hatunlarını koğup oğul kızlarını mülk ve esbāblarını terk kıılıp Peyğāmbar 'as hıdmatınğa keldiler. (255-14) “Eşlerini bırakıp, evlatlarını, mal ve mülklerini terk edip Peygamber as'ın hizmetine geldiler.”

cümle halāyık hisāb ve su 'āl içinde erken men seni uçmağka életgeymen. (276-10) “Bütün insanlar hesap ve sual içindeyken ben seni cennete göndereceğim.”

ol vaktin kim kim cidd ve cehd kılıp benim sünnetimke yapşunsa. (304-10) “O vakit kim ki gerçekten uğraşip benim sünnetime uyarsa.”

ç) Bağlama grubu cümlede dolaylı tümleç görevinde bulunabilir.

taķı fukarā ve mesākınge üleştı. (424-11) “Ve fakir fukaraya paylaştırdı.”

bir kün Peyğāmbār ‘as yārān ve şahābalarka aydı. (36-17) “Bir gün Peygamber as sahabilere dedi.”

kayu mu’min ve muvahhidke Haķ tvt tendürstlük bërse. (273-14) “Hangi mümine Tanrı dinçlik verse.”

Haķ te’ālā edgülık kılmak tilese hem dünyāda ve hem āhiratta, ol kulğa şerj‘at aħkāmını bildürür. (185-15) “Hak Taaala iyilik etmek dilese hem dünyada hem de ahirette o kula şeriat hükümlerini bildirir.”

tā‘at ve ‘ibādat içinde ne miķdar emgenseñ. (270-8) “İbadet içinde ne kadar sıkıntı çeksen.”

taķı kamuğ hālınđa taķı kamuğ işınđe Tanrı birle bolğıl cümle ‘azāb ve ukūbatdın kurtulğaysen. (201-4) “Devlet işinde Tanrıyla ol, bütün azap ve işkencelerden kurtulacaksın.”

zınhār saklanıñ tā‘at ve ‘ibādat içinde riyā ve sema‘atdın. (405-16) “Kesinlikle sakının ibadet ederken yalandan ve gösterişten.”

sirāt ve mizāndın taķı tamuğ ‘azābındın kerekinçe korķar bolsa. (235-1) “Sırat ve mizandan ve de cehennem azabından gerektiği kadar korkar olsa.”

kıyāmat kün su‘āl ve hisābdın korķğay. (235-1) “Kıyamet günü sual ve hesaptan korkacak.”

namāzdın soñ Haķ tebāraka ve te’ālādın tiledi. (221-13) “Namazdan sonra Hak Taala’dan diledi.”

d) Bağlama grubu cümlede yardımcı fiil yardımıyla yüklem görevinde bulunabilir.

cümle hālāyık yığlaştılar kağğurdılar, kamuğları hasta ve bezmān boldılar. (197-2) “Bütün insanlar ağlaştılar, üzüldüler, hepsi hasta ve kederli oldu.”

dervişlerke, miskınlerke, tullarğa, yetimlerde ihsan ve in‘ām kılayın. (209-9) “Fakirlere, fukaralara, dullara ve yetimlere ihsanlarda bulunayım.”

bu butlar cemād ve cānsız tururlar. (217-1) “Bu putlar cansızdırlar.”

Hak te ‘ālāka tā ‘at ve ‘ibādat kılur erdi. (218-2) “Hak Taala’ya ibadet ederdi.”

İmām Aḥmed Ḥanbelniḡ bir dōsti bar erdi, iḡen zāhid ve parsā erdi. (223-9) “İmam Ahmed Hanbel’in bir dostu vardı, çok sofuydu.”

bu kimerse zāhid ve parsā turur. (223-15) “Bu kimse çok sofudur.”

Hak te ‘ālā mēni j ‘zāz ve ikrām kıldı. (426-2) “Hak Taala beni ağırladı.”

‘azāb ve ‘ukūbat turur. (14-11) “Azap ve işkencedir.”

bizke va ‘z ve nasihat kılı bērseniz. (201-7) “Bize vaaz ve nasihat ediverseniz.”

taḡı bizler tesbih ve tahlil ve takdīs kılur-biz. (277-5) “Ve bizler Allah’ı tesbih ederiz.”

2.1.6. EDAT GRUBU

Bir isim ve bir çekim edatından oluşan kelime grubudur. Cümle içerisinde sıfat ve zarf görevinde bulunabilir. Bu kelime grubu için araştırmacılar şunları söylemiştir:

Ergin, edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlar ve şu açıklamayı yapar: “İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir. İsim unsuru zamir veya isim olmasına ve edatın cinsine göre, son çekim edatları bahsinde belirttiğimiz çeşitli hallere girer ve çeşitli çekim ekleri alır. Edat ise tabiî, grubun eksiz, değişmez unsuru olarak kalır. Edat unsuru daima tek kelime halindedir.” (1999: 396).

Karahan, edat grubunu “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Çekim edatının daima sonda bulunması gerektiğini söyleyen Karahan, edat grubunun cümle içinde sıfat, zarf ve isim görevinde bulunabileceğini belirtir (1999: 28).

Karahan, “Sonra, Önce Kelimelerinin Edat Kategorisi İçerisindeki Yeri” adlı makalesinde “sonra” ve “önce” kelimelerinin anlam ve kullanım özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini, sonra ve önce kelimelerinin söz içinde daima edat olmadığını vurgulamıştır. Makalesinde bu kelimelerin neden bütün cümlelerde edat sayılmaması gerektiğini şu maddelerle açıklamıştır:

1- İsimlerle çekim edatları arasına anlamlı veya görevli herhangi bir kelime veya kelime grubu giremez.

O, benden önce geldi./ O, benden bile önce geldi. O halde burada “önce” kelimesi edat değil zarftır.

2- Çekim edatları önlerine nitelik ve derece bildiren bir kelime / kelime grubu alamazlar.

Arkadaşım senden sonra geldi. / Arkadaşım senden çok sonra geldi.

Velikin Fâtıma razha Peyğambar as’dın altı ay son vefâtı boldı. (Bu örnek Nehcü’l-Ferâdis’ten alınmış olup aynı türden örneklere bu kitapta sık sık rastlanır.)

3- Çekim edatlarıyla kurulan edat gruplarında tekrarlanan kelime tasarrufu mümkün değildir. Yani senin ile de /için de denilemez. Oysa “*Bu, senden sonra da, önce de böyleydi.*” cümlesi bu kurala aykırıdır.

4- “Sonra” ve “önce” kelimelerinin edat olabilmesi için zaman, yer, sıra anlamlarını kaybetmeleri gerekir. “Hâlbuki **gitmeden önce** söylemeliyim.” cümlesinde *önce* kelimesi zaman anlamını kaybetmemiştir.

Zaman, yer, sıra anlamlarını kaybetmiş ya da mademki, eğer, göre yerine anlamları barındıran “sonra” ve “önce” kelimeleri ise edattır. Örneğin: *Siz istedikten sonra ben niçin yapmayayım.* Bu cümlede **sonra** kelimesi “mademki istiyorsunuz” anlamı taşıdığı için edat görevindedir (2007: 39-48).

Eker, edat grubunu tanımlarken “Bir ad soylu sözcüğün, yalın durumda ya da yaklaşma, uzaklaşma ilgi durumu eklerinden birini alarak, bir son çekim edatına bağlanmasıyla oluşturduğu gruptur.” cümlesine yer verir. *Ad ögesi+ durum eki+ son çekim edatı* kalıbında oluşan edat grubunun isim unsurunun, yalın halde de bulunabileceğini belirtir (2011: 430).

Korkmaz, edat grubu için şunları söylemiştir: “Edatlar, birleştikleri ad türünden kelimeler veya kelime öbekleri ile birer edat grubu oluşturmuşlardır. Bu edat grupları cümle içinde adlar, sıfatlar ve fiiller ile kurdukları anlam ilişkileri dolayısıyla adlar önünde sıfat, sıfat ve fiiller önünde de zarf görevi yüklenmişlerdir.” (2003: 1088).

Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel’in ortak çalışması olan “Sözcük Türleri I” adlı kitapta edat yerine “ilgeç” terimi kullanılır. Bu çalışmada edat grubu

şu şekilde tanımlanır: “İlgeçler, ad ve adlarla birlikte çoğu kez tamlama biçiminde kullanılır; bu tamlamaya ilgeçli tamlama denir: *ev için, adam gibi, masa kadar.*” (1976: 134).

Banguoğlu, edatları, kelime gibi gözükmemesine rağmen işleyişçe isim çekim ekleri durumunda olması münasebetiyle “takı” diye adlandırır. “takı öbeği” olarak isimlendirdiği edat grubunu ise “Takıların geldiği isimle birlikte teşkil ettikleri belirtme öbeğine takı öbeği denir.” şeklinde tanımlar (2007: 386).

Günay Karaağaç, edat gruplarını ele alırken kendine özgü bir tasnif yapmıştır. Edat gruplarını “kısaltma grupları” içerisinde değerlendirir. Gereğini de “Bu öbeklerde, bir eylemin varlığı sezilmektedir ve bu yüzden, bu tür öbeklere, kısaltma öbekleri denmektedir.” cümlesi ile ifade eder. Edatlarla oluşan kelime gruplarını benzerlik durumu öbeği, karşılaştırma durumu öbeği, neden durumu öbeği ve sınırlandırma durumu öbeği olarak dört başlıkta ele alır (2012: 459).

Vecihe Hatiboğlu, “ilgeçli tamlama” olarak isimlendirdiği edat grubunu “Bir adla bir ilgecin kurduğu tamlamaya ilgeçli tamlama denebilir.” şeklinde tanımlar. Edat grubunda tamlayanın ad durumlarından birini veya iyelik eki aldığını belirtir ve şu örnekleri verir: *odaya göre, sabaha dek, bugüne değin, evlerden öte* (1972: 32).

Bilal Aktan, edat grubunu “Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlere edat grubu denir.” şeklinde tanımlar (2009: 34).

Hengirmen, “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında edatların kendinden önce gelen, ad durum eklerini alan isimlerle kullanımını kısaca açıklar (2007: 171).

Metinde otuz altı adet edat tespit edilebilmiştir. Bunlar alfabetik sırayla şunlardır:

2.1.6.1. “ara” Edatı

Eski Türkçede, Karahanlı, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde hiçbir ses değişimine uğramadan kullanılan (Hacıeminoğlu, 1974: 5) bu edat metinde *ara*, *arasında* anlamlarında kullanılmıştır.

bu arada ödlek vakti boldı. (40-2) “Bu arada öğle vakti oldu.”

ol ara 'Ukāşe [atlıg] şahāba razhu koṭti taḳi aydı. (85-17) “O ara Ukaşe adlı sahabe kalktı ve dedi ki.”

bu arada ḥatunı kaçtı taḳi öçekke mindi. (136-2) “Bu arada karısı kaçtı ve dama çıktı.”

anıñ şehādatını aymaḳ ḥācat yoḳ, ḥalāyık ara meşhūr bolup turur. (178-5) “Onun şahadetini söylemeye gerek yok, insanların arasında meşhurdur.”

siziñ taḳi anıñ ara yer kök arasındaki tēg tefāvut bar, tēdi. (191-1) “Sizin ve onun arasında yerle gök arasındaki gibi fark var.”

velikin bu ḥatunlar ara 'adl kılu bilse. (192-12) “Velâkin bu kadınlar arasında adalet sağlayabilse.”

eger ḥatunlar ara tüzlük kılu bilmese, bir ḥatunğa kanā'at kılmak gerek. (192-15) “Eğer eşlerin arasında adalet sağlayamasa, bir eşe kanaat etmek gerekir.”

bu arada İmām Şāfi 'j ustāddın keldi. (203-9) “Bu arada İmam Şafi üstadın yanından geldi.”

Hak tvt İmām Şāfi 'jiniñ hürmetini ḥalāyık ara iḫhār kıldı. (205-3) “Hak taala İmam Şafi'nin hürmetini insanlar arasında bilinir kıldı.”

2.1.6.2. “artuḳ” Edatı

Metinde –den başka, -den fazla anlamlarında kullanılan bu edat, ayrılma hali eki almış bir kelimeyle birlikte kullanılır.

ēmdi bu yigit kimerse sizke ne miḳdār ḥıdmat kılmış bolğay kim siz bu yigitni cümlemüzdin artuḳ ta 'zım kılrur-siz? (428-8) “Şimdi bu yiğit, genç kişi size ne kadar hizmet etmiş olacak ki siz bu genci hepimizden fazla yüceltiyorsunuz.”

cümleke rahmat kılganlardın artuḳ rahmat kılgan sen turur-sen. (333-6) “Herkesi rahmet edenlerden fazla, rahmet eden sensindir.”

ēmdi ma 'lüm boldı kim maḥlūk ḥōca anıñ birle meşgül bolğan kılını özge kullardın artuḳ sewer ermiş. (430-11) “Şimdi anladım ki yaratılan, insan olan hoca onun ile (Allah ile) meşgül olan kulu, diğer kullardan fazla severmiş.”

bu kimerse Hak te 'ālā ḥazratında mēndin artuḳ bolğay, tēp aysañ. (378-8) “Bu kimse Allah'ın nezdinde benden daha değerli olacak diye söylesen.”

mundın artukrak söz aysa hem taķı inanur-men tēdi. (99-7) “Bundan başka söz söylese hem de inanırım, dedi.”

‘İbādatını üküş körüp yazuķlarını unıtıp öñinlerdin artuk körüp, hoş körse, ol vaktta men ğalib bolur-men. (350-2) “İbadetini çok görüp, günahlarını unutup başkalarından fazla görse, sevaplarını hoş görse ben galip olurum.”

ol cihetdin mını sizlerdin artuk sewer-men. (430-10) “O sebeple bunu sizlerden fazla seviyorum.”

taķı seniñ ummatıñnı cümle peyğāmbarlar ummatıdın artuk kıldı. (10-9) “Ve senin ümmetini bütün peygamberlerin ümmetinden fazla eyledi.”

muķaddam yārānlarıdın anı artuk sewer erdi. (428-6) “Emrindeki dostlarından, yarenlerinden onu fazla severdi.”

2.1.6.3. “asra” Edatı

Aşāĝı, -den aşāĝı anlamlarını taşıyan bu edat, XI. asırdan itibaren *esre* ve daha sonra da e/i şivelerinde *isre* şeklinde görülmüştür. Çaĝataycada *esre*, Osmanlı Türkçesinde ise *asra*, *esre* ve *ısra* şekilleri bir aradadır. Sonuna yön bildirme eki -ra alması nedeniyle *as-ra* şeklinde olduĝu tahmin edilmektedir (Hacıeminoĝlu, 1974: 8).

men tahtdın asra turup sizke cevāb aymaķım munāsib ermez. (204-10) “Benim, tahttan aşāĝıda durup size cevap vermem münasip olmaz.”

2.1.6.4. “astın” Edatı

Aşāĝı, -dan aşāĝı anlamları taşır.

imāmdın astın ābdast kıldı. (222-2) “İmamdan aşāĝıda abdest aldı.”

2.1.6.5. “aşnu” Edatı

-den önce anlamında kullanılan bu edat *aşın-u* şeklinde olup –u zarf-fiilinin kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde kullanılmıştır (Hacıeminoĝlu, 1974: 10).

namāz vaķtı bolmadın aşnu ābdast kılur erdüik. (241-16) “Namaz vakti gelmeden önce abdest alırdık.”

ol edĝülükni kılmaidın aşnu ferıştelerke buyrur-men. (60-1) “O iyiliĝi yapmadan önce meleklere emir veririm.”

Peygāmbār tuğmazdın aşnu vefāt bolup turur erdi. (4-13) “Peygamber doğmadan önce vefat etmişti.”

2.1.6.6. “avval” Edatı

Ayrılma hâli eki almış bir kelimeyle birlikte kullanılır. Birkaç örnekte karşımıza çıkan bu edat, *–den önce* anlamında kullanılmaktadır. Hacıeminoğlu bu edatın Türkçenin Eski Anadolu devresinden itibaren kullanılmaya başlandığını belirtir (1974: 39).

oğlanlardın avval musulmān bolğan ‘Alj erdi. (5-14) “Çocuklardan en önce Müslüman olan Ali’ydi.”

erenlerdın avval musulmān bolğan Abū Bekr erdi. (5-15) “Erkeklerden en önce Müslüman olan Ebu Bekir’di.”

āhıratdın avval künüm turur. (87-5) “Ahiretten önceki günündür.”

taķı benim ehl-i beytimdın avval maņa satğaşğaysen. (157-17) “Ve benim ailemden, en yakınlarımdan önce bana kavuşacaksın.”

2.1.6.7. “başka” Edatı

Hacıeminoğlu bu edatın Eski Türkçede kullanılan *özge* edatının yerine kullanıldığını ve sonra Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada *özge* ile yan yana kullanıldığını, 19. asırdan sonra ise *özge*’nin yerini adığını belirtir. Etimolojisini de kesin hüküm vermeden *baş-ka* ya da *baş-ı-ķ-a* şeklinde yapar (1974: 12). Metinde ayrılma hâl ekiyle kalıplaşmış şekilde karşımıza çıkar.

mëndin başka neteg tapşurduñuz? tedi. (203-6) “Benden başkasına nasıl teslim ettiniz? dedi.”

andın başka tesljm kılmaķ bolmas. (203-13) “Ondan başkasına teslim etmek olmaz.”

2.1.6.8. “berü” Edatı

Köken bakımından hem *ber-ü* şeklinde bir zarf-fiili, hem de *be-rü* şeklinde cihet eki ile yapılmış bir ismi düşündürmektedir. Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden zamanımıza kadar bütün sahalarında görülür (Hacıeminoğlu, 1974: 14). *-dın berü* şeklinde karşımıza çıkan bu çekim edatı zaman zarfı meydana getirir.

andın berü birer vaķtlarda birer zaħmat bërür erdi manga. (34-12) “Ondan beri bazı vakitlerde bazı zahmetler verirdi bana.”

ol vefâtı bolğandın berü körer-men, üküş zaḥmat tegrü tururlar. (13-11) “O vefat ettiğinden beri görürüm, çok zahmet verip dururlar.”

ol kündin berü men anıj ewinde ta ‘ām tevāvul kalmışım yok, tedi. (220-9) “O günden beri benim, onun evinde yemek yediğim yok, dedi.”

ḥādimleri birle üç kündin berü aç bolğaylar tēp kaḍgu birle koḗtı. (125-11)
“Hizmetçileri ile üç günden beri aç olmalılar diye üzüntü ile koştı.”

men eşittim kim oğlanlar ewde üç kündin berü aç turur ermüşler. (125-14) “Ben işittim ki oğlanlar evde üç günden beri aç tururlarmış.”

yā ‘Ömer, sen ḥalīfa erding taḗı Madīne içinde nāresīde öksüzler neçe kündin berü açlık zaḥmatıdın tarttılar. (107-10) “Ey Ömer, sen halifeydin ve Medine’de küçük öksüzler nice günden beri açlık zahmetini çektiler.”

Ḥaḗ te ‘ālā anı yaratmışdın berü ol yer yüzinge nāzil bolmışı yok erdi. (170-10) “Hak Taala onu yarattığından beri onun yeryüzüne indiği yoktu.”

munça yıldın berü heç muḥammedin ḥiyānat, yaman fi ‘l, kerekmez iş körmişing bar-mu? (16-2) “Bunca yıldan beri Muhammed’in hiç kötü eylem, gerekmez iş yaptığını gördüğün var mı?”

taḗı ol çeşme bağlanıp turur neçe üküş zamānadın berü. (149-4) “Ve o çeşme bağlı durur nice zamandan beri.”

2.1.6.9. “bile” Edatı

Metinde çok fazla kullanılmayan bir bağlama edatıdır. Hacıeminoğlu *bile*’nin kökeniyle ilgili tartışmalara değinerek *birle* edatındaki –r sesinin düşmesiyle meydana geldiğini belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1974: 18). *Birliktelik, birlikte yapma* ifade eden bu edat vasıta görevinde de kullanılır.

kāfirlik bi[r]le söwer erdi. (72-9) “Kâfirlik ile söğerdi.”

yā Resûlallahi, ḥālī bu oğlanı açuk yüz bile oḥşayur erdingiz. (178-17) “Ey Resûlallâh, az önce bu oğlanı gülümseyerek okşuyordunuz.”

bakarlar, bir kişi ölüp yatur taḗı Barsışā esrüp bu ‘avret bile içe oturur. (370-12)
“Bakarlar, bir kişi ölmüş yatıyor ve Barsisa sarhoş olup bu kadın ile içip oturuyor.”

2.1.6.10. “birle” Edatı

Kökünü konusunda tartışma bulunan bir son çekim ve bağlama edatıdır. Gabain *bir-i-l-e* şeklinde bir zarf-fiil olarak izah etmiş, W. Bang ve R. R. Arat ise *bir-ile* > *bir-le* > *birle* olarak kabul etmiştir (Hacıeminoğlu, 1974: 22). *Birliktelik, beraberlik* ifade eden bu edat metinde çok işlek bir kullanıma sahiptir.

Ādam oğlanlarına haṭnı kalam birle öğretti. (8-6) “Adem oğluna yazıyı kalem ile öğretti.”

taḳı ba ‘zılarını tēmür tarğaḳ birle etlerini tarar erdiler. (11-7) “Ve bazılarının demir tarak ile etlerini tarardılar.”

közüm birle kördüm ol kâfırları Bedr toḳuşında. (12-13) “Gözümle gördüm o kâfirleri Bedir Savaşı’nda.”

Peygâmbar ‘as’nu ‘Ataba atlıḡ kâfir taş birle urdı. (12-16) “Peygamber as’a Ataba adlı kâfir taşla vurdu.”

bir kün Abū Cehl ‘al yārānları birle meşveret kıldı. (14-2) “Bir gün Ebu Cehil dostları ile istişare etti.”

uş Muḥammed keldi on ming er birle. (49-11) “İşte Muhammed on bin er ile geldi.”

“kırk namāz birle Mūsā peygâmbar ḳatına keldim. (58-16) “Kırk rekât namazla Musa peygamberin yanına geldim.”

ferişteler otdın sındı birle ol ḥalāyıklarıḡ tillerini keserler. (66-13) “Melekler ateşten makas ile insanların dillerini keserler.”

yā Bilāl, Peygâmbar ‘as özi birle meşgül turur tēdi. (85-3) “Ey Bilâl, Peygamber as kendisiyle meşgûldür.”

bir çanak birle sūt keltürünler, tēdi. (118-11) “Bir çanak ile süt getirsinler, dedi.”

2.1.6.11. “burun” Edatı

-den önce anlamında, ayrılma hâl eki ile birlikte zaman zarfı olarak kullanılır. Harezmi, Çağatay ve Kıpçak sahalarında çekim edatı olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1974: 28).

bözni boyamadın burun tandı. (194-15) “Bezi boyamadan önce inkâr etti.”

cümlədin burun anlar kirdi taqı mübārek bolsun tēdiler. (109-17) “Herkesten önce onlar girdi ve mübarek olsun dediler.”

bu şahabalarğa kim sizlərdin burun destūr bērdim. (110-17) “Bu sahabelere ki sizden önce izin verdi.”

munuñ ümmetleri menin ümmetimdin burun uçmaḡka kirgey tēdi. (55-14) “Bunun ümmetleri benim ümmetlerimden önce cennete girecek, dedi.”

2.1.6.12. “cihet” Edatı

Arapça kökenli olup *-den/-dan dolayı, sebeple* anlamında kullanılan bir edattır. Metinde bazı örneklerde *cihat* olarak da karşımıza çıkar.

ol cihatdin şabur kıldı. (13-8) “O nedenle sabretti.”

ol cihatdin ötrü qarğadı. (15-3) “Ondan ötürü beddua etti.”

ol cihetdin Peyğāmbar ‘as[ka] ḡamdniñ ‘alamı bērildi. (36-12) “O nedenle Peygamber’e şükrün sancağı verildi.”

ol cihetdin şahābalar teberrük kılp iḡer erdiler. (45-1) “Ondan dolayı sahabeler uğurlu sayıp içerdiler.”

ol cihetdin muḡa Sidretü’l-Müntehā tēnür. (57-2) “Ondan dolayı buna Sidretül Münteħa denir.”

ol cihetdin Ḥaḡ te’ālā ol mālmı ḡarḡ kıldı tēmişler. (80-3) “O nedenle Hak Taala o malı yok etti demişler.”

ol cihetdin oturmas-sen bolḡay? (235-17) “Ondan dolayı mı oturmayacaksın?”

ol cihetdin rūzanıñ şavābı üküş boldı. (260-12) “O nedenle orucun sevabı çok oldu.”

ol cihetdin yıḡlar-men. (316-17) “O nedenle ağlıyorum.”

2.1.6.13. “iḡre” Edatı

İḡ-re şeklinde oluşmuş Eski Türkçe devrinden beri hiçbir ses değişikliğine uğramadan son devirlere kadar kullanılmış bir çekim edatıdır. Daha çok mekân zarfı vazifesi görür (Hacıeminoḡlu, 1974: 44). *İḡre* edatı sonuna geldiḡi kelimeyle yalın halde birleşir. Metinde edat grubu oluşturan yalnız bir örnek tespit edilebilmiştir.

taḡı ēwi bar erdi üçinḡ kat iḡre erdi. (360-9) “Ve evi vardı üçüncü katın içindeydi.”

2.1.6.14. “kadar” Edatı

Arapça kökenli bu edat ilk olarak Harezmi sahasında ve Anadolu metinlerinde görülmektedir. Daha sonra Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1974: 49). Cümle içerisinde miktar zarfı olarak kullanılır ve *ne* edatıyla birlikte kullanılarak soru edatları oluşturur.

ol kadar aydı kim (75-14) “O kadar dedi ki.”

haya ol kadar gâlib boldı üzemke kim öz ‘araxımğa battım. (351-16) “O kadar çok utandım ki kendi terime battım.”

Ka‘bu‘l-Aḥbârın bu kadar sözinge şerî‘atta sökmek taḳı urmaḳ kelmez. (129-8)
“Ka‘bu‘l-Aḥbâr’ın bu kadarcık sözü için şeriatta sövmek ve dövmek olmaz.”

bizler bilmedük kim bu kadar söylemek ḥarām turur. (385-12) “Bizler bilemedik ki bu kadar söylemek haramdır.”

bu hatka ne kadar neerse bürürler? (246-6) “Bu hat için ne kadar şey verirler.”

yā Cābir, ta‘āmuḡ ne kadar turur? (28-15) “Ey Cabir yemeğin ne kadardır?”

2.1.6.15. “karşu” Edatı

Etimolojik olarak *kar-ı-ş-u* > *karş-u* > *karşı* şeklinde olan bu çekim edatı Kaşgarlı’dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Özbek, Kıpçak ve Batı Türkçesinde kullanılmaktadır. *Nazaran, nispeten, kıyasen, tevfiaken, tatbiken, mukabil* gibi anlamlarda kullanılır (Hacıeminoğlu, 1974: 52). Yönelme hali eki ile kullanılır.

taḡka karşı keldük erse, ol taḡdın āvāz keldi. (27-9) “Dağa karşı yürüyünce, o dağdan ses geldi.”

taḳı daraḡtka karşı keldük erse, ol daraḡtdın āvāz keldi. (27-10) “Ve ağaca karşı yürüyünce, o ağaçtan ses geldi.”

bir tāyif[a]nı duşmanka karşı koḡıl (40-9) “Bir bölüğünü düşmana karşı bırak.”

yana bular duşmanka karşı barsunlar. (40-12) “Yine bunlar düşmana karşı varsınlar.”

bu üç kadehni maḡa karşı tuttular. (57-9) “Bu üç kadehi bana doğru tuttular.”

anuy içinde ekki būstān bolğay biri biringe karşı. (66-1) “Onun içinde iki bahçe olacak birbirine karşı.”

nêçeme kim kaşd kılsağ anlarğa karşı, bir kimerse kelür erdi. (72-4) “Ne zaman ki onlara karşı hamle etsek, bir kimse gelirdi.”

Hak rizāsı üçün özlerini kılıçka tağı süngüke karşı koğup munça gāzāt kıldılar. (111-2) “Hak rızası için kendilerini kılıca ve süngüye karşı koyup bunca savaş yaptılar.”

Peyğāmbarka karşı barurda êkegü tağı yıkıldılar (171-8) “Peygambere karşı varırken ikisi de yıkıldılar.”

tağı kıblağa karşı oturdu. (345-2) “Ve kibleye karşı oturdu.”

2.1.6.16. “kêdin” Edatı

-den sonra anlamında kullanılan bu edat ayrılma hâl ekiyle birlikte kullanılmaktadır. Metinde tespit edilen örnekte ise –mıšta zarf-fiil ekinden sonra gelmiştir. Nitekim –mıšta zarf-fiil eki –dıktan anlamı taşımaktadır. Metinde *kêdin* şeklinde görülen bu edat, Harezmi Türkçesi metinlerinde *kiyin/keyin*, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde ise *kidin* şeklindedir (Hacıeminoğlu, 1974: 56).

ağşam bolmıšta kêdin tağı küveçte bir ança ta ‘ām kaldı. (29-17) “Akşam olduktan sonra da güveçte bir o kadar yemek kaldı.”

2.1.6.17. “köre” Edatı

Harezmi Türkçesinde çok az kullanılmıştır. *kör-* fiilinin –e zarf-fiil ekiyle kalıplaşması sonucu oluşmuştur. *Nazaran, nispetle, bakarak* anlamlarında kullanılır (Hacıeminoğlu, 1974: 60).

saña köre kim kim musulmān bolmasa, cümlesinge nê ‘ikāb bar erse, yalguz saña ol ‘ikāb bolğay tedi. (79-3) “Sana göre kim ki Müslüman olmasa, hepsine ne azap varsa, yalnız sana o kadar azap olacak dedi.”

aña köre cümle şahābalar ewleringe bardılar. (109-7) “Ona göre bütün sahabeler evlerine gittiler.”

2.1.6.18. “meñizlig” Edatı

Hacıeminoğlu *gibi, görünüşlü* anlamlarında kullanılan bu edatın etimolojisini tereddütleri olmakla birlikte *bengizlig* > *beng+i-z+lig* şeklinde göstermiştir (1974: 61). Harezmi sahasında kullanımı yaygındır.

sen taķı Abū Tālib menizlig atası karındaşı turur-sen. (13-12) “Sen de Ebu Talip gibi atası, kardeşisin.”

taķı kim kim ‘Abdu’l-Muṭṭalib menizlig kāfirlik birle bolsa, anıñ yeri taķı tamuğ otı turur. (14-10) “Ve kim ki Ebu Talip gibi kâfir olsa, onun yeri de cehennem ateşidir.”

ol [taşdın] yıldırım menizlig ot çıktı Şām tarafınğa bardı. (30-5) “O [taştan] yıldırım gibi ataş çıktı Şam tarafına gitti.”

tolun ay menizlig yüzi kumıyur. (54-7) “Dolunay gibi yüzü parlıyor.”

yapurgakları fil kulakları menizlig turur taķı mēveleri Hacer atlıg elniñ sinekleri menizlig turur. (57-3) “Yaprakları fil kulakları gibidir ve meyveleri Hacer adlı ilin sinekleri gibidir.”

arслан menizlig hamle kıldı. (184-8) “Aslan gibi hamle yaptı.”

‘ilmi birle ‘amel kılssa, Şāfi’i İmām menizlig rahmhi. (198-10) “İlim ile amel etse, İmam Şafi gibi.”

ey oğlum, İmām Şāfi’i ḥalāyıkğa kün menizlig turur. (202-7) “Ey oğlum, İmam Şafi insanlara güneş gibidir.”

Süleymān Peygāmbār haylı ḥaşamı birle ādemleri, perileri birle bu uluğ azamatı birle havā üze uçup kuş menizlig barur erdi. (392-2) “Süleyman peygamber maiyetiyle, insanlar ve perilerle, bu ulu azameti ile gök üzerinde kuş gibi uçup varırdı.”

yarımınıñ tonları kāğıd menizlig aķ turur (56-11) “Yarısının elbisesi kâğıt gibi aktır.”

2.1.6.19. “mişl” Edatı

Arapça kökenli bir edattır (Hacıeminoğlu, 1974: 63). Misal edatıyla işlev olarak aynı olup *gibi* anlamında kullanılmaktadır. Metinde bir örnekte tespit edilebilmiştir.

Sidretü’l- Müntehā bir uluğ daraht turur kim anıñ mişli yok. (56-17) “Sidretü’l-Münteha’da bir büyük ağaç durur ki onun gibisi yok.”

2.1.6.20. “muķābil” Edatı

Arapça kökenli bu edat *karşı, karşılık, rağmen* anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde *buna* kelimesiyle birlikte kullanılarak bir çeşit kalıplaşmış tabir haline gelmiştir (Hacıeminoğlu, 1974: 64).

ékegü biri biringe mukābil turdular. (299-10) “İkisi birbirine mukabil/karşı durdular.”

öziniñ zamānasında añar mukābil kimerse cemāl içinde yok erdi. (352-1)

“Kendisinin zamanında ona karşılık (onun güzelliğinde) güzel bir kimse yoktu.”

2.1.6.21. “oza” Edatı

Ayrılma hâl ekiyle birlikte kullanılan bu edat *önce, -den önce, -den beri* mânâlarını taşır. Hacıeminoğlu kelimenin etimolojisini *oz-a* (*oz-* fiilinin zarf-fiil şekli) şeklinde yapmıştır (1974: 68).

sizlerdin oza keçgen ümmetlerniñ edgüleriniñ ‘ādatı taķı tünle oyaklık kılmaq erdi. (313-7) “Sizlerden önce yaşayan ümmetlerin iyilerinin adeti de geceleyin uyanık olmaktı.”

ol Zeyneb Peyğāmbār ‘as’ dın oza vefāt boldı. (5-4) “O Zeynep Peygamber as’dan önce vefat etti.”

Peyğāmbār ‘as’ peyğāmbārlik kelmez dın oza rāst tüşler körü başladı. (7-4) “Peygamber as’a peygamberlik gelmeden önce gerçekleşen düşler görmeye başladı.”

men sēndin oza kelip turur-men. (58-13) “Ben senden önce geldim.”

velikin Hüseyin razhu taķı şehid bolmaz dın oza şehādatınıñ eşeri Peyğāmbār ‘as’ka ma’lüm bolmuş erdi. (178-6) “Velâkin Hüseyin razhu şehit olmadan önce şehit olacağı haberi Peygamber as’a mâlum olmuştu.”

İslāmdın oza ol hatun birle ma’rifatı bar erdi. (326-1) “Müslüman olmadan önce o kadınla tanışıklığı vardı.”

Muştafā ‘as’ dın oza İbliske icāzat bar erdi. (328-15) “Mustafa as’dan önce İblis’e izin vardı.”

ol kıyāmat küni kelmes dın oza kim anıñ içinde altın taķı yok kümüş taķı yok. (390-1) “O kıyamet günü gelmeden önce ki onun içinde altın ve gümüş de yok.”

‘arasāt halkı birle hisāb kılmaz dın oza bēgler, zālimler tamuğka bargaylar. (419-13) “Arasat halkıyla hesap görmeden önce beyler, zalimler cehenneme girecekler.”

2.1.6.22. “öñ” Edatı

İsimlerin çıkma hâli ile kullanılır ve *-den başka, gayrı* anlamlarını ifade eder. Metinde yalnızca bir örnekte tespit edilebilmiştir.

yā Fāṭıma, ataŋka bu kündin öñ emgek tegmegey. (89-16) “Ey Fatıma, babana bu günden gayrı sıkıntı değmeyecek.”

2.1.6.23. “öñin” Edatı

Kelimenin çekim edatı olarak kullanılması Kutadgu Bilig’ten itibaren görülen bir durumdur. Öñi+n şeklinde gösterilebilir (Hacıeminoğlu, 1974: 69). –den başka, –den ayrı anlamlarında kullanılan bu edat, Nehcü’l-Feradis’te genellikle isim olarak karşımıza çıkar. Bazı örneklerde ise edat durumundadır.

andın öñin Taŋrı yoğ turur. (58-9) “Ondan başka Tanrı yoktur.”

tağı tanuğluğ bérür-men kim hēç Taŋrı yoğ meger sen bir u bar Taŋrıdın öñin. (83-15) “Ve şehadet ederim ki bir ve tek olan senden başka Tanrı yoktur.”

tağı eger men Rebbümdin öñin kimersenı dōst tutsa erdim. (91-13) “Ve eğer ben Rabbimden başka kimseyi dost edinseydim.”

yana bu Bilāldın öñin altı baş kul qaravaşlar kim kāfırlar elginde erdi. (97-14) “Yine bu Bilal’den başka altı tane köle kâfirlerin elindeydi.”

2.1.6.24. “ötrü” Edatı

Ötür- “geçirmek” fiilinin zarf-fiilidir. Ötür-ü > ötürü > ötrü şeklinde oluşmuştur. Harezmi sahasında –den dolayı, sebebiyle, –den ötürü anlamlarında kullanılır (Hacıeminoğlu, 1974: 70). İsimlerin çıkma hâli ekiyle birlikte kullanılır.

ol cihatdın ötrü qarğadı. (15-3) “O nedenle beddua etti.”

bu ma ‘nıdin ötrü Peyğāmbar ‘as’ka Muřtafā at berildi. (3-7) “Bu nedenle Peygamber as’a Mustafa adı verildi.”

ol ma ‘nıdin ötrü Peyğāmbaramız ‘as habar bérü yarlıkar. (3-15) “O nedenle Peygamberimiz as haber verip buyurur.”

hēç kimerse icābat kılmadı ol ma ‘nıdin ötrü kim açlık katığ erdi. (31-11) “Açlık çok fazla olduğu için hiç kimse kabul etmedi.”

ol ma ‘nıdin ötrü ekki töşek aldılar. (159-11) “O nedenle iki döşek aldılar.”

ol ma ‘nıdin ötrü bu oğlanlar sendin neerse şalab kııurlar. (171-5) “O nedenle bu oğlanlar senden bir şeyler istiyorlar.”

bu ma 'njdin ötrü abdāllar şehrlerni terk kılip şahrālarını ihtiyār kıldılar. (296-6) “Bu nedenle dervişler şehirlerini terk edip çölu seçtiler.”

bu veljlerini helāk kılamak ne ma 'njdin ötrü erdi? (306-4) “Bu azizleri helāk etmek hangi sebepleydi?”

ol ma 'njdin ötrü fāriğ turur-sen. (369-15) “Bu nedenle rahatsın.”

bu sebeddin ötrü Hāk te 'ālā Umm-i Cemilke, hammālatu 'l-haṭab tēdi. (17-17) “Bu nedenle Hak Taala Umm-i Cemil'e ‘hammalatu'l-hatab’ dedi.”

2.1.6.25. “özge” Edatı

Başka, -den başka anlamlarında kullanılan bu edat ilk olarak Harezmi sahası metinlerinde görülmeye başlamıştır (Hacıeminoğlu, 1974: 73). Ayrılma hâl ekiyle birlikte kullanılır.

yā Resūlallāh, sizdin bizke edgülikdin özge tegmedi. (85-17) “Ey Resūlallāh, sizden bize iyilikten başka bir şey gelmedi.”

sen bilür-sen kim bu bir koydın özge neersemez yok. (253-16) “Sen bilirsin ki bu koyundan başka bir şeyimiz yok.”

2.1.6.26. “soñ” Edatı

Zaman ve mekân zarfı olan bu edat Eski Türkçe, Harezmi ve Kıpçak sahaslarında çekim edatı olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 1974: 82). Metinde, özellikle *o* kişi zamirinin ayrılma durumu hâliyle birlikte kullanılmıştır.

andın soñ Hadıca aydı. (8-13) “Ondan sonra Hatice dedi ki.”

andın soñ bir kaç eyyām ketçi. (10-1) “Ondan sonra birkaç gün geçti.”

andın soñ Cebre'il 'as adağını yerke urdı. (10-11) “Ondan sonra Cebrail as ayağını yere vurdu.”

andın [soñ] elgini köterdi tağı üç kıata aydı. (12-11) “Ondan [sonra] elini kaldırdı, üç kere dedi ki.”

andın soñ Abū Cehl 'al aytur. (19-4) “Ondan sonra Ebu Cehil der ki.”

andın soñ tağı bir kâfir aydı. (19-11) “Ondan sonra da bir kâfir söyledi.”

andın soñ Peyğāmbar 'as bakar, bir atlığ kimerse köründi. (20-13) “Ondan sonra Peygamber as bakar, bir atlı kişi göründü.”

andın soñ Peygāmbar ‘as kirdi. (21-3) “Ondan sonra Peygamber as girdi.”

andın soñ Peygāmbar ‘as Abū Bekr birle ol gārda üç kün turdılar. (21-16) “Ondan sonra Peygamber as Ebu Bekir ile o mağarada üç gün durdu.”

bu kündin soñ Muḥammadka hēç kimerse katılmasun. (13-14) “Bugünden sonra Muhammed’e hiç kimse katılmasın.”

2.1.6.27. “soñra” Edatı

Soñ edatının –ra yön gösterme eki almasıyla oluşmuştur. Ayrılma hâl ekiyle kalıplaşmış bir şekilde kullanılır. Cümlede zaman zarfı olarak görev yapar.

andın soñra ‘Osmān razhu ḫalifa boldi. (78-4) “Ondan sonra Osman razhu halife oldu.”

andın soñra Peygāmbar ‘as aydı. (85-14) Ondan sonra Peygamber as dedi ki.”

andın soñra ĵmān ni ‘metini rüzj kıldıñ. (147-7) “Ondan sonra iman nimetini nasip ettin.”

andın soñra aydı. (194-7) “Ondan sonra dedi ki.”

andın soñra İmām Şāfi ‘i rahmi bizlerke aydı. (199-6) “Ondan sonra İmam Şafi bizlere dedi ki.”

andın soñra taķı Ayyūb peygāmbarķa barıp aydı. (332-8) “Ondan sonra da Eyyup peygambere gidip dedi ki.”

andın soñra ‘Āyişe aytur. (416-8) “Ondan sonra Ayşe der ki.”

bilmez-men ḫālĵ mü cānım çıkar yā taķı bu sā ‘atdın soñra mu cānım çıkar? (436-17) “Hâlimi bilmiyorum ki canım çıkar mı ya da bu saatten sonra mı çıkar?”

bir zamāndın soñra soķmuş bolsa, hēç kimerseke diyet vācib bolmaz. (189-7) “Bir zamandan sonra sokmuş olsa, hiç kimseye diyet (kan parası) vermek gerekmeyecek.”

2.1.6.28. “tapa” Edatı

tap- fiilinin zarf-fiil eki almasıyla oluşan bu edatın Harezmi Türkçesindeki kullanımı çok yaygındır. Yer-yön zarfı oluşturmaktadır. -e/-a doğru anlamında kullanılır.

barĵıl taķı uçtmaḫ tapa nazār kıĵıl tēdi. (61-9) “Git ve cennete doğru bak dedi.”

Taḫrınınĵ resūlı Muḥammeddin Necāši tapa. (78-14) “Tanrının Resûlü Muhammed’den Necâşi’ye.”

yā Abū Bekr, iştīyākım senin tapa uzadı. (102-9) Ey Ebu Bekir, seni göreceğim geldi.”

taķı avval anlarnı musulmānlık tapa ündegil. (139-7) “Evvela onları Müslümanlığa davet et.”

sūsmār, Peygāmbar ‘as tapa karşı keldi. (161-13) “Kertenkele, Peygamber as’a doğru geldi.”

ķaytğil Rebbüñnün Şavābı tapa. (197-6) “Rabbinin sevabına doğru yönel.”

2.1.6.29. “taraf” Edatı

Yer-yön zarfı oluşturan bu edat *yana, -e/-a doğru* anlamında kullanılmaktadır. Köken olarak Arapçadan gelmektedir (Hacıeminoğlu, 1974: 88).

Şam tarafına bardı. (30-5) “Şam’a doğru vardı.”

bu nūrlar ķayu tarafka kim bardı. (30-11) “Bu nurlar hangi tarafa vardı?”

nişe bir tarafda yürümes-sen? (20-9) “Neden bir tarafta yürü müyorsun?”

men Yemen tarafından Hāk te’ālānıñ rahmatınıñ yıdığını yıdlayur-men. (400-14) “Ben Yemen tarafından Hak Taala’nın rahmetinin kokusunu alıyorum.”

üç künden soñ çıkıp Medine tarafına ‘azm kıldılar. (21-17) “Üç günden sonra çıkıp Medine’ye doğru yöneldiler.”

2.1.6.30. “tæg” Edatı

Hacıeminoğlu, emin olmamakla beraber *te-* fiilinden türemiş bir isim olduğunu söyler (1974: 90). *gibi* anlamında kullanılan bu edat Türkçenin her devresinde görülür. Metinde de yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

ol taht üze Cebrā’ il olturmuş, yüzi kün tæg ķumıyur. (9-8) O tahtın üzerinde Cebrail oturmuş, yüzü güneş gibi parlıyor.”

yā Muhammed, men yunmuşım tæg yungil. (10-12) “Ey Muhammed, benim yıkandığım gibi yıkan.”

yüzi tolun ay tæg ķumıyur. (23-6) “Yüzü dolunay gibi parlıyor.”

taķı cümlesi silāh keğdiler uruşķa barur tæg kāfirlarķa heybet için (24-1) “Ve hepsi, savaşa gider gibi kâfirlere gösteriş için silah kuşandılar.”

yana burunkı tég yıldırım meñizlig nūr çıktı taķı maşrıķ taraşına bardı. (30-8) “Yine önceki gibi yıldırım gibi nur çıktı, doğu tarafına gitti.”

kim kim ‘ayālım Fātımanı öwkeke keldürse, mēni öwkeke keldürmiş tég bolğay. tēdi. (158-2) “Kim ki kızım Fatıma’yı öfkelendirse, beni öfkelendirmiş gibi olur.”

munuñ tég cemād cānsızķa neteg secde kılur-siz? (216-14) “Bu taş gibi cansıza nasıl secde edersiniz?”

ol suvağanıñni kētergil, burunkı tég musulmānlar yolını kēñ kılğıl. (224-11) “O sıvadığımı düzelt, önceki gibi Müslümanların yolunu genişlet.”

ol tüşlerniñ yorukı tég açuķ rāst kelür erdi. (7-5) “O düşlerinin tabiri gibi açık, doğru gelirdi.”

Abū Tālib saklamış tég sen taķı saklasañ, ne bolğay? (13-12) “Ebu Talib’in koruduğu gibi sen de korusan, ne olur?”

2.1.6.31. “tegi” Edatı

teg- fiilinin zarf-fiil eki ile kalıplaşması sonucu oluşmuştur. *-e kadar* anlamında kullanılan bu edat yönelme hâl ekiyle birlikte kullanılır.

bardılar ançaka tēgi kim Huneyn atlığ yerke tegdiler. (71-5) “O kadar gittiler ki Huneyn adlı yere ulaştılar.”

tünnüñ üçte biringe tēgi namāz kıldı. (198-14) “Gecenin üçte birine kadar namaz kıldı.”

ēmdike tēgi turur-men, tēdi. (192-3) “Şimdiye kadar dururum dedi.”

kök ferişterleri anı Tañrı te’ālādın yarlıķayu tileyürler erteke tēgi. (120-1) “Gök melekleri onu Tanrı Taala’dan bağışlamasını dilerler sabaha kadar.”

erteke tēgi tā’at kılur, tēdi. (186-5) “Sabaha kadar ibadet eder, dedi.”

bu küñge tēgi ol süñnet kıldı. (47-5) “Bu güne kadar o süñnet kaldı.”

üç küñge tēgi konuķ hāşil bolmasa, yalğuz ta’āmı tevāvul kılmas erdi. (212-1) “Üç gün kadar misafir gelmezse, yalnız yemek yemezdi.”

ol küñdin āhır vaktumğa tēgi Tañrı te’ālā maña köz igi bērmedi. (139-4) “O günden ölene kadar Tanrı Taala bana göz hastalığı vermedi.”

Hazramavt atlıg yerke tegi yalguz atlıg bargay, hēç kimersedēn korkmağay. (11-9)
“Hazramavt adlı yere kadar atlı, yalnız gidebilecek, hiç kimseden korkmayacak.”

kırk yılka tegi heç namāz kılmaz erdim kim ol namāzdın soñ İmām Şāfi ‘ıka du ‘a kılmamam. (202-5) “Kırk yıl kadar hiç namaz kılmadım ki o namazın arkasından İmam Şafi’ye dua etmediğim.”

2.1.6.32. “tegrü” Edatı

Hacıeminoğlu, *tegür-* fiilinin zarf-fiil şekli olduğunu ve bu nedenle *tegür-ü* şeklinde ayrıldığını belirtmekle birlikte *iç+re*, *taş+ra* edatlarından hareketle *tegr+ri* şeklinde de olabileceğini belirtir. *tegrü* şeklinin de görülmesi neticesinde ise *tegür-ü*’nün ağır bastığını söyler (1974: 96). Metinde -e kadar, -e doğru anlamında kullanılır.

bu yerke tegrū okıdı erse, men taķı okıdım. (8-2) “Bu yere kadar okudu ise, ben de okudum.”

taķı ummatlarına buyurdı kim kıyāmatķa tegrū saña durūz u şenā ayğaylar. (10-9)
“Ve ümmetlerine buyurdu ki kıyamete kadar sana selam ve övgüler söyleyecekler.”

erteke tegrū ‘ibādat ve tā ‘at birle keçürür erdi. (186-3) “Sabaha kadar ibadetlerle geçirirdi.”

bir ayka tegrū otun yığdılar taķı yandurdular. (217-6) Bir ay kadar odun yığdılar ve yaktılar.”

kerek kim üç künge tegrū men saña konuķ bolsam. (413-8) “Sana üç kün kadar misafir olsam, olur mu?”

2.1.6.33. “utru” Edatı

Karşı, -e doğru, karşı anlamında kullanılan bu edat isimlerin yönelme ve çıkma hâli ile zamirlerin yalın hâllerine gelmektedir. Harezmi Türkçesinde çok az kullanılan bir edattır (Hacıeminoğlu, 1974: 104). Metinde zamirlerin yalın halleriyle kullanılması yönüyle bir örnek tespit edilmiştir.

men utru kelip vesvese kılmur-men. (350-9) “Ben karşı gelip vesvese veririm.”

2.1.6.34. “üçün” Edatı

Etimolojisi hakkında tartışmalar bulunan sebep ve amaç bildiren bir çekim edatıdır. Hacıeminoğlu, bu edatı M. Ergin ve W. Bang’ın *uç* “nihayet” sözüyle –n vasıta ekinin birleşmesiyle açıkladıklarını, Gabain’in *uç-* fiilinin -n ile yapılmış zarf-fiili

şeklinde açıkladığını ve Korkmaz'ın uç "sebeb" isminin -n vasıta ekiyle birleşmesi olarak açıkladıklarını belirtir. Kendisi de Korkmaz'ın görüşlerine katılmaktadır (1974: 98). Metinde çok fazla kullanılan bir edattır.

'Abdu'l-Muṭṭalib Ḥalīme atlıĝ dāyaka emdürmek için berdi. (4-14) "Abdulmuttalib Halime adlı sütanneye emzirmesi için verdi."

Hak te'ālā meni rahmat için ıddı, la'nat için ıdmadı. (13-1) "Hak Taala beni rahmet için gönderdi, belâ için göndermedi."

ol cihatdın şabur kıldı, şevāb için kargamadı. (13-8) "O sebeple sabretti, sevap için beddua etmedi."

bu söz için [-mü] munça halāyıkını bu yerke yığdın? (17-5) "Bu söz için [mi] bunca insanı buraya yığdın?"

cümle şahābalar taķı kirdiler cum'a namāzı kılmak için. (24-14) "Bütün sahabeler de girdiler cuma namazı kılmak için."

biz cümle sizke yārj bērmek için keldük. (27-12) "Biz hepimiz size yardım etmek için geldik."

bizler harb için taķı uruşmak için kelmedik. (39-15) "Bizler savaş için ve de dövüşmek için gelmedik."

Halāyık andaĝ saķınur kim, bu namāz için keçer tēp.(118-5) "İnsanlar öyle sandı ki bu namaz için geçiyor."

'Ali razhu yağılar birle uruşmak için ağır çerigler birle çıktı. (146-15) "Ali razhu düşmanla savaşmak için büyük bir orduyla çıktı."

ol haṭ için neerse bērseler, alur-men, tēdi. (246-5) "O yazı için bir şeyler verirlerse, alırım dedi."

2.1.6.35. "üze" Edatı

üz-e şeklinde oluşmuştur. *Üzerine, üzerinde, üstünde* anlamları vardır (Hacıeminoğlu, 1974: 71).

'ömrünüzni atanız 'Abdu'l-Muṭṭalib dīni üze keçrüp āḥir vaķtta kaytur-mu-siz? (6-5) "Ömrünüzü babanız Abdulmuttalib'in dini ile geçirip son vakitte cayacak mısınız?"

yā Muhammed, men atam 'Abdu'l-Muṭṭalib dīni üze öler-men. (6-6) "Ey Muhammed, ben babam Abdulmuttalib'in dini ile öleceğim."

ey cüftüm, Peyğāmbār 'as' nı bu aḥvāl üze kördüm. (28-9) “Ey eşim, Peygamber as’ı bu hâl ile gördüm.”

maña bu kâfirlardın ḥabar keltürgil kim ne aḥvāl üze tururlar. (31-15) “Bana kâfirlerden haber getir ki ne hâldeler.”

cümle kâfirlar ta‘cil üze köçtiler, këttiler. (32-3) “Bütün kâfirler aceleyle göçtüler, gittiler.”

Mekkedin bāzırgān bardı ticārat ma‘nısi üze, taḳı ol kulays katında ḳondılar. (41-13) “Mekke’den tacir vardı ticaret için gelen ve o Kulays’ın yanında konakladılar.”

yana bir nevbet ‘Arab keldi ticārat tarıḳı üze. (41-16) “Yine bir sıra Arap geldi ticaret sebebiyle.”

Rebbün ıddı ol Aşḥāb-j Fjl üze cemā‘at ḳuşlar. (43-12) “Rabbin gönderdi o Fil Ashabı’nın üzerine grup grup kuşları.”

zeberceddin minber üze olturmuş. (56-8) “Zenbercedden(zümrütten ucuz süs taşı) minber üzerine oturmuş.”

Ḥaḳ te‘ālā mēni bu şūrat üze yaratıp turur tēdi. (57-14) “Hak Taala beni bu surette yarattı, dedi.”

2.1.6.36. “ziyāde” Edatı

Arapça kökenli olan *ziyade* edatı çıkma hâl eki ile birlikte kullanılır. –*den fazla* anlamına gelen bu edat cümlede sıfat ve zarf olarak görev alır (Hacıeminoğlu, 1974: 111).

Bir tonuñdın ziyāda tonuñ yok mu? (222-12) “Bir elbiseden başka elbisen yok mu?”

mundın ziyāda öğrenmek sewüglüg turur velıkin farıza ermez. (230-12) “Bundan fazla öğrenmek iyidir, fakat farz değildir.”

mundın ziyāda tã‘at ḳılmaḳğa taḳı tãḳatım yēter. (261-6) “Bundan fazla ibadet etmeye de gücüm yeter.”

bu beş namāzdın ziyāda tã‘at ḳılğıl. (314-12) “Bu beş vakit namazdan fazla ibadet et.”

Ya ḳūb peyğāmbār Yūsufnı özge oḳlanlarıdın ziyāda sewer erdi. (353-2) “Yakup peygamber, Yusuf’u diğer oğlanlarından fazla severdi.”

2.1.6.37. Edat Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Edat grubu sıfat tamlamasında sıfat unsuru olarak görev yapabilir.

Metinde “tæg” edatının bu görevde kullanıldığı tespit edilmiştir.

munuñ tæg mu ‘cizā peygāmbarlardan özgede bolmaz. (23-2) “Bunun gibi mucizeler peygamberden başkasında olmaz.”

seniñ tæg karındaşnı men қандın bulғay-men. (178-1) “Senin gibi kardeşi ben nerden bulacağım.”

men taқı bu Şan ‘āda anuñ tæg bir ew binā қılsam. (41-9) “Ben de bu Sana’da onun gibi bir bina yapsam.”

İbrāhım peygāmbar erken İsmā‘il tæg oğulnı boғuzlaғay, tedi. (214-3) “İbrahim, peygamberken İsmail gibi oğlu öldürecek, dedi.”

hēç erenlerde anlar teg kişiler көрmişim yoқ erdi. (102-7) “Erkekler arasında hiç onun gibi kişiler görmemiştim.”

biziñ tæg eşreflerni қаpuғda tutar. (110-6) “Bizim gibi şerefliileri kapıda tutar.”

taқı ol seniñ teg ādemj қıldı. (425-4) “Ve O, senin gibi insanı yarattı.”

ēmdi ey karındaşım munuñ teg uluғ kudratlıғ pādişāhka kāfirlik қılmaғil. (425-4) “Şimdi ey kardeşim bunun gibi ulu, kudretli padişaha kâfirlik etme.”

İbrāhım peygāmbar anuñ tæg heybetlig şūrat көрmişi yoқ erdi. (439-5) “İbrahim peygamberin onun gibi heybetli suret gördüğü olmamıştı.”

andaғ қаpardı kim ‘ālam içinde meniñ teg melik yoқ turur. (440-8) “Öyle böbürlendi ki bu âlemde benim gibi melik, bey yoktur.”

2.1.6.38. Cümledeki Görevi Yönünden Edat Grubu

a) Edat grupları sıfat ve zarf görevinde bulunabilir. Zarf olarak kullanıldığında ise zarf tümleci görevini üstlenir.

bir kaç eyyamdın soñ kāfile ittifāқ қıldılar Mekkedін Şāmka barmakka ticārat üçün. (15-3) “Birkaç günden sonra kâfile anlaştı, Mekke’den Şam’a gitmeye ticaret için.”

ēkki elgini қaldurdı balta birle taş üze urmak üçün. (28-8) “İki elini kaldırdı balta ile taşa vurmak için.”

bu üç ma'nj bar için şahābalar kāhillik kıldılar. (31-12) “Bu üç sebepten sahabeler tembellik yaptılar.”

Peygāmbarlarka belā kat kat bolur sevāblar kat kat bolmak için. (34-14)

“Peygamberlere bela kat kat olur, sevapların kat kat olması için.”

Peygāmbar 'as'ka minbar kılu bērdiler va'z kılmak için. (35-16) “Peygamber as'a minber yaptılar, vaaz vermesi için.”

velikin Hak te'ālānıñ lutfını izhār kılmak için aytur-men. (36-9) “Velâkin Hak Taala'nın lütfunu göstermek için söylüyorum.”

ol Şāmka barıp turur erdi ticārat için. (39-14) “O Şam'a giderdi ticaret için.”

Necāşî melike aydı taķı andın çerig tiledi Mekkeke kaşd kılmak için. (42-1) “Necaşi Melik'e anlattı ve ondan asker istedi, Mekke'ye yürümek için.”

men sizlerni gārat kılmak için, uruşmak için kelmedim. (42-6) “Ben sizleri yağmalamak için, sizlerle savaşmak için gelmedim.”

Ka'beke ziyārat için keldük. (44-8) “Kâ'be'ye ziyaret için geldik.”

b) Edat grupları er- yardımcı fiilini alarak cümlede yüklem görevinde bulunabilir.

Peygāmbar 'as'nung karğamaķı taķı djn ve İslām için erdi. (15-1) “Peygamber as'ın beddua etmesi din ve İslam içindi.”

menim kağgum, hasretim ol 'āsj ve cāfî ümmetim için turur. (89-7) “Benim kaygım o söz dinlemeyen, sıkıntı veren ümmetim içindir.”

taķı bu borc barça dervişler, miskinler, yetimler için erdi. (119-8) “Ve bu borç bütün dervişler, acizler ve yetimler içindi.”

taķı musulmānlar maşlahatı için erdi. (119-9) “Ve Müslümanların beğenilmesi içindi.”

2.1.7. TEKRAR GRUPLARI

Anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve süreklileştirmek gibi görevleri bulunan tekrarlar, Eski Türkçeden beri sık kullanılan bir söz dizimidir. İkizlemeler (Bilgegil: 2009), tekrarlar (Ergin: 1999, Tuna: 1949) ve yinelemeler (Karaağaç: 2012) gibi değişik isimlerle anılırlar. Tekrar grupları, pek de üzerinde durulmayan,

gramer kitaplarında küçük bir bölüm ile geçiştirilen bir konudur. Konu üzerindeki görüşler şu şekildedir:

“Türkçedeki ikilemeler konusundaki ilk çalışmayı 1899 yılında Karl Foy yapmıştır. Karl Foy, ‘Studen zur osmanischen Syntax’ adlı makalesinde ikilemeleri saha, manâ, hece sayısı, kelime sırası ve dilbilgisi açısından ele alırken, aslında ikiz olarak kullanılan kelimelerin yan yana geliş kurallarını tespit etmeğe çalışmıştır” (Çoraklı 1991: 3).

Konuyla ilgili olarak Osman Nedim Tuna, üç makale kaleme almıştır. “Türkçede Tekrarlar” adlı makalesinde tekrarların Türkçedeki önemini “Sözlerin belli kurallara bağlı olarak böyle yan yana kullanılmaları, dilimize kelime yaratma zenginliği, faaliyetlerin her türlüşünün, en ince bir şekilde söz ile ifadesini mümkün kılan fiilî şekiller zenginliği, tasvir zenginliği ve güzelliği... gibi çok esaslı özellikler kazandırmıştır.” sözleri ile anlatmıştır. Aynı makalede “koşan koşana” ve “bilse bilse” gibi tekrar kiplerinden ve isim ve sıfatlarda kullanılan tekrarlardan bahsetmiştir (1949: 429-447). “Türkçede Tekrarlar 2” adlı makalesinde ise fiilden yapıma tekrarlar ve halk edebiyatındaki tekrarlar üzerinde durmuştur (1950: 35-82). Tuna’nın konuyla ilgili üçüncü makalesi olan “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi” adlı çalışmada Mehmet Ali Ağakay’ın “Türkçede Kelime Koşmaları” adlı çalışmasıyla karşılaştırma yaparak eş sayıda hecelere sahip olan kelimelerden oluşan ikilemelere ait sıralama kurallarının ya eksik ya da tamamen yanlış olduğunu tablo ve örneklerle açıklamıştır (1982: 163-228).

Tekrarlar konusunda geniş çalışmaları bulunan Hatiboğlu “ikilemeler” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “yargısız anlatımlar” bölümünde ele almıştır. İkilemeleri “İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde tanımlayan Hatiboğlu, “Türkçe, ikileme konusu ele alınmadan yapı bakımından aydınlatılamaz.” demektedir. Kendisi Türkçenin zamanla etkilendiği Sanskritçe, Farsça, Arapça ve Fransızca gibi dillerde ikilemelerin fazla görülmediğini ve bu dillerden kelime alınmasıyla da ikilemelerin kullanım alanlarının daralıp daha çok halk dilinde kullanıldığını ifade etmiştir. Kitabında

ikilemeler konusunda oldukça geniş bilgiler verip, yapı, görev ve anlam bakımından ikilemeleri ayrı ayrı ele almıştır (1972: 51).

Tekrar grubu için “Bir nesneyi bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” diyen Karahan, tekrar grubu hakkında ayrıntılı bilgiler vermeden anlamları aynı, yakın ve zıt olan kelimelerle kurulan tekrar gruplarını maddeler halinde kısaca açıklar (1999: 26-28).

Eker, “Çağdaş Türk Dili” adlı kitabında tekrar grupları için “Tekrar grupları aynı, yakın ya da karşıt anlamlı iki sözcüğün bir tek sözcük gibi işlev görmek üzere, yan yana gelmesiyle oluşur.” cümlesine yer verir. Tekrar gruplarının tümce içinde anlamı kuvvetlendirmek, çokluk ve abartma bildirmek, süreklilik ya da belirtmek, ortalama ve yaklaşıklık göstermek gibi işlevlerinin olduğunu belirtir (2011: 428).

Ergin, “tekrarlar” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır.” şeklinde tanımlar. Zamirler hariç her çeşit kelimedenden tekrarların yapılabileceğini ifade eder ve aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar ve ilâveli tekrarlar olmak üzere tekrarları dört gruba ayırır (1999: 375-376).

Karaağaç ise “yineleme öbekleri” adını verdiği tekrar grubu için “Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeğidir.” demektedir. Türkçede genellikle tekrarların iki kelimedenden oluştuğunu, ancak nadiren de üçlü ve dörtlü yinelemelerin olduğunu ifade eden Karaağaç, yinelemeleri oluşturan kelimelerin gelişigüzel değil de belli bir kural dâhilinde bir araya geldiğini ve cümle içinde “anlamı kuvvetlendirmek, abartmak, süreklileştirmek ve denkleştirmek” gibi görevleri olduğunu belirtir ve *dere tepe dolaştım, güzel çirkin aramam* örneklerini verir (2012: 476).

Prof Dr. M. Kaya Bilgegil “ikizleme” olarak isimlendirdiği tekrar grubunu “Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder.” şeklinde tanımlamış, ikizlemelerin aynı, zıt ve eş anlamlı kelimelerin tekrarıyla oluştuğunu belirtmiştir (2009: 161).

Özkan ve Sevinçli tekrar grupları üzerine Bilgegil’e nazaran daha kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. “Belirtme grupları” içerisinde değerlendirdiği tekrar grubunu “Anlamı güçlendirmek, ifade gücünü artırmak, kavramı zenginleştirmek, amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle oluşan kelime grubudur.”

şeklinde tanımlarlar. İkilemelerin Eski Türkçe devresinden beri kullanıldığına dikkat çekerler (*yabız yablak, iş küç*) ve aynı, yakın ya da zıt anlamlı kelimelerin ve sesleri birbirine yakın kelimelerin yan yana gelmesiyle oluşan tekrarlar olmak üzere tekrar gruplarının çeşitleri üzerinde dururlar (2011: 44).

Hengirmen ise, tekrar gruplarını sözcük türleri açısından değerlendirmez. “Kalıplaşmış Sözcükler” bölümünde ele aldığı tekrar grupları için “ikilemeler” terimini kullanır. “Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasına ikileme denir.” diyen Hengirmen, genel olarak ikilemelerin özelliklerine değinir ve ikilemelerin çeşitlerini kısaca açıklar (2007: 400).

Üstünova ise, “Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemeler” adlı makalesinde tekrarları “Ses, hece, sözcük öbeği, cümle tekrarına dayalı dil düzenlemeleridir.” şeklinde tanımlar (1998: 464).

Mehmet Dursun Erdem “Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine” adlı makalesinde konuya farklı bir açıdan bakar. İkileme ve yineleme terimlerinin aynı terimlermiş gibi kullanılmasının yanlış olduğunu belirtir. Bu ayrımı makalesinde “Sadece eş anlamlı kelimelerden oluşan öbekleri (*ev bark*) ikileme olarak adlandırıyoruz. Bunun yanında aynı kelimenin tekrarıyla oluşan öbekleri (*para para*), zıt anlamlı kelimelerin oluşturduğu öbekleri (*erkek tişi*), fiil ve isimlerin olumlu olumsuz çekimlerinin meydana getirdiği öbekleri (*bersen bermesen, arıg arıgsız*) yineleme olarak adlandırmayı uygun görüyoruz.” ifadeleriyle açıklar (2005a: 193-194).

Nurettin Koç, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde Türkçede tekrar grubu diye bir gruptan söz edilemeyeceğini şu şekilde açıklar: “Tekrar grubu sayılan ikileme, cümle içinde iki biçimde kullanılır: 1. Sıfat görevi üstlenir (*iri iri elme, eğri büğrü yol*). Sıfat grubu sayılan bu grubun temel kurucusu isim olduğu için birer isim grubudur. 2. Tekrar grubu olarak değerlendirilen ikileme, cümle içinde zarf grubu olur (*ağır ağır doğruldu, ara sıra giderim*).” (Koç, 2001: 496).

İncelenen metinde tespit edilen ikilemeler çeşitli başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.7.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan Tekrar Grupları

Bu tekrar grubu kelimenin peşpeşe kullanılmasıyla meydana gelir. Grubu oluşturan kelimelerin arasına bağlaç ve edatlar girebilir. Bu tekrar grubunun, incelenen

metinde genellikle zarf tümleci ve nesne görevinde olduğu görülmektedir. Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan tekrar grupları, isimler ve zarf-fiil eki alan fiil soylu kelimelerden oluşmaktadır. Metinde zarf görevinde yüklemeleri, sıfat görevinde de isimleri nitelemektedir (Erdem, 2005b: 52). Tespit edilen örnekler şu şekildedir;

zār zār yığlayur. (11-14) “Feryat figân ağlıyor.”

Ḳurayşılarnı yığıp yığıp keldi. (13-15) “Kureyşlileri toplayıp geldi.”

baḳtılar kim ‘Ataba pāra pāra bolmuş. (15-15) “Baktılar ki Ataba parça parça olmuş.”

bular yemeseler, üküş ‘ukūbatlar ḳılurlar, yigrenü yigrenü öz etlerini yeyürler. (67-3) “Bunlar yemeseler, çok işkence yaparlar, tiksine tiksine kendi etlerini yerler.”

deryā êkki pāra bolmuş, taḡ taḡ suw yığılmış. (73-10) “Deniz iki parça olmuş, dağ gibi su yığılmış.”

körseñ ḥalāyıḳlarını Tanırınıñ dñninge kirürler öḡür öḡür. (83-7) “Görsen insanları, Tanrının dinine girerler grup grup.”

andın soñ feriştelere cemā‘at cemā‘at namāz ḳılḡaylar. (87-9) “Ondan sonra melekler bölük bölük namaz kılacaklar.”

yārānları birin birin uruşu şehid boldılar. (184-7) “Arkadaşları bir bir vuruşarak şehit oldu.”

2.1.7.2. Eş Anlamlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları

Yakın veya eş anlamlı kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan ikileme çeşididir. Toplumların, buldukları kültür ve din ortamını değiştirmesi de ikilemelerin oluşumunda büyük rol oynar. “Önceki kültürde dine bağlı anlam taşıyan bazı kelimeler daha sonra farklı kültürlerin benimsenmesiyle eski anlamını yitirip yakın anlamlı olan bir kelimeyle varlığını sürdürmekte, sonuçta ikilemeler meydana gelmektedir.” (Erdem, 2005a: 191-192). Eş anlamlı tekrarların Uygur, Karahanlı ve Harezmi dönemlerinde kullanım alanı oldukça geniştir. Cümlede özne, nesne, tümleç ve yüklem görevinde bulunabilir. Metinde şu örnekler tespit edilmiştir;

Muḥammed yak yawuklarıñni tamuḡdın ḳurtḡarḡıl. (16-13) “Muhammed eşini dostunu cehennemden kurtar.”

cümle ħalāyıkđın burun avval gūr yarılıp gūrdın baş kaldurğan men bolğay-men. (36-15) “Bütün insanlardan önce yer yarılıp yerden başını kaldıran ben olacağım.”

hēç fayda kılmadı Abū Lehebke mālı, taķı oğlı kızı, taķı kulı karavaşl. (17-8) “Hiç fayda vermedi Ebu Leheb’e malı, ođlu kızı ve de köleleri cariyeleri.”

yā taķı ēkki musulmān arasında ġammāzlık kılıp uruş kiriş, üküş fitneler ķoparırlar]. (67-10) “Ve de iki Müslüman arasında gammazlık yapıp, kavga döğüş bir sürü fitne çıkarır[lar].”

Peyğāmbar ‘as yarık yaşık keğdi. (70-13) “Peygamber as zırh ve miğfer giydi.”

nē kim māl tawar bar erse, cümlesi [a]nıñ bahāsinga yetmegey. (64-4) “Ne kadar mal davar varsa cümlesi onun değerine ulaşamayacak.

mülkinge noķşān yoķ taķı kerekmez şıfatlardın arığ pāk turur. (78-16) “Mülkünde noksan yok ve ona gerek olmayan sıfatlardan münezzehtir.”

baķar, barçaşı za ‘if sökeller, ölmekke yaķın bolmuşlar kāfırlar ‘azābı ‘ukūbatı sebebidin. (98-6) “Bakar, hepsi zayıf hasta, ölmeye yakın olmuşlar kâfirlerin işkencesinden.”

taķı gūrda çürüp eskirip yatmaķnı unutğay. (376-11) “Ve çukurda çürüyüp yatmayı unutacak.”

cümle ħalāyık maņa ‘izzet hürmet kılıp ziyārat ķılsa erdiler. (404-11) “Bütün insanlar bana izzet hürmet gösterip beni ziyaret etseydiler.”

2.1.7.3. Zıt Anlamlı Kelimelerden Oluşan Tekrar Grupları

Anlam bakımından birbirine zıt olan iki kelimenin oluşturduğu kelime grubudur. Metinde çok fazla kullanılmamıştır. Erdem, bu tür ikilemelerin grubu oluşturan kelimelerin anlamlarını koruması nedeniyle tam olarak bir ikileme sayılamayacağını ve eş anlamlı ve aynı kelimelerin tekrarıyla oluşan tekrar grupları gibi sıfatlarda ve zarflarda derecelendirme yapmadıklarını belirtmiştir (Erdem, 2005b: 55).

Cebre’il ‘as ķatır münüp kalıñ barçın kedip keldi. (33-2) “Cebrail as katıra binip kalın ipek kumaş giyerek geldi.”

Medñe içinde cümle uluğ kiçig cümle ķadğurup yığladılar. (104-7) “Medine’de büyük küçük herkes üzülp ağladılar.”

ey babam, bu cum 'ada ırakdın yakındın üküş şahābalar kelgey. (105-14) “Ey babam, bu cumada uzaktan yakından birçok sahabe gelecek.”

Hak te'ālāka 'ibādat kılsañ, tūni küni Hak birle bolsañ, tēdi. (129-13) “Hak Taala’ya ibadet etsen, gece gündüz Hak ile olsan, dedi.”

ya 'nj almak satmak aħkāmını taķı bilmek kerek. (230-12) “Yani almak satmak hükmünü bile bilmek gerekir.”

ol ma 'njdin kim almakı satmakı şer'an revā bolmas hōca destūr bērmedin. (284-9) “O sebepten ki alması satması şeriata göre uygun olmaz hoca cevaz vermeden.”

sağınğa solınğa baktı. (440-7) “Sağına soluna baktı.”

2.1.7.4. Farklı Türde Tekrar Grupları

Metinde tespit edilen bir başka tekrar grubu da, önceki başlıklardan hiçbirine dâhil edilemez. Aynı kavram alanına giren (Erdem; 2005b: 55) kelimelerin oluşturduğu bu grup *altın gümüş, dere tepe, dağ taş* gibi kelime tekrarlarından oluşur. Bu durumda bulunan yalnızca bir örnek tespit edilebilmiştir.

taķı altun kümüş keltürdi. (109-7) “Ve altın gümüş getirdi.”

Bir diğer tekrar grubu da tekrar edilen kelimeler arasına bağlaç girmesiyle oluşur. ‘u’ ve ‘ve’ bağlacıyla oluşan bu tür tekrar grubu örnekleri şu şekildedir;

ey halāyıklar, zjnhār ve zjnhār Hüseyinge yārı bērmeñ. (184-3) “Ey insanlar, kesinlikle ve kesinlikle Hüseyin’e yardım etmeyin.”

zjnhār u zjnhār Peygāmbarnı öldi tēmeñ. (92-12) “Kesinlikle ve kesinlikle Peygamber öldü demeyin.”

aħvālī kaķıg boldı, zār u zār yığlayu Hak te'ālāka münācāt kılu can bērdi. (197-17) “Hâli kötü oldu, feryat figân ağlayıp, Hak Taala’ya yalvararak can verdi.”

ey Peygāambarzāda, bu mēndin ağrılğandın berü hēç kün bolmağay kim munuñ 'ışkıdın zār ve zār yığlamasam, tēdi. (182-10) “Ey Peygamberin torunu, bu benden ayrıldığından beri aşkıandan hüngür hüngür ağlamadığım hiçbir gün olmadı.”

2.1.7.5. Tekrar Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Tekrar grupları edat gruplarında isim unsuru olarak kullanılabilir.

taķı anlar Medjne içinde köligede ehli evlādı birle āsāyiş kılıp oltururlar. (408-15)

“Ve onlar Medine’de gölgede çoluğu çocuğu ile huzur içinde otururlar.”

hemjşe peļjdlik arıĝsızlık birle ‘ömrini keçürgen za’jfa erdi. (68-4) “Devamlı pislik içinde ömrünü geçiren aciz bir kadındı.”

tenleri cānları birle uruşsunlar. (69-9) “Tenleri canları ile vuruşsunlar (savaşınlar).”

ķaranķkuda yalĝuzluk mütehayyirlik birle turur-men. (357-8) “Karanlıkta yalnızlık şaşkınlıkla dururum.”

erteke tegi yıĝlamak zārjlik birle tünni ehyā kılur erdi. (239-10) “Sabaha kadar ağlamak sızlanmak ile geceyi ihya ederdi (değerlendirirdi).”

Süleymān peyĝāmbar ‘as haylı haşamı birle. (392-1) “Süleyman peygamber as zümresi, ekibiyle.

taķı ĥatunı kađĝu ĥasrat birle şeherke barıp turur erdi. (333-16) “Ve karısı üzüntü hasret ile şehre varıp dururdu.”

b) Tekrar grupları birleşik fiillerde isim unsuru olarak kullanılabilir.

taķı sol yanınĝa baķar, kađĝuluĝ bezmān bolup yıĝlar. (53-13) “Ve sol yanına bakar, üzülür, kederlenir ağlar.”

yā Rebbi, seniĝ ‘izzetiĝ birle and yād kılur-men. (61-6) “Ey Rabbim, senin yüceliĝinle yemin ederim.”

izārını baĝlamak yaraĝı kudratı bolmadı. (226-7) “Peştemalini baĝlama gücü, kuvveti olmadı.”

ol şeyĝ bu çengni yerke urdı, pāra pāra boldı erse. (310-17) “O şeyh bu çengi (bir tür müzik aleti) yere vurdu, parça parça olduysa.”

özini miskjn ‘āciz körüp öñinlerni özidin artuķ körĝeni üçün. (373-2) “Kendini aciz görüp başkalarını kendinden yüksek gördüğü için.”

ĥalkķlarını yığlayu ‘Atabanı buldu taķı pāra pāra kıldı. (15-14) “İnsanları koklayarak, Ataba’yı buldu ve parça parça etti.”

2.1.7.6. Cümledeki Görevi Yönünden İkileme

a) Tekrar grupları cümle içerisinde isim ve sıfat görevlerinde buldukları için özne görevini üstlenebilirler.

arıġlık pāklik saņa turur. (83-13) “Temizlik paklık sanadır.”

hēç karārı ārāmı kalmadı taķı sirrini hēç kişike aytu bilmez erdi. (359-17) “Hiç sabrı huzuru kalmadı ve de sırrını hiç kimseye söyleyemedi.”

bir pārsā zāhid bar erdi. (295-6) “Bir dindar, sofu vardı.”

andın soņra sabrı karārı kalmadı. (79-10) “Ondan sonra sabrı, kararlılığı kalmadı.”

Medine içinde cümle uluġ kiçig cümle kağgurup yıġladılar. (104-7) “Medine içinde büyük küçük herkes üzülp ağladılar.”

velkin Mekkede uruġum kadaşım bar. (48-15) “Velâkin Mekke’de soyum sopum var.”

Süleymān peygāmbarga (sas) memleketi taķı üküş māl tawarı hēç ziyān kılmağı. (209-11) “Süleyman peygambere memleketi ve bir sürü malı davarı hiç ziyan vermedi.”

aġzıdın yalıņ ot çıkar taķı burnıdın kara tütün çıkar. (439-4) “Ağzından ateş çıkar ve burnundan kara duman çıkar.”

taķı aņar şerjk ortak yoķ turur. (78-17) “Ve ona şirk ortak yoktur.”

b) Tekrar grupları cümlede nesne görevinde de bulunabilir.

Hak te ‘ālā saņa öz zati birle durüz senā aydı. (10-8) “Hak Taala sana kendi zati ile selam söyledi.”

üküş peşimān nedāmat yegey-sen. (16-5) “Çok pişman olacaksın.”

yā Muħammed, Rebbün anlarıņ keydlerini hilelerini bātil kıldı. (43-11) “Ey Muhammed, Rabbin onların yalanlarını hilelerini batılaştırdı.”

bizim kişiler birle sizin yārānlar edepsüzlük kılmaşlar, sulhni ‘ehdni buzmaşlar. (47-17) “Bizim kişiler ile sizin arkadaşlar edepsizlik yapmışlar, barışı ahdi bozmuşlar.”

cümle māllarımızı, yılki karanı, oġul kızını, hatunlarımızı, cümlesini alıp baralıņ. (69-8) “Bütün mallarımızı, sürülerimizi, oğul kızlarımızı, eşlerimizi hepsini alıp varalım.”

Peygāmbar ‘as yarık yaşık keğdi. (70-13) “Peygamber as zırh ve miğfer giydi.”

taķı kul karavaşlarını artuķ emgetmeņ, şefkat kılıņ! tēdi. (87-2) “Ve köle ve cariyeleri artık sıkıntıya sokmayın, şefkāt edin! dedi.”

ya Resūlallāhi, zjhār namāz kılğan kul karavaşnı urmaņ, tēp. (161-8) “Ey Resūlallāh, kesinlikle namaz kılan köle ve cariyelerinize eziyet etmeyin, diye.”

taķı üküş hal ‘atlar ‘atālar bērdi. (205-3) “Ve çok hediyeler verdi.”

arığ pāklarnı tutar. (208-5) “Arı, temizleri tutar.”

c) Tekrar grupları cümlede zarf olarak yüklemeleri nitelemesi yönüyle zarf tümleci görevinde bulunabilir.

cümle korkup ürküp yığlışı keldiler. (16-15) “Hepsi korkarak ağlayarak geldiler.”

andın soņ kāfırlar Peygāmbar ‘as ‘nuņ izini izleyü isteyü keldiler. (21-11) “Ondan sonra kāfırlar Peygamber as’ın izini izleyerek geldiler.”

men sizke bardım korka eymenü. (76-14) “Ben size vardım korka çekine.”

nēçe künke tegi kamuğ şahāba birin birin kelip bey ‘et bērdiler. (94-11) “Nice güne kadar bütün sahabeler bir bir gelip bi’at verdiler.”

minberke barsam bağrım pāraları endāmumdın uşak bolup pāra pāra tüşer, tēdi. (175-14) “Minbere çıksam bağrımın parçaları vücudumdan küçük parçalar olup parça parça düşer, dedi.”

Ka ‘be içinde bir kimerse Rebbi birle münācāt kılur taķı zār zār yığlayur. (176-7) “Kabe’de bir kimse Rabbi’ne yalvarıp hüngür hüngür ağlıyor.”

bukün yarın Şām çerigi kelgey barçaņıznı harāb kılğay, tēdi. (184-4) “Bugün yarın Şām ordusu gelecek hepinizi perişan edecek, dedi.”

sekrişü sewnüşü dünyā özinge tüşer erdiler. (393-1) “Hoplaya zıplaya dünya sevgisine düşerdiler.”

yā taķı ēkki musulmān arasında gammāzlık kılıp uruş kiriş, üküş fitneler koparur[lar]. (67-10) “Ve de iki Müslüman arasında gammazlık yapıp kavga döğüş bir sürü fitneler çıkarır[lar].”

ç) Tekrar grupları dolaylı tümleç görevinde de bulunabilir.

anda turğan derviş miskjnlerke bēürler. (41-8) “Orda duran fakir fukaraya verirler.”

buyurğil bu baylarkā kim koñşılarındaķı dervişlerke miskjnlerke terbiyet kılsunlar.
(128-16) “Bu zenginlere buyur ki koñşularındaķı fakir ve acizlere baksınlar.”

yak yawuklarımka maldın menfa‘at tegüreyin. (209-8) “Eşime dostuma maldan fayda sağlayayım.”

bizler koy kozi, yıldı kara katinga çıkar-miz. (353-17) “Bizler koyun kuzu, sürelerin yanına gideriz.”

munuñ teg cemād cānsızka neteg secde kıılır-siz? (216-14) “Bunun gibi cansız şeylere nasıl secde edersiniz?”

cümlesinge yedürğil taķı kelgen barganka, yak yawukka cümleke bu aşdın taķı etmekdin hēç takşır kılmadın bērgil! (29-15) “Hepsine yedir gelene gidene, eşe dosta cümleye bu yemekten hiç kusur bulmadan ver!”

taķı yılandın çayandın korkmağıl. (21-10) “Ve yılandan çiyandan korkma.”

sizlerde biriñizke sewüglügrek bolğay ewi barkıdın, oğlı kıızdın. (77-10) “Sizlerden birinize daha sevimli olacak evinden barkından, oğlundan kıızından.”

d) Tekrar grupları cümlede yardımcı fiil alarak yüklem görevinde bulunabilir.

bu uluğ taş pāra pāra boldı. (28-7) “Bu büyük taş parça parça oldu.”

peygāmbarlarķa belā kat kat bolur sevāblar kat kat bolmağ için. (33-13)
“Peygamberlere bela kat kat olur sevapların kat kat olması için.”

ol bitigni pāra pāra kıldı. (81-9) “O mektubu parça parça etti.”

yana bir fakır muhtāç men. (100-10) “Yine bir fakir muhtacım.”

velikin cümlesi yak yawuklarımız tururlar. (115-2) “Velâkin hepsi eşimiz dostumuzdurlar.”

ol peygāmbar taķı bu kimerse arasında yak yawukluk bolğay. (151-3) “O peygamber de bu kimseyle yakın akraba olacak.”

taķı buñhānaka kırdı taķı cümle butlarını pāra pāra kıldı. (216-9) “Ve bu puthaneye kırdı ve bütün putları parça parça etti.”

cümle butlar pāra pāra bolmuş. (216-11) “Bütün putlar parça parça olmuş.”

Hābılñiñ karındaşı Labūzā inen zışt bēmeze cemālsız turur. (337-11) “Habil’in kardeşi Labuza çok çirkin, suratsızdır.”

2.1.8. BİRLEŞİK FİİL GRUBU

Karahan, “Türkçenin Söz Dizimi” adlı kitabında “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur.” şeklinde tanımladığı birleşik fiil grubunu isim + yardımcı fiil kuruluşunda olanlar (*dost ol-*, *yok et-*), fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olanlar (*koşabil-*, *yazıver-*, *gezip dur-*) ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller (*baş kaldır-*, *kendini kaybet-*, *dile düş-*) olarak üç grupta toplar (1999: 36).

Birleşik fiil grubunu “birleşik fiil tabanları” olarak ele alan Banguoğlu’nun birleşik fiil grubunu tasnif ettiği şekli biraz farklıdır. Şöyle ki: Anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri, fiille birlikte kullanılan ön unsurun türüne göre adlandırmıştır. Fiille kaynaşan ön unsur zarf ise zarf öbeği kalıbında birleşik fiil tabanı (*ileri sürmek*, *geri kalmak*, *öne düşmek*), ön unsur çekimli ad ise çekim öbeği kalıbında birleşik fiil tabanı (*kar yağmak*, *baş kaldırmak*, *yakayı kurtarmak*) olarak adlandırır. Yardımcı fiille kurulan birleşik fiilleri de “çekim öbeği kalıbında” bölümünde ele alır (2007: 310).

Banguoğlu, aynı eserin bir diğer bölümünde “tasvir fiilleri” konusunu ele alırken, fiil+ yardımcı fiil ile oluşan birleşik fiil grubu örneklerini kullanmıştır. Tasvir fiillerinin birleşik fiil tabanları olduğunu söyler ve şu örnekleri verir: *yapabilmek*, *alıvermek*, *yürütedürmek*, *öleyazmak* (2007: 488).

Eker, “Biri asıl eylem, diğeri yardımcı ad veya eylem olan iki sözcüğün birbiriyle yapı ve anlamca kaynaşması ile oluşan gruptur.” cümlesi ile tanımladığı birleşik fiili, tasvirî eylemler, adla yapılan birleşik eylemler ve diğer birleşik eylemler olarak üç grupta toplamıştır. Bunlardan tasviri fiillerin, eylem+ zarf fiil+ yardımcı eylem (*yazadur-*, *koşabil-*) kalıbıyla oluştuğunu, *yardım etmek*, *satın almak* örneklerinin adla yapılan birleşik eylemler grubunda olduğunu ve bir de *anlayamadı gitti*, *yedikçe yiyeceği gelmek*, *güleceği tutar* gibi hiçbir kurala bağlı olmayan birleşik fiillerin olduğunu belirtir (2011: 432).

Ergin’e göre birleşik fiiller “Bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.” Ergin, birleşik fiilleri isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller diye ikiye ayırır (1999: 379).

Karaağaç ise, birleşik fiili “Türkçede bir ad veya eyleme, yardımcı eylemlerden birini getirilerek oluşturulan söz öbeklerine birleşik eylem denir.” şeklinde tanımlar ve birleşik fiil grubunu, adlarla yapılan birleşik eylemler (*arz et-*, *deli eyle-*) ve eylemlerle yapılan birleşik eylemler (*göre bil-*, *toplayı ver-*) olmak üzere iki ana başlıkta toplar (2012: 471).

A.Von Gabain, “Eski Türkçenin Grameri”nde “Modal Yardımcı Fiiller” bölümünde “Bazı yardımcı fiiller, esas fiillerle birleşerek onlara uyarlar.” diyerek birleşik fiillerden bahsetmiştir. Orhun Abideleri’nde fiil+ yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşik fiillerin varlığını dile getiren Gabain, şu örnekleri tespit etmiştir: *kör-ü bil-* “görebilmek”, *bol-u sakın-* “olmayı düşünmek”, *ıd-u yara-* “göndermeye yaramak”, *saklan-u kör-gil* “saklanı gör”, *bol- galı u-* “olabilmek” (2003: 89).

Aktan, birleşik fiilleri dörde ayırmıştır: İsim ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar, isim ile fiilin birleşmesinden oluşanlar, sıfat- fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar ve fiil ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşanlar (2009: 45-55).

Özkan ve Sevinçli ise “Bir yardımcı fiilin isim ya da fiille oluşturduğu kelime grubuna birleşik fiil denir.” şeklinde tanımladığı birleşik fiil grubunu iki grupta ele almıştır: Birincisi, isim+ yardımcı fiil kalıbıyla oluşan birleşik fiiller: *iyilik etmek*, *kül eylemek*, *karar kılmak*, *sürpriz yapmak*. İkincisi, fiil+ zarf fiil+ yardımcı fiil kalıbıyla oluşan birleşik fiiller: *adayabilmek*, *çekivermek*, *süregelmek* (2011: 66-82).

Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri”nde birleşik fiili “Birleştirme yolu ile yapılan fiillere birleşik fiil denir.” şeklinde tanımlar. Birleşik fiilleri iki bölümde ele alır:

1. Esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller.
  - a. Ad+ yardımcı fiil: *beyan et-*, *askerlik yap-*, *uzun eyle-*.
  - b. Fiil+sıfat- fiil+ yardımcı fiil: *anlamış olduk*, *sorar oldu*, *görmüş olmak*.
  - c. Fiil+ zarf- fiil+ yardımcı fiil: *alabil-*, *gönderiver-*, *bekleyedur-*, *olagel-*.
2. Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller: *dili dolan-*, *gözü dön-*, *can at-*, *parmak bas-* (2003: 791-861).

Korkmaz, konuyla ilgili olarak bir makalesinde ise birleşik fiiller için şunları söylemiştir: “Bunlar, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da

isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir. *yardım et-, iyi ol-, mecbur kıl-, kabul eyle-, görebil-, yazıver-, bakakal-*” (1998: 3-14). Korkmaz, aynı makalede birleşik fiilleri yapı ve anlam özelliklerine göre dört sınıfa ayırır. Birinci gruptakiler *et-, eyle-* gibi bir yardımcı fiil ya da esas anlamını yitirmiş bir fiil ile bir ismin birleşmesiyle oluşur (*akın et-, son bul-*). İkinci gruptakiler, iki fiilin birleşmesinden oluşmuştur (*görebil-alıver-*). Üçüncü gruptakiler “karmaşık fiil” diye adlandırılan birleşik fiillerdir. Bir sıfat- fiil ile *ol-* yardımcı fiilinin birleşmesinden oluşmuştur (*anlamış ol-, bitirmiş ol-*). Dördüncü gruptakiler ise bazı isim ve fiillerin anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşmuştur (*göze gir-, gözden düş-, çile çek-*) (1998: 3-14).

Burada Korkmaz’ın konuyla ilgili görüşleri kabul edilmiştir. Kendisinin görüşlerinden hareketle metinde birleşik fiil grupları tespit edilmiştir. Nehcü’l-Feradis’te birleşik fiil grubu üç şekilde karşımıza çıkar. Bunlar;

1- İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

2- Fiil+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

3- Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiil Grubu

2.1.8.1. İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

Metinde *isim+ yardımcı fiil* kuruluşunda pek çok örnek bulunmaktadır. Özellikle *kıl-* ve *er-* yardımcı fiilleri işlek bir kullanıma sahiptir. Bu yardımcı fiiller, kendi anlamlarından uzaklaşarak isimlerin fiil gibi kullanılmasını sağlarlar. Bunlardan bir kısmı geçişli birleşik fiiller oluştururken bir kısmı da geçişsiz birleşik fiiller oluşturur. Bazı araştırmacılar anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri de bu gruba dâhil ederler (Ergin, 1999: 388; Karaağaç, 2012: 472; Erdem, 2005b: 144-161). Ancak anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde bir kalıplaşma ve grubu oluşturan kelimelerin tamamında anlam kayması söz konusudur. Oysa isim+ yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerde yalnızca fiil unsuru anlam kaymasına uğramaktadır. Bu nedenle anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ayrı bir başlıkta ele alınacaktır. Metinde tespit edilen, isimlerle kullanılan yardımcı fiiller şunlardır;

2.1.8.1.1. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu

özinge ‘aşık boldum. (151-14) “Kendisine aşık oldum.”

Abū Bekrdin soñ ‘Ömer razhu halifa boldı. (78-3) “Ebu Bekir'den sonra Ömer razhu halife oldu.”

men helāk bolur-men tēdi erse. (15-12) “Ben helāk olurum dediyse.”

Peygāmbar ‘as’nuñ hātırı hoş boldı. (20-4) “Peygamber as'ın hatırı hoş oldu.”

uş men musulmān boldum. (49-12) “İşte ben Müslüman oldum.”

kerek kim ol yazuñnı kētergen suw taķı necis bolsa tēp. (44-16) “O günahı gideren su pis olsa bile diye.”

Peygāmbar ‘as taķı rāzı boldı. (45-10) “Peygamber as da razı oldu.”

Tañrı te ‘ālāķa ‘ācizlık revā bolmas. (60-9) “Tanrı Taala'ya acizlik yakışmaz.”

bu habar zāhir boldı taķı Peygāmbar ‘as’ka tēgdi. (70-11) “Bu haber ortaya çıktı ve Peygamber as'a ulaştı.”

şavķı Haķ te ‘ālāñıñ selāmıñģa taķı kelāmıñģa ziyāda boldı. (10-2) “Hak Taala'nın selamını ve kelamını çok arzuladı.”

2.1.8.1.2. Yardımcı Fiili “er-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Cevher fiili de denilen *er-* yardımcı fiili, Türkçenin ana yardımcı fiilidir. Hem isimlerle hem de fiillerle kullanılabilen çok işlek bir ektir. Fiillerle kullanılınca birleşik çekim yapar, isimlerle kullanılınca da onları fiilleştirir (Ergin, 1999: 329). Nehcü'l Feradis'te, fiillerle birlikte kullanılarak çekimli fiiller yapması ve isimlerle kullanılarak onları yüklem yapması yönüyle iki şekilde de karşımıza çıkmaktadır. Metinde dört kipte çekimli fiil oluşturduğu tespit edilmiştir. Bunlar; geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart çekimidir.

yā Rebbi, sen bizim Rebbümüz erür-sen. (273-5) “Ey Rabbim, sen bizim Rabbimizsin.”

men okıģan ermes-men. (7-15) “Ben okuma bilmem.”

sendin hēç hoşnūd ermez-miz. (440-3) “Senden hiç hoşnut değiliz.”

sizler hakikat mu ‘mim erür-siz. (324-13) “Sizler hakiki müminlersiniz.”

Abū Bekriñ razhu taķı bir atı Siddjk erdi. (98-13) “Ebu Bekir'in razhu bir adı da Sıddık idi.”

aytur erdiler kim Ḥasan bizke Peygāmbār 'as' dın yādgar erdi. (177-15) “Derlerdi ki Hasan bize Peygamber as'dan yadigardı.”

eger bu kimerse özini andağ bilse kim men velj ermiş-men. (375-13) “Eğer bu kişi kendini öyle bilse ki ben veli imişim.”

Basra bēgi Abdullāh ibnü 'Āmirniñ bir ḥatunı bar ermiş. (180-3) “Basra beyi Abdullah ibnü Amir'in bir hatunu varmış.”

'Arab ėllerinde anıñ tēg şahib-cemāl yok ermiş. (180-8) “Arap memleketlerinde onun kadar güzeli yokmuş.”

İbrāhım peygāmbār 'as Ḥaḳ te'ālāniñ dōstluğınğa lāyık ermiş. (211-13) “İbrahim peygamber as Hak Taala'nın dostluğuna layıkmış.”

ėwde kersān bar erse. (22-9) “Evde yiyecek kabı varsa.”

kılıçdın kurtulmaḳ kerek erse, musulmān bolsun. (49-13) “Kılıçtan kurtulmak içinse müslüman olsun.”

ne kim emgek küçeylik bar erse. (60-17) “Ne sıkıntı zorluk varsa.”

andın soñ şahābalar Abū Bekrke 'Atıḳ tēyü ündeyür erdiler. (98-12) “Ondan sonra sahabeler Ebu Bekir'e 'Atik' diye sesleniyorlardı.”

taḳı bitig tilediler erse. (48-12) “Ve mektup istedilerse.”

bir kün Abū Bekr-i Şiddıḳ razhu birle barur erdim. (99-9) “Bir gün Sıddık Ebu Bekir razhu ile gidiyorduk.”

bir nāresjde oğlan bir mahallede yığlayur erdi. (108-5) “Buluğ çağına ermemiş bir çocuk bir mahallede ağlıyordu.”

'Osmān taḳı sözleyür erdi. (128-13) “Osman da söylüyordu.”

bir kün İbnü Mülcem 'al Kūfe oramında yörür erdi. (151-12) “Bir gün İbnü Mülcem Kufe'de yürüyordu.”

Fātımanıñ yörüşi Peygāmbār 'as'nuñ yörüşiñge oḥşayur erdi. (157-2) “Fatıma'nın yürüyüşü Pegamber as'ın yürüyüşüne benziyordu.”

cümle ḥatunlar Fātımanı ağırlayur erdiler. (158-3) “Bütün kadınlar Fatıma'ya ağlıyordu.”

Hüseyin razhu başı katında olturmuş erdi. (177-10) “Hüseyin'in (razhu) başının yanında oturmuştu.”

2.1.8.1.3. Yardımcı Fiili “et-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Çok sık kullanılmamıştır. Yalnızca bir cümlede tespit edilmiştir.

atağa taķı anağa şefakat ve rahmat et hõrluķnuñ kanatını aşak kılğıl! (285-11)

“Babaya ve anaya şefkât ve rahmet et, hor davranma, alçak gönüllü ol.”

2.1.8.1.4. Yardımcı Fiili “kıl-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Geçişli birleşik fiil oluşturan bir yardımcı fiildir.

hēç haķā kılmaż erdi. (7-6) “Hiç hata yapmazdı.”

ey Bār Hūdāyā, sen bu kāfirlarnı helāk kılğıl. (12-11) “Ey Rabbim, sen bu kâfirleri helâk et.”

yana Peyğāambar ‘as bir kün kaylūla kılur erdi. (120-12) “Yine Peygamber as bir gün kaylule uykusu için yatıyordu.”

taķı kim kim Peyğāmbarnıñ Rebbinge kulluķ kılur erse. (92-16) “Ve kim ki Peygamberin Rabbine kulluk ederse.”

men āhiratķa nakl kılmuş bolğay-men, andın soñ mēni körmegey. (77-9) “Ben ölmüş olacağım, ondan son beni görmeyecek.”

Cebre’il ‘as taķı bardı, nażar kıldı. (61-4) “Cebrail as da vardı, baktı.”

bıldurğı hecniñ każāsı tēp niyet kıldılar. (46-17) “Geçen yılki haccın kazası diye niyet ettiler.”

Hak te ‘ālā saña Kevşer havzını rūzj kılup turur. (62-3) “Hak Taala sana Kevser havuzunu nasip etmiş.”

sen bizke şükür kılğıl, namāz kılğıl taķı kurbān! (62-1) “Sen bize şükret, namaz kıl ve kurban kes.”

uçmaħķa taķı tamuğķa teferrüc kılmaķı beyānı turur. (60-14) “Cennete ve cehenneme bakma, oraları gezme hakkındadır.”

2.1.8.1.5. Yardımcı Fiili “tur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

İsmlere eklenerek geçişli birleşik fiil oluşturur.

yā Yūsuf, bu kiçig ‘aşā seniñ ‘aşān turur. (352-12) “Ey Yusuf, bu küçük asa senin asandır.”

andağ erse hatunun halāl turur taķı uçtmahlıg turur-sen. (204-14) “Öyleyse eşin helâldir ve de cennetliksin.”

anlar bir ögür halāyık tururlar sizlerdin. (418-10) “Onlar sizlerden bir grup insanlardır.”

menim töşekim saña harām turur. (16-9) “Benim yatağım sana haramdır.”

sizke karşu turup sözlemişde ünden. (421-1) “Size karşı durup söylediğinde söyleyin.”

Muhammed ne kim aytur, cümlesi rāst turur. (16-5) “Muhammed ne söylerse, hepsi doğrudur.”

bu riyā birle tā‘at kalğuçılar turur. (67-12) “Bu riya ile ibadet edenlerdirler.”

anıñ yeri tamuğ otı turur. (14-11) “Onun yeri cehennem ateşidir.”

men kim Tanrının resūlı turur-men. (239-7) “Ben ki Tanrının Resûlüyüm.”

menim atam ‘Abdu’l-Muṭṭalib seniñ taķı uluğ atañ turur. (14-12) “Benim babam Abdulmuttalib, senin de büyük babandır.”

2.1.8.1.6. Yardımcı Fiili “yap-” Olan Birleşik Fiil Grubu

bu dört batman arpanı ögügeyin taķı etmek yapayın. (28-12) “Bu dört batman arpayı ögüteyim ve ekmek yapayım.”

2.1.8.2. Fiil+ Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ya da zarf-fiil eki almış bir fiil ile yardımcı fiillerin birleşmesinden meydana gelen bu birleşik fiiller, incelediğimiz metinde dört farklı şekilde tespit edilmiştir. Bunlar;

1-Karmaşık Fiiller

2-Birleşik Kipli Fiiller

3-Kuvvetlendirme ve İhtimâl Fiilleri

4-Tasvirî Fiiller

2.1.8.2.1. Karmaşık Fiiller

Bu gruptakiler, fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içindeki sıfat fiillerin, *ol-* yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşmuştur. Karmaşık fiiller, işlevlerine göre öncelik fiilleri, alışkanlık fiilleri ve niyet fiilleri olarak üç grupta toplanır (Korkmaz, 2003: 801). Gelecek zaman sıfat-fiil ekleriyle *bol-* yardımcı fiilinin birlikte kullanılmasıyla oluşan niyet fiillerine metinde rastlanmamıştır. Bu nedenle diğer iki başlık ele alınmıştır.

A. Öncelik Fiilleri

Birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşmiş olan bir oluşu gösterir (Korkmaz, 2003: 801). Duyulan geçmiş zaman eki olan *mış-* eki ile *bol-* yardımcı fiilinin birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır.

eger Peygāmbār ‘as maḥa aymamış bolsa erdi kim hēç kimerseke zarar tegürmegil tēp. (32-3) “Eğer Peygamber as bana söylememiş olsaydı ki hiç kimseye zarar değdirme diye.”

Musulmānlık tavḫını boynından çıkarmış bolur. (363-10) “Müslümanlık halkasını boynundan çıkarmış olur.”

ve eger kur’ānda yā taḫı hadište bu neerseler kelmiş bolsa. (60-9) “Ve eğer Kuran'da ve de hadiste bu şeyler gelmiş olsa.”

bu koylar taḫı bu musulmānlarnıñ mülkinde otlamış bolsalar. (298-13) “Bu koyunlar da bu müslümanların mülkünde otlamış olsalar.”

eger öz yastukları üze ölmüş bolsa erdiler. (394-11) “Eğer kendi yastıklarında ölmüş olsaydılar.”

eger dünyānı sewmiş bolsa erdiñ. (173-8) “Eğer dünyayı sevmiş olsaydın.”

ve eger tegmiş bolsa taḫı, ‘avf kılduḫ tēdiler. (85-17) “Ve eğer gelmiş olsa dahi affettik dediler.”

Muḥammed tuḡmazdın aṣnu örümçük bu ewini tokumış bolḡay. (21-15) “Muhammed doğmadan önce örümcek bu evi yapmış olacak.”

anlarnıñ tırnaḫlarını Haḫ tvt bakırdın yaratmış bolḡay. (386-7) “Onların tırnaklarını Hak Taala bakırdan yaratmış olacak.”

Hak te 'ālā Bedr tokuşındaki şahābanı yarlıkamış bolsa. (49-1) “Hak Taala Bedir Savaşı'ndaki sahabeyi bağışlamış olsa.”

B. Alışkanlık Fiilleri

Bir işin devamlı yapıldığını ve alışkanlık haline geldiğini gösteren bu birleşik fiiller, geniş zaman sıfat-fiili ve *bol-* yardımcı fiilinin birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır.

eger ol çeşmeni siz açar bolsañız. (149-8) “Eğer o çeşmeyi siz açarsanız.”

eger Hak te 'ālā bu êkki oğlumka şihhat bërür bolsa. (140-6) “Eğer Hak Taala bu iki oğluma sağlık verirse.”

ķayu mu'min ve muvaħhid kim benim sünnetimdin yüz ewürür bolsa. (263-7) “Hangi mümin ki benim sünnetimden yüz çevirse.”

yā Hadıca, kökdin heybetlig āvāz üküş kelür boldı. (7-12) “Ey Hatice, gökten heybetli ses çok gelmeye başladı.”

ol işni kılur bolsañ, bu çıpçuklarınñ zahmatıdın kırtulğaysen. (245-1) “O işi yapsan, bu serçelerin zahmetinden kurtulacaksın.”

korkar boldum. (7-12) “Korkar oldum.”

'Alñi öltürür bolsam ebedi tamuğluğ bolğay-men. (152-11) “Ali'yi öldürürsem ebedi cehennemlik olacağım.”

kim kim bu êkkisini sewer bolsa, ol kimersenı taķı sewgül. (169-8) “Kim ki bu ikisini severse, o kimseyi de sev.”

taķı meclisde sözleyür bolsañ. (380-8) “Ve mecliste söylesen.”

ķaçan kim yörüyür bolsa erdi, hēç başını kıldurmas erdi. (237-11) “Ne zaman yürüdüyse, hiç başını kaldırmazdı.”

2.1.8.2.2. Birleşik Kipli Fiiller

Nehcü'l-Feradis'te birleşik kipli zamanlar *er-* yardımcı fiili ile yapılmaktadır. Üç şekilde birleşik zaman oluşmaktadır. Bunlar; hikāye, rivayet ve şart çekimleridir. Metinde *er-* fiili ekleşmemiş ve bu nedenle ayrı yazılmaktadır. İki örnekte ise *er-* fiili ayrı yazılmayıp ekleşmiştir (*okıtursañ, aytışursañ*). Bir örnekte de katmerli birleşik zaman görülmektedir (*ķulluķ kılur erdi erse*).

A. Hikâye Birleşik Zaman

Basit zamanlı fiillere, *er-* yardımcı fiili ile *-dı/-di* görülen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle oluşur. Asıl fiilin aldığı kipe göre de hangi zamanın hikâyesi olduğu anlaşılmaktadır.

- bu sâ'atta bu kuşnuñ atını aydım erdi.* (288-4) “Bu saatte bu kuşun adını söylediydim.”
- sen Muḥammedke bardıñ erdi.* (164-1) “Sen Muhammed’e gittiydin.”
- Rūm pādşahı Herkül seksen miñ er birle çıktı erdi.* (111-11) “Rum padişahı Herkül seksen bin er ile çıktıydı.”
- ey tabīb, siz aymış erdiñiz kim.* (234-2) “Ey doktor, siz demiştiniz ki.”
- ékegü taķı kızıl köñlek keymiş erdiler.* (171-7) “İkisi de kızıl gömlek giymiştiler.”
- bu dünyāke mağrūr bolmış erdiñiz.* (399-10) “Bu dünyada gururlanmıştınız.”
- men korkup turur erdim kim maña ot kelip helāk mu kılğay? tēp* (325-17) “Ben korkup dururdum ki ateş gelip (beni) helâk mı edecek diye.”
- cümle kuşlarnuñ tilini Ḥak te'ālā Süleymān peygāmbarka bildürüp turur erdi.* (210-12) “Bütün kuşların dilini Hak Taala Süleyman peygambere bildirip dururdu.”
- taķı çerig birle iñen suwsap turur erdiler.* (148-14) “Ve orduyla birlikte çok susayıp dururdular.”
- sizlerni konuklağay erdim.* (22-2) “Sizleri konuk edecektim.”
- ol kāfirni öltürgey erdiñ.* (300-2) “O kâfiri öldürecektin.”
- satğın alğay erdük tēdi[ler]erse.* (22-1) “Satın alacaktık dedilerse.”
- men ewdeki ḥādimleridın sorar erdim.* (190-15) “Ben evdeki hizmetçilerinden sorardım.”
- bu bıçaķ ol bakır tahta üze tēger erdi.* (215-16) “Bu bıçak o bakır tahta üzerine değerci.”
- veljkin men kördüm kim Peygāmbar 'as seni öper erdi.* (272-16) “Lakin ben gördüm ki Peygamber as seni öperdi.”
- ol kirmište men bayāķı teg tursa erdim.* (123-14) “O girdiğinde ben önceki gibi dursaydım.”
- Muḥammed munda kirse erdi.* (21-15) “Muhammed buraya girseydi.”

biz dünyāda mu 'azzin avāzını eşitür bolsa erdük. (241-8) “Biz dünyada müezzin sesini duysaydık.”

B. Rivayet Birleşik Zaman

bildim kim men haṭa kılur ermiş-men. (172-4) “Anladım ki ben hata yapıyormuşum.”

Ādam oğlını bu kine taḳı ḥased tamuḡka eletür ermiş. (419-17) “İnsanoğlunu bu kin ve hasetlik duygusu cehenneme sokarmış.”

men eşittim kim oğlanlar ewde üç künden berü aç turur ermişler. (125-14) “Ben işittim ki çocuklar evde üç günden beri aç dururlarmış.”

ḥalayıklar ol daraḥtka 'ibādat kılur ermişler. (410-4) “İnsanlar o ağaca ibadet ederlermiş.”

ḥarāmdın taḳı şübhedin saklanur ermiş. (301-1) “Haramdan ve şüpheli şeylerden sakınmış.”

C. Şart Birleşik Zaman

üstün baktım erse. (9-7) “Yukarıya baktım ise.”

üçinç kat kök kapuḡinga tegdük erse. (54-4) “Üçüncü kat gök kapısına ulaştıksa.”

taḳı Yūsuf peygāmbarnı ölçtiler erse. (359-11) “Ve Yusuf peygamberi ölçtüler ise.”

başlarını açtılar, saḳallarını yuldılar erse. (80-9) “Başlarını açtılar, sakallarını yoldularsa.”

ēmdi siz bu sözlerni ayduñız erse. (292-4) “Şimdi siz bu sözleri söylediniz ise.”

eger tiler erseñ, maña bir secde kılḡıl. (370-14) “Eğer dilersen bana bir secde et.”

eger mēni sewer erseñiz. (367-2) “Eğer beni severseniz.”

taḳı kim ki Peygāmbarnıñ Rebbinge kulluḡ kılur erse. (92-16) “Ve kim ki Peygamberin Rabbine kulluk ederse.”

Şu örneklerde de er- yardımcı fiili ayrı yazılmayıp ekleşmiştir.

yā taḳı kişi birle aytışursañ. (189-10) “Ya da biriyle haber gönderirsen.”

yā taḳı bitig bitip maña okıtursañ. (189-10) “Ya da mektup yazıp bana okutursan.”

2.1.8.2.3. Kuvvetlendirme ve İhtimal Fiilleri

Kuvvetlendirme ve ihtimal fiilleri, fiil kök veya gövdelerine sıfat-fiil ekleri ile *tur-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşmaktadır. Metinde rivayet ve gelecek zaman çekimi tespit edilebilmiştir.

bu kitāb atı ayılmış turur. (444-3) “Bu kitabın adı söylenmiştir.”

ağır bahālīg tōšekler tikilmiş turur. (235-14) “Çok pahalı dōšekler dikilmiştir.”

tegme bir tiken bir tamarğa müte ‘allik bolup yapşunmuş turur. (438-12) “Her bir diken bir damarla ilişkili olup yapışık durur.”

anıñ karğışı bolğusı turur. (137-5) “Onun bedduası tutacaktır.”

her ayna ol taķı kelğüsü turur. (137-4) “Her cuma günü o da gelir.”

törtünçisi ādem oğlı erte ne kılğusı turur taķı ne kazğangusı turur. (234-10)

“Dördüncüsü, insanoğlu yarın ne yapacaktır ve de ne kazanacaktır.”

2.1.8.2.4. Tasvir Fiilleri

Bu tür birleşik fiillerde birinci fiil esas anlamını korumakla beraber bir zarf-fiil eki alır ve ikinci fiil sözlük anlamını kaybederek yeni bir anlam kazanır ve bir yardımcı fiil konumuna girer. Bu tür fiillere tasvir fiili denmesinin sebebi, yardımcı fiilin esas fiildeki oluş ve kılış biçimini tasvir etmesidir (Korkmaz, 2003: 811). Metinde yeterlik, tezlik ve süreklilik olmak üzere üç farklı tasvir fiili tespit edilmiştir.

A. Yeterlik Fiili

Esas fiile *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulur. Ses uyumlarına göre *-(y)-I* veya *-(y)-U* zarf-fiil eklerinden biri getirilir. Yeterlik fiili bir işi yapmaya gücünün yettiği veya ihtimali olduğu anlamını verir.

-(y)-A zarf-fiil ekiyle;

köke aşalım tēdiler erse, aşıa bilmediler. (367-4) “Göge aşalım dedilerse de aşamadılar.”

yüzüm andağ zışt bolğay kim hēç kimerse baka bilmegey. (360-15) “Yüzüm öyle çirkin olacak ki hiç kimse bakamayacak.”

Hak te ‘ālā ne kim fermānlasa, men andın çıka bilmez-men tēdi. (45-13) “Hak Taala ne buyurursa, ben ondan çıkamam, dedi.”

hem taķı yerindin kopa bilmez. (221-9) “Hem de yerinden kalkamaz.”

erte ol ēlgim birle hēç neerse tuta bilmedim. (289-13) “Ertesi gün o elimle hiçbir şey tutamadım.”

mübārek arkañıznu tayağan öre firākıñızğa tākāt tuta bilmedin ijreyü başladı. (90-16) “Mübarek sırtınızı dayadığınız direk ayrılığınıza güç yetiremedi, inlemeye başladı.”

-(y)-U zarf-fiil ekiyle;

koılar birle baru bilmedin munda yatur tedi erse Peyğāmbār ‘as aydı. (22-5) “Koyunlar ile gidmeden burada yatıyor dediyse Peygamber as söyledi.”

vallāh, men cevāb bērü bilmez-men. (417-2) “Vallahi ben cevap veremem.”

bu miñ mes’eledin biringe cevāb bitüyü bilmedim. (190-3) “Bu bin meseleden birine cevap veremedim.”

bizler Peyğāmbār tēg tirilü bilmez-miz. (128-13) “Bizler peygamber gibi dirilemeyiz.”

yā Resūlallāh, bu kün meşğül boldum, erte namāzıñğa kelü bilmedim. (100-13) “Ey Resūlallāh, bugün meşğuldüm, sabah namazına gelemedim.”

ey cāriya, anıñ kılğanını kim kılı bilgey? (191-2) “Ey cariye, onun yaptığını kim yapabilecek.”

Ya Muḥammed, sen ol kimersen [kim] sewer-sen, köndürü bilmes-sen. (6-7) “Ey Muhammed, sen o kişiyi [ki] seversin, onu doğru yola döndüremezsın.”

şühhelig ta ‘āmlardın saklanu bilgey. (300-10) “Şüpheli yiyeceklerden kaçınabilecek.”

hēç akru sözleyü bilmez-men. (371-14) “Hiç yavaş söyleyemem.”

anıñ hilāfatı revā ermez, tedi erse, ol taķı neerse tēyü bilmedi. (183-11) “Onun hilafeti uygun olmaz, dediyse, o da bir şey diyemedi.”

B. Tezlik Fiili

Tezlik fiili bir işin hemen, kolayca yapıldığını gösterir. -(y)-I, -(y)-U zarf-fiil eklerinden birini almış esas fiille *bēr-* yardımcı fiilinin birleşmesiyle oluşur. Metinde tespit edilen örnekler şunlardır;

Bēr- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

Ḥadıca razhā azıķ kılı bērdi. (7-9) “Hatice razhu azık hazırladı.”

ol Mālīkni maña ündeyü bēriñ! tedi. (70-2) “O Malik’i bana çağırın.”

Mukavkıs melik hediyyeten ıda bērip turur erdi. (70-14) “Mukavkıs Melik hediyeler gönderdi.”

bu Aḥmedniñ şıfatlarını maña aytu bērgil! (80-16) “Bu Ahmed’in sıfatlarını bana söyleyiver.”

bu yarmaklarka Fāṭıma üçün ew esbābları alu bērgil! (159-5) “Bu yarmaklara Fatıma için ev elbiseleri alıver.”

yā Resūlallāh, şıfat kılı bēriñ! (162-9) “Ey Resūlallāh, vasıflarını söyleyiverin.”

yā Hāris, taķı ziyāda aytu bēreyin-mü? (200-15) “Ey Haris, daha fazla söyleyeyim mi?”

aḥvālını su’āl kıldı erse, kışşanı aytu bērdi. (203-10) “Hâlini sorunca, hikâyesini anlatıverdi.”

menim üçün metā’ alu bērseniz sizke ḥurmet kılıp tururlar. (339-12) “Benim için mal alıverseniz size hürmet ederler.”

ol şavābnı men anıñ dıvānında bitüyü bērdim. (409-13) “O sevabı ben onun defterine yazıverdim.”

Kop- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

Zeyd ibnü Sābit razhu öre koptı taķı aydı. (93-17) “Zeyd ibni Sabit ayağa kalktı ve dedi ki.”

bu ‘ulemālar arasından bir nāreside oğlan örü koptı taķı aydı. (204-4) “Bu alimler arasından bir genç çocuk ayağa kalkıverdi ve dedi ki.”

C. Süreklilik Fiili

Süreklilik fiili bir oluş ve kılışın belirli bir zaman içinde yapılandırma, bir zamandan beri yapılagelme durumunu ifade eder. -(y)-A, -(y)-I veya -(y)-Ip zarf-fiil biçimleri üzerine *tur-*, *kel-*, *kal-*, *kör-*, *koy-/koç-* yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşur (Korkmaz, 2003: 820). Metinde *kör-* ve *koy-/koç-* yardımcı fiillerine örnek tespit edilememiştir.

Bar- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

Peygāambar ‘as ol azıķnı alıp bardı. (7-9) “Peygamber as o azığı alıp vardı.”

uş men ferışteler başlap barur-men. (33-5) “İşte ben melek başlıyorum.”

taķı maņa b rmedi,  zi k tr p bardı. (107-13) “Ve bana vermedi, kendisi götürüp verdi.”

Umayya ‘bn  Halaf ‘al yarım batman kızıl altun[nı] aldı erse, sewn  bardı. (97-12) “Umayya ibnü Halaf yarım batman kızıl altını alınca, sevinerek gitti.”

Peyg mbar ‘as olturmadın  ıktı Hasan H seyinni isteyü bardı. (172-13) “Peygamber as oturmadan  ıktı Hasan ve Hüseyin’i istedi.

ertesı Ab  Leheb isteyü bardı. (18-7) “Ertesi gün Ebu Leheb isteyerek vardı.”

vel kin kılıçlarını alu barış t di. (37-6) “Vel kin kılıçları alıverin dedi.”

 akı -i Belh  rahmhi  eyh Ab  H şim a ziy rat kılıu bardı. (434-7) “ akik-i Belhi,  eyh Ebu Haşim’e ziyarette bulundu.”

 mam  afi ‘i rahmhi Ka ‘beke ziy rat kılıu bardı. (199-10) “ mam  afi K ’be’ye ziyarette bulundu.”

Başla- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

cümle  ah ba Med nenin tegresinde handak kaza başladılar. (28-3) “Bütün sahabeler Medine’nin etrafında hendek kazmaya başladılar.”

senin  ahıbu  munu  t g ulu  muh l s zley  başladı t diler. (98-17) “Senin sahibin bunun gibi büyük imk nsız şeyler söylemeye başladı dediler.”

andın so  musulm nlar taķı k firler cümle  iddik tüyü başladılar. (99-8) “Ondan sonra Müslümanlar ve k firlerin hepsi ‘siddik’ demeye başladılar.”

 al yık a H k te’ l nin ferm nını teg r  başladı. (10-1) “ nsanlara Hak Taala’nın fermanını iletmeye başladı.”

taķı kaşd kıldılar, baru başladılar. (70-11) “Ve kast ettiler, gitmeye başladılar.”

kaçan kim Ab  Hanife rahmhi fetv ke cev b aytu başladı erse, etraf-ı ‘ lamdın fetv lar kel  başladı. (191-10) “Ne zaman ki Ebu Hanife fetvaya cevap vermeye başladı ise, etraf-ı  lemden fetvalar gelmeye başladı.”

Ab  Y suf ol i’tik dını  zindin k terdi taķı kab l kıldı, burun  t g hıdmat kılıu başladı. (195-2) “Ebu Yusuf o inancını kendisinden uzaklaştırdı ve kabul etti, önceki gibi hizmet etmeye başladı.”

İmām Şāfi 'inin vālidası kağgurdı, yığlayu başladı. (203-8) “İmam Şafi'nin annesi üzüldü, ağlamaya başladı.”

baru başladılar erse, Şeytān-ı la 'ın keldi. (213-12) Gitmeye yeltendilerse, Şeytan geldi.”

taķı ekeğü yığlayu başladılar. (215-12) “Ve ikisi ağlamaya başladı.”

Kal- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

bu kimerse anlar artınđa baka kalur. (439-17) “Bu kişi onların arkasından baka kalır.”

meger bu kimerse olturmadı, örü kaldı. (400-1) “Meğer bu kişi oturmadı, ayakta kaldı.”

Kel- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

awnı itler taķı barslar kawa keldiler. (155-12) “Avı itler ve parslar kovaladılar.”

iñen bodalarına iñreyü kelmiş tēđ lebbeyke lebbeyke tēđ yığlıu başladılar. (73-16) “Deve yavrularının inlediği gibi ‘lebbeyk lebbeyk’ diye ağlamaya başladılar.”

bū İřhāk-ı Buħārı maña ta 'ziyat tegürü keldi. (242-4) “Bu İşhak-ı Buharî bana taziyede bulunmaya geldi.”

cümle muħācir ve enřār yığlıu keldiler. (73-16) “Bütün muhacir ve ensar toplandılar.”

Tur- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

velıķin Ĥātām-i Aşam olturmadı, öre turdı. (235-16) “Velâkin Hatam-ı Asam oturmadı, ayakta durdu.”

sizler ağır çerig birle bara turur-siz. (48-16) “Sizler büyük bir orduyla gidiyorsunuz.”

neçe kesseler, ança büte turur. (66-14) “Ne kadar kesseler, o kadar biter (büyür).”

munlar taķı kese tururlar. (66-14) “Bunları da keserler.”

baķar cemā 'at halkı mescidin çıka turur. (242-12) “Bakar, cemaat mescidden çıkmaya başlar.”

baķarlar bir habeşı kul tēweke münüp yelip kele turur. (133-7) “Bakarlar, bir Habeşî köle deveye binip kelmektedir.”

hemîşe fikrinî bu bolsa kim mēni Hāk te 'ālā kōre turur. (428-1) “Her daim fikrin bu olsa ki beni Hak Taala görür.”

uştmaḥ kapuġını kaka turġıl. (265-14) “Cennet kapısını itekle.”

üküş zahmat tegrü tururlar. (13-11) “Çok zahmet verirler.”

bir kimerse barur taķı artında üküş ḥalāyık baru tururlar. (200-10) “Bir kimse varır ve arkasında çok insan gider.”

hemîşe Hāk te 'ālā ḥazratınġa sığınu turmak kerek. (227-14) “Her zaman Hak Taala hazretlerine sığınmak gerek.”

ey Zeliḥā, seniñ ne zahmatıñ bar kim kündin kün za 'if bolu turur-sen? (360-2) “Ey Zeliha, senin ne sıkıntın var ki günden güne zayıflıyorsun?”

ey ḥōca, bu ḥatun sizni öltürmekke furşat isteyü turur. (383-4) “Ey hoca, bu kadın sizi öldürmeye fırsat kolluyor.”

sizni babam Şu 'ayb peygāmbar ündeyü turur. (113-15) “Sizi babam Şuayb peygamber istiyor.”

yana baķar-men, ehlim taķı oġlanlarım cümlesi yıġlayu turur. (103-7) “Yine bakıyorum, ailem ve oġlanlarımın hepsi ağlamaktadır.”

bu ēwnüñ yıķıķlarını anam birle işlāḥ kılı turur-miz. (436-13) “Bu evin yıkıklarını anamla tamir ediyoruz.”

Ḥasan Ḥüseyin kelü tururlar. (167-12) “Hasan ve Hüseyin gelmektedir.”

ēkkisi yanaşu tururlar. (179-8) “İkisi yanaşmaktadır.”

tonumni yuġuçıķa bērip turur-men. (222-11) “Elbisemi yıkayıcıya verdim.”

cümle kuşlarınıñ tilini Hāk te 'ālā Süleymān peygāmbarka bildürüp turur erdi. (210-12) “Bütün kuşların dilini Hak Taala Süleyman Peygambere bildirdi.”

ķayu biriñiz barur, fulān maḥallede tēwe boġuzlap tururlar. (12-2) “Hangi biriniz gider, filan mahallede deve kesiyorlar.”

üküş sökellikdin otruķ bolup turur erdi. (221-3) “Çok hasta olmaktan yatalak olmuştu.”

uş ķarşumda İblis kelip turur. (227-7) “İşte karşımda İblis gelip duruyor.”

men Peygāmbar ‘as’ dın bularnıñ fezāyilini eşitip turur-men. (119-17) “Ben Peygamber as’dan bunların faziletlerini işitip dururum.”

Peygāmbar ‘as secde içinde turur taķı bu kāfirler kŭlŭşŭ[p] tururlar. (12-8) “Peygamber as secde eder ve bu kâfirler gülüşüp dururlar.”

men Rebbŭmdin tilep turur-men. (158-15) “Ben Rabbimden diliyorum.”

tenimizni kāfirlarnıñ kılıçına karşı koğup turur-miz. (408-15) “Bedenimizi kâfirlerin kılıcına karşı koyuyoruz.”

uruşmak ŭçŭn kelip turur-miz. (112-1) “Savaşmak için geldik biz.”

Yöri- Yardımcı Fiili ile Kurulanlar

‘ālamnı keze yörigil. (262-11) “Ālemi gezerek yürü.”

munuñ teg kŭwenŭ yörümegil. (373-15) “Bunun gibi güvenerek yürüme.”

2.1.8.3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramış birleşik fiiller, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi bir ad grubu hâlinde de bulunabilmesi ve işletme ekleri ile genişletilebilmesidir (Korkmaz, 2003: 838). Tespit edilen birleşik fiiller şunlardır;

2.1.8.3.1. Yardımcı Fiili “aç-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ol kŭn kim Yŭsuf Peygāmbar ‘as qarındaşları ĥasad kılıp atalarıdın sıltağ birle şahrāka çıkıp oynagalıñ Yŭsufnuñ kŭñli açılısun, tēp alıp şahrāka çıktılar. (112-9) “O gün Yusuf peygamberin kardeşleri kıskançlık edip, çöle gidip oynayalım, Yusuf’un gönlü açılınsın, diye babalarından bir bahane ile onu alıp çöle gittiler.”

2.1.8.3.2. Yardımcı Fiili “aķıt-” Olan Birleşik Fiil Grubu

közlerdin yaş akıtģu yer bu turur. (273-1) “Gözlerinden yaş akan yer burasıdır.”

2.1.8.3.3. Yardımcı Fiili “al-” Olan Birleşik Fiil Grubu

eliglerini tutup bey‘et alur-men. (26-10) “Ellerini tutup olur (biyat etme) alıyorum.”

Mŭsā peygāmbar ‘as selāmınģa cevāb almadı. (349-13) “Musa peygamber (onun) selamına karşılık vermedi.”

siziñ ĥıđmatķa fāyida alayın. (432-3) “Sizin huzurunuzdan yarar sağlayayım.”

iñen ta ‘accub kıldı taķı ‘ibret aldı. (205-11) “Çok utandı ve ibret aldı.”

Peyğāmbār ‘as tokuz ĥatun aldı. (6-8) “Peygamber as dokuz eş aldı.”

2.1.8.3.4. Yardımcı Fiili “bêr-” Olan Birleşik Fiil Grubu

oğluñ ‘Abdullāh ĥatunıñga ĥayz ĥālında talāk bêrmiş. (122-4) “Oğlun Abdullah karısını ay halindeyken boşamış.”

siz maña korkuğumdın emān bêrdiñiz taķı maña nuşrat bêrdiñiz tēdi. (76-14) “Siz beni korkularımdan arındırdınız, huzur verdiniz ve bana yardım ettiniz.”

‘Ömer sizke selām bêrdi taķı aydı. (118-10) “Ömer size selam söyledi ve dedi.”

2.1.8.3.5. Yardımcı Fiili “bol-” Olan Birleşik Fiil Grubu

‘aklı zā’il bolğu tēg boldı. (224-17) “Aklı çıkacak gibi oldu.”

anadın tuğmış tēg yazuksuz bolur. (244-4) “Anadan doğmuş gibi günahsız olur.”

üç kün boldı kim endişe içinde taķı kağgu içinde bağrım kebāb boldı. (214-17) “Üç gün oldu ki endişe ve kaygı ile gönlüm kebab oldu.”

2.1.8.3.6. Yardımcı Fiili “çat-” Olan Birleşik Fiil Grubu

menim üze yalğan çatar. (381-7) “Benim üzerime yalan söyler.”

2.1.8.3.7. Yardımcı Fiili “çewür-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ķatıg uruşsunlar, duşmandın yüz çewürmesünler tēp kıldım tēdi. (70-8) “İyi savaşınlar, düşmandan kaçmasınlar diye yaptım dedi.”

2.1.8.3.8. Yardımcı Fiili “çık-” Olan Birleşik Fiil Grubu

cān çıktı erse. (90-9) “Can çıktıysa.”

2.1.8.3.9. Yardımcı Fiili “çıkār-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ol neersenıñ maĥabbatını köñüldin çıkarsun, andın soñ namāzķa şurū‘ kılsun.(244-7)
“O şeylerin sevgisini gönlünden çıkarsın, ondan sonra namaz kılmaya başlasın.”

2.1.8.3.10. Yardımcı Fiili “êlet-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Ĥatīb bitig bêrdi bir ĥatunğa Mekke ehlinge ĥaber êletsün tēp. (48-10) “Hatib mektup verdi kadına Mekke’nin ileri gelenlerine haber iletisin diye.”

2.1.8.3.11. Yardımcı Fiili “ıd-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ĥabar ıda bêrdi. (325-11) “Haber gönderdi.”

2.1.8.3.12. Yardımcı Fiili “iç-” Olan Birleşik Fiil Grubu

emjri’l-mu’minin ‘Osmān yalğan and içmez. (134-6) “Müslümanların emiri Osman yalan yere yemin etmez.”

2.1.8.3.13. Yardımcı Fiili “kal-” Olan Birleşik Fiil Grubu

halvat kalduk. (157-8) “Yalnız kaldık.”

buthānaları hālī kaldı. (216-8) “Puthaneleri tenhalaştı.”

tamuğda ebedj kaldılar. (237-7) “Cehennemde sonsuza kadar kaldılar.”

Fāṭıma razhā’niñ emgeki hēç zāyi’ kalmadı. (164-13) “Fatıma’nın sıkıntısı hiç boşa çıkmadı.”

bukünke tegi hācılarğa taş atmaq sünnet kaldı. (214-12) “Bugüne değin hacılara taş atmak sünnet kaldı.”

2.1.8.3.14. Yardımcı Fiili “kaldur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

cümle büyük tağlar baş kaldurdılar. (378-11) “Bütün büyük taşlar baş kaldırdılar.”

2.1.8.3.15. Yardımcı Fiili “kawşur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ileginde kişiler kol kawşurup hıdmatda öre turmış bolğay. (373-6) “Önünde kişiler kol bağlayıp huzurunda ayakta bekleyecekler.”

2.1.8.3.16. Yardımcı Fiili “kaytar-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ol taķı cevāb kaytardı taķı aydı. (56-10) “O da cevap verdi ve dedi.”

2.1.8.3.17. Yardımcı Fiili “kel-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ve eger andağ kılmasañ ecel kelse. (258-1) “Ve eğer öyle yapmazsan ecel gelse.”

yā Muḥammed, eger bu sūsmār tilke kelse taķı seniñ peygāmbarlıķıña tanuķluk bërse, men taķı jmān keltürür-men, tēdi. (161-11) “Ey Muhammed, eğer bu kertenkele dile gelse ve senin peygamberliğine şahitlik etse, ben de iman edeceğim dedi.”

2.1.8.3.18. Yardımcı Fiili “keltür-” Olan Birleşik Fiil Grubu

men sizin elgiñizde islām keltüreyn tēdi. (149-8) “Ben, sizin aracılığınızla iman edeyim dedi.”

Hālid ibnü'l-Velid ol vaqıtta imān keldürmemiş erdi. (39-12) “Halid ibnü'l Velid o zamanlar iman etmemişti.”

2.1.8.3.19. Yardımcı Fiili “kóp-” Olan Birleşik Fiil Grubu

katıg yel koptı. (338-4) “Sert rüzgâr esti.”

2.1.8.3.20. Yardımcı Fiili “kör-” Olan Birleşik Fiil Grubu

'azāb ve 'ukūbat körgey. (237-1) “Azap ve eziyet görecek.”

neteg mundağ harāmnu özünke revā körer-sen? (246-10) “Haramı nasıl böyle kendine layık görürsün?”

bu fāsik benim katımda ne kılur? tēp özini ulug kördi. (372-16) “Bu günahkâr benim yanımda ne geziyor? diye kendini büyük gördü.”

2.1.8.3.21. Yardımcı Fiili “körgüz-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Hak tebāreke ve te'ālā benim birle sizlerke yol körgüzdi. (76-12) “Hak Taala benimle sizlere yol gösterdi.”

2.1.8.3.22. Yardımcı Fiili “kötür-” Olan Birleşik Fiil Grubu

'Ömerdin ümjd kötürdiler. (118-14) “Ömer'den ümidi kestiler.”

2.1.8.3.23. Yardımcı Fiili “oltur-” Olan Birleşik Fiil Grubu

ol gār içinde bir kaç kün halvat oturayın tēdi. (7-8) “O mağarada birkaç gün yalnız kalayım, dedi.”

2.1.8.3.24. Yardımcı Fiili “sakla-” Olan Birleşik Fiil Grubu

yol saklağanlar Sāranı kördiler. (218-12) “Gözcüler Sara'yı gördüler.”

2.1.8.3.25. Yardımcı Fiili “sun-” Olan Birleşik Fiil Grubu

hēç ta'āmka elig sunmaz erdi. (211-15) “Yemeğe hiç el sürmezdi.”

2.1.8.3.26. Yardımcı Fiili “tam-” Olan Birleşik Fiil Grubu

bizim kılıçımızdın kan tamar tağı bu ganiyatlardın biz mahrūm turur-biz. (76-1) “Bizim kılıcımızdan kan damlar ve bu ganimetlerden biz mahrum kalıyoruz.”

2.1.8.3.27. Yardımcı Fiili “teg-” Olan Birleşik Fiil Grubu

Kurayşılarga habar tegdi. (39-11) “Kureyşlilere haber ulaştı.”

bu êkkiden biringe sökellik tegdi. (326-8) “Bu ikisinden biri hastalandı.”

bularдын сана нэ fāyida teggey? (430-8) “Bunlardan sana ne fayda gelecek?”

atanḡa bu kündin öñ emgek tegmegey. (89-16) “Babana bugünden sonra sıkıntı gelmeyecek.”

2.1.8.3.28. Yardımcı Fiili “tök-” Olan Birleşik Fiil Grubu

nāḡaḡ kanlar töktiler. (425-3) “Boş yere kanlar döktüler (öldürdüler).”

2.1.8.3.29. Yardımcı Fiili “tut-” Olan Birleşik Fiil Grubu

beli, yād tutar-men. (320-14) “Evet, hatırlıyorum.”

men mundın darjǵ tutmadım erdi. (286-7) “Ben bundan esirgemediydim.”

ol kün rūza tuttu. (134-12) “O gün oruç tuttu.”

Ḥaḡ tvt İbrāḡim peygāmbarnı ne sebebdin dōst tuttu. (211-8) “Hak Taala İbrahim peygamberi neden dost edindi.”

mundagōḡ ékin ekmedin buḡday umjd tutar. (427-11) “Böyle ekin ekmeden buḡday ümit eder.”

2.1.8.3.30. Yardımcı Fiili “tüş-” Olan Birleşik Fiil Grubu

menim rayım Ḥaḡ te ’ālānıñ fermānıñǵa muwāfakat tüşti. (117-11) “Benim fikrim Hak Tala’nın emirlerine uygun düştü.”

bir kün ḡalifa İbnü Ca’fer taḡı ḡatını arasında ḡusūmat tüşti. (192-7) “Bir gün halife İbnü Cafer ve karısı arasında anlaşmazlık oldu.”

Ḥaḡ te ’ālānıñ fermānıñǵa ḡalal tüşmesün. (215-8) “Hak Tala’nın emrine halel gelmesin.”

Ḥaḡ dergāhındın yırak tüştün. (224-1) “Hak dergâhından uzak düştün.”

2.1.8.3.31. Yardımcı Fiili “yè-” Olan Birleşik Fiil Grubu

bu ribā yèḡüçiler tururlar tedi. (61-15) “Bunlar, faiz yiyenlerdir, dedi.”

2.1.8.4. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik Fiil Grubu

a) Birleşik fiil grubu cümlede yüklem olarak görev yapabilir.

avval başı aḡrıyu başladı, andın za’if boldı. (84-5) “Evvela başı ağrımaya başladı, bu sebepten güçsüz kaldı.”

Haybar kapuğunu kim neçe kuvvatlıg kişiler tepretü bilmez erdiler. (146-14) “Hayber kapısını ki nice kuvvetli kişiler yerinden kımıldatamazdı.”

taķı bir kuvvat kılmuş erdi. (150-12) “Ve bir kuvvet göstermişti.”

men yetiz ‘âlim boldum. (193-17) “Ben mükemmel âlim oldum.”

kimerse Haķ te ‘âlânıñ ‘ilmini tamām kılur bilmes. (194-17) “Hiç kimse Hak Taala’nın ilmini tam olarak bilemez.”

on miñ yarmaķını şandūkdın çıkarıp teslim kıldı. (195-14) “On bin yarmağı sandıktan çıkarıp teslim etti.”

sözümni kabül kılurmu-sen? (196-10) “Sözümü kabul ediyor musun?”

İmām Mâlikniñ çawı ‘âlamķa münteşir boldı. (208-10) “İmam Malik’in ünü âleme yayıldı.”

Haķ te ‘âlânıñ fermânını beyân kılur erdi. (210-7) “Hak Taala’nın emirlerini açıklardı.”

bukün hāçılar ol yerde kurbān kılurlar. (214-13) “Bugün hacılar o yerde kurban keserler.”

2.1.9. UNVAN GRUBU

Karahan unvan grubunu “Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Bu grupta şahıs isminin unvan ve akrabalık isminden önce geldiğini belirtir. Konuyla ilgili *Çağrı Bey, Ülkü Hanım, Bilge Kağan, Mehlikâ Sultan ve Osman Dayı* örneklerini verir. Karahan, unvan gruplarında önemli bir ayrıntıya dikkat çeker: Unvan ve akrabalık ismi başta olan *Hoca Nasreddin, Doktor Murat ve Hemşire Selma* gibi örneklerde vurgunun ikinci kelimedede olması nedeniyle bu örnekler unvan grupları değil birleşik isimdir. Çünkü birleşik isimlerde vurgu sonda, unvan gruplarında vurgu baştadır (1999: 31).

Unvan grubunu bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu şeklinde tanımlayan Ergin, unvan grubunda unvan isminin has isimden sonra geldiğini, has isimden önce gelmesi halinde ise unvan grubu değil birleşik isim oluşturduğunu belirtir. Şu örnekleri verir: *Ahmet Bey, Hasan Efendi, Mustafa Kemal Paşa* (unvan grubu); *Molla Kasım, Sultan Fatih, Kraliçe Elizabet* (birleşik isim) (1999: 302).

Eker ise unvan grubu için “Bir kişi adıyla bir unvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubudur.” demektedir. Unvan grubunda unvan adı sondadır, ancak yabancı dillerden geçen kullanımlarda başta olabilir (2011: 427).

Nurettin Koç, “Kelime Grubu Üzerine” adlı makalesinde unvan grubunun varlığını kabul etmez. “Türkçede fiil grubu fiille, isim grubu isimle, edat grubu edatla ve zarf grubu zarfla sona erer.” diyen Koç, unvan grubunun da isimle bitmesi nedeniyle isim grubu sayılması gerektiğini belirtir. Unvan grubunun cümlelerin ögeleri bakımından görevli olan isim grubu olduğunu şu ifadeyle açıklar. “Unvan grubu denen dizim, iki isimden oluşan ve cümlede özne, nesne ya da dolaylı tümleş olan isim grubundan başka bir şey değildir.” (2001: 497).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde “san öbekleri” olarak adlandırdığı unvan gruplarını “Buna karşılık san anlatan adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri deriz.” şeklinde tanımlar. San (unvan) olan adın isimden sonra geldiğini (*Oguz Kağan, Turgut Reis*) dile getiren Banguoğlu, yabancı dillerin etkisiyle tam tersi durumların da görüldüğünü (*Sultan Alparslan, Kadı Burhanettin*) belirtir (2007: 513).

Kaya Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi”nde “Şahıs isimleri ile o isim sahiplerinin lâkap, künye, rütbe, sıfat ve mevkilerini ifade eden kelimelerin teşkil ettiği gruplardır.” şeklinde tanımladığı unvan gruplarının çekim, çoğul ve tamlama eki alabildikleri, aynı zamanda bir isim tamlamasında belirten veya belirtilen olabildiklerini belirtir (1976: 159).

Karaağaç, unvan grubu için şu tanımları kullanır: “Bir özel ad ile unvan veya akrabalık adlarından birinin eksiz bir biçimde oluşturdukları söz öbeğine unvan öbeği denir.” (2012: 482).

Vecihe Hatiboğlu, unvan grupları için “san” terimini kullanmış, san bölümünde özel addan önce veya sonra kullanılan sıfat görevli ad şeklinde tanımlama yapmış ve *Sultan Ahmet, Ayşe Sultan; Hemşire Ayşe, Ayşe Hemşire; Öğretmen Gül, Gül Öğretmen; Paşa Kâzım, Kâzım Paşa* örneklerini vermiştir (1978: 104).

Korkmaz, “Bir şahıs adı ile bir unvan ve akrabalık gösteren adın eksiz olarak yan yana gelerek oluşturduğu belirtme grubu.” şeklinde tanımladığı unvan grubunda unvan gösteren adın şahıs adından önce de sonra da gelebildiğini ve şahıs adının birleşik bir ad olabileceğini belirtmiş ve konuyla ilgili *Bilge Kağan, İlbilge Hatun, Köl Tigin, Mimar Sinan, Mütercim Asım, Süleyman Şah, Mustafa Kemal Paşa, Turgut Reis, Ali Çavuş, Mehmet Ağa, Gülsüm Bacı, Sıdika Öğretmen, Ahmet Bey, Şair Nigar Hanımefendi* örneklerini vermiştir (2003: 219).

Nehcü'l-Feradis'te tespit edilen unvan grubu örnekleri şunlardır;
taķı İbrāhīm peygāmbarka aydı. (212-16) “Ve İbrahim peygamber’e dedi ki.”
Reyyān melikniñ veziri bar erdi. (112-14) “Reyyan Melik’in veziri vardı.”
Kesri melik bizlerni ıda bērdi. (81-16) “Kesri Melik bizleri gönderdi.”
Hak te ’ālā cümle halāyıkni Ādam atamız taķı Havvā anamızdın yarattı. (51-8) “Hak Taala bütün insanları Ādem atamız ve Havva anamızdan yarattı.”
ey oğlum, barğıl, mu ’minler anası ’Ayşe hatundın derhōst kılğıl. (119-9) “Ey oğlum, git, müminlerin anası Ayşe Hatun’dan müsaade iste.”
Meryem hatunnıñ köşki turur. (165-1) “Meryem Hatun’un köşküdür.”

2.1.9.1. Unvan Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Unvan grubu isim tamlamalarında tamlayan öge olarak kullanılabilir.

ol tahta üzesinde bitiglig bolğay kim bu yere Ādam peygāmbarnıñ taķı Nūh peygāmbarnıñ ’as yatğan yerleri turur. (155-4) “O tahta üzerinde yazılı olacak ki bu yer Ādem peygamberin ve Nuh peygamberin yattıkları yerdir.”

taķı ol tün erdi kim Kesri melikniñ ayvānı teprendi. (5-11) “Ve o gün idi ki Kesri Melik’in hayvanı kımıldadı.”

Mūsā peygāmbarnıñ kavmunğa karğamakı taķı Nūh peygāmbarnıñ kavmunğa karğamakı ol ma ’njdin erdi. (116-10) “Musa peygamberin kavmine beddua etmesi ve Nuh peygamberin bedduası o nedenle idi.”

Mūsā peygāmbarnıñ yārānları az erdi. (73-5) “Musa peygamberin dostları az idi.”

Meryem hatunnıñ köşki turur. (165-1) “Meryem Hatun’un köşküdür.”

Necāşj melikniñ veziri erdi. (43-4) “Necaşi Melik’in veziriydi.”

Hak tvt Nūh peygāmbār 'as 'nuḥ kavmını helāk kıldı tūfān birle. (38-4) “Hak Taala Nuh peygamberin kavmini helak etti tufan ile.”

Nūh peygāmbār kemisi bizde ikāmat kılgay. (378-12) “Nuh peygamberin gemisi bizde ikāmet edecek.”

Reyyān melikniḥ vezjri bar erdi. (112-14) “Reyyan Melik’in veziri vardı.”

Zekeriyyā peygāmbār kıssası taḳı Meryem kıssasını tamām okıdı erdi. (79-9) “Zekeriyya peygamber kıssasını ve Meryem kıssasının hepsini okudu.”

b) Unvan grubu ünlem grubunda isim unsuru olarak kullanılabilir.

ey Necāşj melik, āgāh bolgıl kim men ol bir u bar Taḥrıni öger-men kim andıḥ öjın Taḥrı yok. (78-15) “Ey Necaşi Melik, bil ki ben o tek olan Tanrıyı övüyorum, ondan başka Tanrı yoktur.”

2.1.9.2. Cümledeki Görevi Yönünden Unvan Grubu

a) Unvan grubu cümle içerisinde özne görevinde bulunabilir.

Ādam peygāmbār 'as Hindūstāndın kırk kıta Beytü'l-Ma 'mūrka ziyārat kıldı. (38-3) “Âdem peygamber as Hindistan’dan kırk kere Beytü’l Mamur’u ziyaret etti.”

Hadıca hātun razhā peygāmbardın sekiz oğlan tuğurdi. (5-1) “Hatice Hatun peygamberden sekiz çocuk doğurdu.”

İbrāhım peygāmbār 'as anda olturdi. (214-13) “İbrahim peygamber as orada oturdu.”

İsā peygāmbār bizlerke bişārat bērip turur. (79-11) “İsa peygamber as bizlere müjde verir.”

İshāk taḳı Ya 'kūb peygāmbār andın vucūdka keldi. (218-7) “İshak ve Yakup peygamberler ondan dünyaya geldi.”

İsmā 'ıl peygāmbār ol Hācardın vucūdka keldi. (219-5) “İsmail peygamber o Hacer’den dünyaya geldi.”

Kesri melik bizlerni ıda bērdi. (81-16) “Kesri Melik bizleri gönderdi.”

Mūsā peygāmbār 'as taḳı kıptı. (113-16) “Musa peygamber as da kalktı.”

Necāşj melik aldı. (79-5) “Necaşi Melik aldı.”

taḳı enbiyālardın Nūh peygāmbarka oḥşayur. (116-3) “Ve enbiyalardan Nuh peygambere benziyor.”

b) Unvan grubu cümle içerisinde nesne görevinde bulunabilir.

yā Resulallāhi, ‘ayālınız Fāṭıma ḥatunni maña cüftlendirseñiz. (158-9) “Ey Resûlallâh, kızınız Fatıma Hatun’u benimle evlendirdiniz.”

Abū Ṭālib Ḥadja ḥatunni peygāmbar ‘as’ka cüftlendürdi. (4-17) “Ebu Talib, Hatice Hatun’u peygamber as’la evlendirdi.”

Taḥrı tvṭ İbrāhım peygāmbarnı dōst tuttu. (211-7) “Tanrı Taala, İbrahim peygamberi dost edindi.”

men kim Fars ēliniñ meliki Kesri melikni kördüm. (45-3) “Ben ki Fars şehrinin meliki Kesri Melik’i gördüm.”

Yemen meliki Necāşj melikni kördüm. (45-4) “Yemen meliki Necaşi Melik’i gördüm.”

taḫı Rūm melikni Herkul melikni kördüm. (45-4) “Ve Rum meliki Herkül Melik’i gördüm.”

Ḥaḫ te ‘ālā Ayyūb peygāmbarnı ögdi. (333-10) “Hak Taala Eyyub peygamberi övdü.”

c) Unvan grubu cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevinde bulunabilir.

Taḥrı te ‘ālā raḫmat ḫılsun atam Nūh Peygāmbarka! (13-2) “Tanrı Taala yardım etsin atam Nuh peygambere!”

andın soñra taḫı Ayyūb peygāmbarka barıp aydı. (332-8) “Ondan sonra da Eyyub peygambere gidip dedi.”

taḫı İbrāhım peygāmbarka aydı. (212-16) “Ve İbrahim peygambere dedi ki.”

ol Ebrehe aydı Necāşj melikke kim. (41-6) “O Ebrehe dedi ki Necaşi Melik’e.”

Ḥaḫ te ‘ālā cümle ḫalāyıkni Ādam atamız taḫı Havvā anamızdın yarattı. (51-8) “Hak Taala bütün insanları Âdem atamız ve Havva anamızdan yarattı.”

ey oğlum, bargıl, mu’minler anası ‘Ayşe ḫatundın derḫōst ḫılğıl. (119-9) “Ey oğlum, git, müminlerin anası Ayşe Hatun’dan müsaade iste.”

Ḥaḫ tvṭ İbrāhım peygāmbardın ḫicāblarnı kēterdi. (218-14) “Hak Taala İbrahim peygamberin kusurlarını giderdi.”

2.1.10. SAYI GRUBU

Ergin, sayı grubu ile karşılanan sayılar için, “..bu tek kelimelik sayıların **on**’dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılardır.” cümlesini kullanır. Büyük sayı önce, küçük sayı sonra şeklinde bir sıralaması olan sayı grubunu şu şekilde tanımlar: “Demek ki sayı grubu arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı, küçük sayı unsurlarının meydana getirdiği kelime grubudur.” (1999: 395).

Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabında sayı grubunu “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.” şeklinde tanımlar. Sayı grubu için özetle şunları söylemiştir: “Sayılar sondan başa doğru büyür. Küçük sayı sonda bulunur. Sayı isimleri eksiz birleşir. (*altmış dört, seksen dokuz*) Türkçede sayılar, sayı grubu dışında, tek kelime veya sıfat tamlaması ile karşılanır (*bir, beş, on, iki yüz, beş bin*). Genellikle ara sayılar sayı grubudur.” (1999: 35).

Eker, sayı grubunu “Büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilerek yapılan sözcük grubudur.” cümlesi ile tanımlar ve sayı grubunun Türkçede sayıları ifade etmenin bir yolu olduğunu belirtir. Şu örnekleri verir: *on iki, doksan iki, bin yüz* (2011: 429).

Günay Karaağaç, “Türkçenin Dil Bilgisi”nde “kısaltma grupları” içerisinde değerlendirdiği sayı gruplarının “onluk, yüzlük ve binliklerdeki ara sayıları ifade etmek üzere ortaya çıktıklarını” dile getirmiştir. Sayı grubunun kuruluşu ise şu şekildedir: onluk/ yüzlük/ binlik sayı+ birlik sayı. Yani büyük onluk sayı ile küçük tek sayıdan oluşur (2012: 470).

“Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı kitabında Özkan ve Sevinçli, dilimizde sayıların tek sayılarla, sıfat tamlamasıyla ve de sayı grubu ile karşılandıklarını belirtip sayı grubunu şu şekilde tanımlamıştır: “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir.” (2011: 96).

tüşüm bolur, körer-men, on bir ‘aşā yerde tikilmiş bolur. (352-11) “Düş görürüm, on bir asa yerde dikilmiş olur.”

yana on ekki yaşınka tégmiş erdi. (353-1) “Yine on iki yaşına gelmişti.”

Mısır yaşı birle ol vaktta on üç yaşar erdi. (359-11) “Mısır yaşı ile o vakitte on üç yaşındaydı.”

on üç kişike bıçak urdı. (118-7) “On üç kişiye bıçak vurdu.”

yigirmi beş kata yadağ hec kıldı. (176-3) “Yirmi beş kere yaya olarak hacca gittin.”

altmış üç yaşında erdi. (6-15) “Altmış üç yaşındaydı.”

yetmiş ekki yerde başlıg boldı. (184-9) “Yetmiş iki yerde yara oldu.”

‘İsā peygāmbar ‘as’dın altı yüz yigirmi yıl keçmiş erdi. (4-12) “İsa peygamber as’dan altı yüz yirmi yıl geçmişti.

2.1.10.1. Sayı Gruplarının Kelime Grupları İçindeki Durumu

2.1.10.1.1. Özne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları

kökdin ay taķı kün taķı on bir yılduz tüşüp maña secde kılurlar. (353-8) “Gökten ay, güneş ve on bir yıldız düşüp bana secde ediyorlar.”

on ekki kimerse Mūsā Peygāmbar ‘as hıdmatında küwendiler. (373-8) “On iki kişi Musa peygamberin hizmetinde kibirlendiler.”

taķı on dört küngüresi yıkıldı. (5-11) “Ve on dört kubbenin tepesi yıkıldı.”

Mekkeke kirip on beş kün keçmiş erdi. (70-12) “Mekke’ye girdikten on beş gün geçmişti.”

Hüseyin katında otuz ekki atlıg kişi kaldı. (184-5) “Hüseyin’in yanında otuz iki atlı kişi kaldı.”

2.1.10.1.2. Nesne Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları

andın on ekki batman arpa borç aldı. (140-13) “Ondan iki batman arpa borç aldı.”

taķı buyurdı kim bu on beş arşun yerni kazıñ! tēp. (149-10) “Ve buyurdu ki bu on beş arşın yeri kazın diye.”

2.1.10.1.3. Zarf-Fiil Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları

On bir yılduz tüşüp maña secde kılurlar. (353-8) “On bir yıldız düşüp bana secde ederler.”

2.1.10.1.4. Yer Tamlayıcı Unsurunun Sıfatı Olarak Görev Yapan Sayı Grupları

yana on ekki yaşınka tēgmiş erdi. (353-1) “Yine on iki yaşına gelmişti.”

on üç kişike bıçak urdı. (118-7) “On üç kişiye bıçak vurdu.”

yigirmi beş yığaçda âdemiler oturur erdi. (209-12) “Yirmi beş yığaç (6 km’lik uzunluk ölçüsü)ta insanlar otururdu.”

yetmiş êkki yerde başlıg boldı. (184-9) “Yetmiş iki yerde yara oldu.”

2.1.10.2. Cümledeki Görevi Yönünden Sayı Grubu

a) Sayı grupları cümle içerisinde zarf tümleci olabilir.

on êkki yıl Hak te’âlâka ‘ibâdat kıldı. (368-3) “On iki yıl Hak Taala’ya ibadet etti.”

vahiy kelmişdin soñ Mekkede on üç yıl turdı. (6-15) “Vahiy geldikten sonra Mekke’de on üç yıl durdu.”

on altı yılka tegi men toya ta’âm yemedim. (199-1) “On altı yıl kadar ben doya doya yemek yemedim.”

on sekiz küin sökel boldı. (6-16) “On sekiz gün hasta oldu.”

yigirmi beş kata yadağ hec kıldıñ. (176-3) “Yirmi beş kere yaya olarak hacca gittin.”

Abū Bekr razhu altmış üç yaşadı. (101-8) “Ebu Bekir razhu altmış üç yıl yaşadı.”

neteg kim Peygāambar ‘as taķı altmış üç yaşında dünyādın naķl kıldı. (156-12) “Nasıl ki Peygamber as da altmış üç yaşında vafat etti.”

bu kitāb tamām boldı tārīh yeti yüz altmış birde. (443-15) “Bu kitap yedi yüz altmış bir tarihinde tamamlandı.”

b) Sayı grupları cümle içerisinde yüklem olabilir.

uzunu taķı on üç yığaç turur. (64-10) “Uzunluğu da on üç yığaç (6 km’lik uzunluk ölçüsü) dır.

Mısır yaşı birle ol vaķtta on üç yaşar erdi. (359-11) “Mısır yaşı ile o vakitte on üç yaşındaydı.”

Peygāambar ‘as yigirmi tokuz gazāt kıldı. (6-13) “Peygamber as yirmi dokuz savaş yaptı.”

tamuğka kiren kâfirlarnıñ terisiniñ kalıñlıķı kırk êkki arşun bolğay. (66-9)

“Cehenneme giren kâfirlerin derisinin kalınlığı kırk iki arşın olacak.”

Hadıca razhā kırk üç yaşar erdi. (4-17) “Hatice kırk üç yaşındaydı.”

altmış üç yaşında erdi. (6-15) “Altmış üç yaşındaydı.”

2.1.11. KISALTMA GRUPLARI

Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabında kısaltma gruplarını “Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim fiil, sıfat fiil veya zarf fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.” cümleleriyle ifade eder. İsnat, yükleme, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma ve vasıta gruplarını bu bölüm içerisinde değerlendirir (1999: 39).

Muharrem Ergin ise kısaltma gruplarını “Kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır.” biçiminde tanımlar. Kısaltma gruplarının belli bir kurala bağlı olarak oluşmadığını, diğer kelime gruplarından kısalacağını söyleyen Ergin, Leyla Karahan’dan farklı olarak isnat, datif, lokatif, ablatif ve akkuzatif gruplarını kısaltma grupları içerisinde değerlendirmemiş, ayrı başlıklar halinde ele almıştır (1999: 403).

Eker “İlgi, yaklaşma, bulunma ya da uzaklaşma durum eklerinden birini alan sözcük ile, başka bir sözcüğün birleşerek klişeleşmesiyle ortaya çıkar.” diye tanımladığı kısaltma gruplarını ilgi, belirtme, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma grupları olarak bölümlere ayırır. Muharrem Ergin’in “genitif grubu” olarak isimlendirdiği ilgi grubunu da diğer dil bilimcilerin aksine kısaltma grupları içerisinde değerlendirir (2011: 434).

Günay Karaağaç ise “Söz öbekleri ve cümlelerden yıpranma ve eksiltme yoluyla ortaya çıkan öbeklerdir.” şeklinde tanımladığı kısaltma gruplarını kendine ait bir sınıflandırmayla dört ana başlıkta toplar. Bunlar: isnat öbeği, ad-durum veya edat öbekleri, ünlem öbeği ve sayı öbeğidir. Ad-durum veya edat öbeklerini de yapma durumu öbeği, yaklaşma durumu öbeği, bulunma durumu öbeği, uzaklaşma durumu öbeği, araç durumu öbeği, yön durumu öbeği, eşitlik durumu öbeği, benzerlik durumu öbeği, karşılaştırma durumu öbeği, neden durumu öbeği ve sınıflandırma durumu öbeği olarak birçok alt bölüme ayırır (2012: 458-470).

Kaya Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi”nde kısaltma gruplarını ayrı bir başlık hâlinde ele almaz. “Yalın veya çekim eki almış isimlerin; isim, sıfat ve fiillerle teşkil ettiği gruplara” *isim grupları* diyen Bilgegil, kısaltma grubu örneklerini şu şekilde isim grupları olarak açıklar:

a) -i halindeki isimlerle; *çenesi düşük, gözü kapalı*

- b) -de halindeki isimlerle: *cepte para, evde soba*
- c) -den halindeki isimlerle: *benden selâm, senden haber*
- ç) -e halindeki isimlerle: *aşa tuz, sözüne bağlı* (1976: 160).

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde çekim öbeklerini ele alırken kısaltma grubu sayılabilecek örnekleri “isim öbekleri” başlığıyla ele almıştır. İsim öbeklerini “Çekim halinde isimlerin sıfatlara (bazen da adlara) gelmesiyle isim ve onların fiillere gelmesiyle fiil niteliğinde olurlar. Öncekilere isim öbekleri, sonrakilere fiil öbekleri diyeceğiz.” şeklinde tanımlar ve şu örnekleri verir: *oyuna düşkün, kışa hazırlık, elde silah, baş açık, gözü açık*. Bu örneklerin son ikisi isnat grubu örnekleridir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere Banguoğlu, isnat grubunu da kısaltma grubu olarak değerlendirmektedir (2007: 506-507).

Vecihe Hatiboğlu, “Türkçenin Sözdizimi” adlı kitabında kısaltma gruplarını açıklarken “kısaltma grupları” terimini kullanmadan çıkmalı tamlama (*kardan adam, kerpiçten kulübe*), kalmalı tamlama (*kundakta bebek, gözde sanatçı*) ve yönelmeli tamlama (*dikişe yatkın bir el, yere serili kilim*) olarak konuyu üç başlık halinde inceler (1972: 31).

Özkan ve Sevinçli, kısaltma grubunu “İyelik veya hal eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlarlar ve isnat grubunu da kısaltma grupları içerisinde değerlendirirler (2011: 107).

Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri”nde “Ad Çekimi Ekleriyle Kurulmuş Kısaltma Grupları Biçimindeki Sıfatlar” konusunu ele alırken kısaltma grubundan da kısaca bahsetmiştir. Kısaltma gruplarının yükleme, yönelme, bulunma, çıkma ve vasıta durumu ekleriyle oluşmuş kelime grubu olduğunu dile getirir. Şu örnekleri verir: *yüzü aşkın, ailenize layık, modaaya uygun, yükte hafif parada ağır, solda sıfır, elden düşme, yandan çarklı, bayraklarla süslü* (2003: 359). Korkmaz, isnat grubunu kısaltma grubu olarak görmez.

Korkmaz’ın görüşlerinden hareketle Nehcü’l-Feradis’te tespit edilen kısaltma grupları şunlardır:

2.1.11.1. Yükleme Grubu

Yükleme eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Metinde örnek tespit edilememiştir.

2.1.11.2. Yaklaşma Grubu

Yaklaşma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Grubun ikinci ismi genellikle bir sıfattan oluşur.

Peygāmbār ‘as’ka bērilgen envārdın zērresi zāhir bolsa erdi. (3-13) “Peygamber as’a verilen nurların zerresi görünseydi.”

‘İsa peygāmbarka taķı öñin peygāmbarlarka kelgen turur. (8-16) “İsa peygambere ve diğer peygamberlere gelendir.”

barçası za ‘if sōkeller, ölmekke yakın bolmışlar. (98-6) “Hepsi güçsüz hasta, ölmeye yakın olmuşlar.”

2.1.11.3. Bulunma Grubu

Bulunma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Bu grup cümle içerisinde nesne, zarf tümleci ve yüklem olabilirken kelime grupları içerisinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.

taķı kur’ān okısañ, ayda birer hatm kılğıl, tēdi. (260-17) “Ve Kur’an okusan ayda bir kere hatim indir.”

ol kadar ğıdanı az kıldım kim ēkki heftede bir şahrāķa çıķmaqğa iħtiyācım bolur erdi. (266-9) “O kadar yiyeceği azalttım ki iki haftada bir çöle çıkmaya ihtiyacım olur.”

2.1.11.4. Ayrılma Grubu

Ayrılma eki almış bir ismin bir başka isim unsuru ile kelime grubu oluşturması durumudur. Günümüz Türkiye Türkçesinde ayrılma/çıkma hâli eki *-dan/-den* iken, Nehcü’l-Feradis’te *-dın/-din* şeklindedir. Metinde yalnızca bir kelimedede *-tın* şeklinde yazılmıştır *noħud-tın* (Karamanlıoğlu, 1949: 61).

munça uluğ memleketi bar erken meskeneti taķı alçaķlıķı andın uluğrak erdi. (211-3) “Bunca ulu memleketi varken acizliği, alçak gönüllülüğü ondan büyüktü.”

hēç kimerse münmedi saña Muhammeddin ‘azızrek Haķ te’ālā katında, Muhammeddin hürmetligrek tēdi. (52-14) “Hiç kimse binmedi sana Muhammed’den aziz ve hürmetli Hak Taala’nın nezdinde.”

katırdın kiçigrek, eşekdin uluğrak. (53-2) “Katırdan küçük, eşekten büyük.”

biri Kevser havzına akar, okdın katıgrak akar takı suwı sütdin akrak turur takı 'aseldin süçüg turur. (57-7) "Biri Kevser havuzuna akar, oktan hızlı akar ve suyu süttten beyazdır ve baldan tatlıdır."

takı yıdığı yıpardın tatlıg turur. (62-7) "Ve kokusu miskten güzeldir."

emdi mundın yahşırak yok kim bizler isti 'dād kılsak. (69-5) "Şimdi bundan güzeli yok ki bizler arzulasak."

zu'l-hicca aydın dört kün kalıp turur erdi. (122-6) "Zulhicce ayına dört gün kalmıştı."

tamuğ isigi bu isigdin katıgrak turur. (124-10) "Cehennem sıcağı bu sacaktan daha fazladır."

aħmak ol kimerse turur kim, kendü özini barçadın artuk körse. (148-7) "Ahmak odur ki, kendini herkesten üstün körse."

süçüg suw kardın takı sawukrak erdi. (150-10) "Tatlı su kardan daha soğuktu."

2.1.11.4.1. Ayrılma Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Ayrılma grubu sıfat tamlamalarında, tamlamanın birinci unsuru olan sıfat unsuru olarak görev yapabilir.

siz bizke ata anadın şefkatlıgrak peygāmbar erdiñiz tédiler. (85-12) "Siz bize babadan anadan şefkâtlı peygamberdiniz, dediler."

Fātıma razha tēwe yünündin tokunmuş kilim keymiş takı tegirmen ögiyür. (164-7) "Fatıma deve yününden dokunmuş hırka giymiş ve değirmen öğütüyor."

bu kıldın yinçke takı kılıcdın yitig Sirāt üzesindin keçgil, tēp. (239-14) "Bu kıldan ince ve kılıçtan keskin Sırat üzerinden geç, diye."

burunkı kuvvatıñdın yahşırak kuvvat bağışladı. (333-11) "Önceki kuvvetinden daha fazla kuvvet bağışladı."

burunkı teniñdın yahşırak ten 'atā kıldı. (333-11) "Önceki bedeninden daha iyi beden lutfetti."

bu takı andan uluğrak yazuk turur. (370-2) "Bu da ondan büyük günahdır."

bizim қaran қабіласında andın ahmak takı andın delürek kimerse yok. (400-5) "Bizim Karan kabilesinde ondan ahmak ve ondan deli kimse yoktur."

b) Ayrılma grubu birleşik fiil grubunda isim unsuru olarak görev yapabilir.

dünyā taķı dünyānıñ mālī anıñ ķatında küldin taķı hōrraķ bolğay. (151-3) “Dünya ve dünya malı onun nezdinde külden de bayağı olacaktır.”

Tarırdın korkğan bolğay. (151-4) “Tanrıdan korkan olacak.”

ol uçtmaķ maña tamuğdın artukrak bolğay erdi. (184-15) “O cennet bana cehennemden fazla olacaktı. (cennete layık olmayacaktım.)”

tillerini şekerden süçüg kılğaylar. (402-5) “Dillerini şekerden tatlı hale getirecekler.”

2.1.11.4.2. Cümledeki Görevi Yönünden Ayrılma Grubu

a) Ayrılma grubu cümlede özne görevinde kullanılabilir.

helâketlik bolsun saña mundın artukrak kerek. (137-5) “Helâk olasın, sana bundan fazlası gerekir.”

b) Ayrılma grubu cümlede nesne görevinde kullanılabilir.

velķin sen [maña] Fātımadın ‘azızrek turur-sen, tēdi. (160-5) “Velâkin sen [bana] Fatıma’dan kıymetlisin.”

c) Ayrılma grubu cümlede zarf tümleci görevinde kullanılabilir.

Emirü’l-mu’minñ ‘Alī razhu bēş yıldın ēkki ay eksük ħalifalık kıldı. (156-11)
“Müslümanların emiri Ali razhu beş yıldan iki ay eksik halifelik yaptı.”

babamız Ya ‘ķūb bu Yūsufnı bizlerdin artuķ ħurmet kılur. (353-12) “Babamız Yakup bu Yusuf’u bizlerden fazla seviyor.”

emred oğlanķa taķı şehvet birle baķmak andın artukrak ħarām turur. (351-10)
“Bıyıkları terlemeye başlamış oğlana da şehvetle bakmak ondan daha haramdır.”

taķı ēkki adaķında ēkki taş bar yasmuķdın uluğrak taķı nuħūdtn kiçigrek. (43-1) “Ve iki ayağında iki taş var mercimekten büyük ve nohuttan küçük.”

mundın ulukrak mu ta ‘ziyat bolğay. (242-15) “Bundan büyük yas mı olur.”

d) Ayrılma grubu cümlede yüklem görevinde kullanılabilir.

bu ‘Arab bizdin cōmardrak turur. (254-7) “Bu Arap bizden cömerttir.”

Ħaķ rizāsı üçün cāndın keçmiş kişiler turur-miz. (112-1) “Hak rızası için candan geçmiş kişileriz biz.”

ey Bār Huḍāyā, bu êkkisi cümle ḥalāyıkın maña sewüglügrek turur. (159-17) “Ey Allah’ım, bu ikisi bütün insanlardan bana sevimlidir.”

bu cemā’at şavābı ḥāşil kılmakım maña ‘İrāk vilāyatın sewüglügrek erdi. (242-16) “Bu cemaat sevabını almam bana Irak vilayetinden daha sevimlidir.”

Fātıma mēndin bir para turur. (158-2) “Fatıma benden bir parçadır.”

fulān şahāba mēndin dervişrek turur. (257-12) “Falan sahabe benden daha derviştir.”

taķı içindeki suw sütdin ak turur, ‘aseldin süçig turur, taķı yıdıǵı yıpardın tatlıǵ turur. (62-6) “Ve içindeki su süttten aktır, baldan tatlıdır ve kokusu miskten güzeldir.”

Nūḥ peygāmbār ‘as kāfirlar ḥaķķınǵa taşdıñ taķı katıǵrak erdi. (116-4) “Nuh peygamber as kâfirler hakkında taştan daha sertti.”

İbrāḥīm ‘as kavmınǵa yaǵdıñ taķı yumşakrak erdi, ‘aseldin taķı süçügrek erdi. (115-12) “İbrahim as kavmine yağdan daha yumuşaktı, baldan daha tatlıydı.”

ḥamr içmek munlardın āsānrak turur. (370-3) “İçki içmek bunlardan kolaydır.”

2.1.11.5. Vasıta Grubu

Vasıta ekli bir ismin bir başka isimle birlikte oluşturduğu kelime grubudur. Harezmi Türkçesinde vasıta hali eki *-n*’ dir. Bununla beraber bağlama edatları *bile*, *birle* ve *birle*’nin kuvvetlendirilmiş şekli olan *birlen* kullanılmıştır (İpek 2008: 73). *birlen* edatı Harezmi Türkçesinde olmasına rağmen metinde kullanılmamıştır.

a) -n Vasıta Hali Eki ile Kurulanlar

Vasıta hâli eki *-n* isimlerle birlikte kullanılarak vasıta grubu oluşturur. Metinde bu tür örneklerle çok sık rastlanmaz. Şu örneklerde vasıta hâli eki tespit edilmiştir.

bu musulmānlıķ dīni ğariblukın zāḥir boldı. (7-3) “Bu Müslümanlık dini gariplik ile ortaya çıktı.”

üstün baktım. (9-7) “Yukarıya baktım.”

Peygāmbār ‘as yanın yıkıldı. (12-16) “Peygamber as yanı üzerine düştü.”

yā Muhammed, seniñ dīniñ ḥaķlıķını ol vaktın bilgey-müz kim. (34-15) “Ey Muhammed, senin dininin haklılığını o zaman bileceğiz ki.”

yā Rebbj, ol vaktin kim uçmağda erdim. (37-17) Ey Rabbim, o zaman ki cennetteydim.”

bardılar tağı şerbet bērdiler erse, bildi, içmedi, küçün içirdiler. (196-17) “Vardılar ve şerbet verdiler ise, bildi, içmedi, güçlkle içirdiler.”

b) Bağlama Edatı “bile” ile Kurulanlar

Metinde çok fazla kullanılmayan bir bağlama edatıdır. *Birliktelik, birlikte yapma* ifade eden bu edat vasıta görevinde de kullanılmaktadır.

kāfirlik bi[r]le söwer erdi. (72-9) “Kâfirlik ile söğerdi.”

yā Resûlallahi, hālî bu oğlanı açuk yüz bile oğşayur erdingiz. (178-17) “Ey Resûlallâh, az önce bu oğlanı gülümseyerek okşuyordunuz.”

bakarlar, bir kişi öliip yatur tağı Barsişâ êsrüp bu ‘avret bile içe oturur. (370-12) “Bakarlar, bir kişi ölmüş yatıyor ve Barsisa sarhoş olup bu kadın ile içip oturuyor.”

c) Bağlama Edatı “birle” ile Kurulanlar

Kökeni bir-le şeklinde olan çekim ve bağlama edatıdır. *Berberlik, birlikte olma* anlamlarını ifade eder (Hacıeminoğlu, 1974: 22). Metinde en çok kullanılan edatlardan biridir.

abū Cehl ‘al oturur turur yārānları birle. (6-3) “Ebu Cehil dostları ile oturuyor.”

toğuz gāzāta özi tağı kāfir birle uruştı. (6-13) “Dokuz savaşta kendisi de kâfir ile savaştı.”

Peygāmbar ‘as Hadjca birle bardılar. (8-15) “Peygamber as Hatice ile vardılar.”

ol şavma ‘a içinde tersā zāhidleridin biri ‘ibādet birle meşğül erdi. (15-7) “O tekkede Hristiyan dindarlardan biri ibadet ile meşğüldü.”

tağı kılıç birle ol yükler üzesinge oyağ otturdılar. (15-13) “Ve kılıç ile o yüklerin üzerinde uyanık durdular.”

êwinge keldi kağgu birle. (16-6) “Kaygı ile evine geldi.”

Peygāmbar ‘as tağ başınğa mündi tağı katıg āvāz birle çağırdı. (16-14) “Peygamber as dağ başına çıktı ve yüksek sesle çağırdı.”

sen êkki tēwe birle ‘Abdullāhni alıp Şavr atlıg tağ tüpinde gār bar. (23-13) “Sen iki deve ile Abdullah’ı alıp Savr adlı dağ dibinde mağara var.”

taķı berekāt birle du ‘ā kıldı taķı elgini ol küweçke urdı. (29-10) “Ve bereket ile dua etti ve elini o güvece vurdu.”

yā Muḥammed, ne yön birle tileyür-sen, küç birle-mü tileyür-sen? (71-10) “Ey Muhammed, ne şekilde istiyorsun, zorla mı istiyorsun?”

2.1.12. BİRLEŞİK İSİM GRUBU

Leyla Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabında birleşik isimleri “Bir nesnenin özel adı olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur.” şeklinde tanımlar ve birleşik isimlerin yan yana sıralanan özel isimlerle kurulduğunu, iki ve daha fazla kelime bütünü şahıs adlarının birleşik isim olduğunu belirtir (1999: 32).

Muharrem Ergin, birleşik ismi “Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Birleşik isim ve birleşik kelimenin karıştırılmaması gerektiğini ifade eden Ergin, *Haydarpaşa, Büyükada* gibi kelimelerin bitişik yazılan birleşik kelimeler olmasına karşılık, *Mehmet Kaplan, Orhan Veli*’nin has isim olan birleşik isim olduğunu belirtir (1999: 386).

Karaağaç, birleşik isim grubunu, unvan grubuyla birlikte “özel ad öbeği” bölümünde ele alır ve şu şekilde tanımlar: “Bir kimseye özel ad olmak üzere iki veya daha fazla adın oluşturduğu söz öbeğine birleşik ad öbeği denir. İki veya daha fazla addan oluşan bütün şahıs adları birleşik söz öbeğini oluşturur.” (2012: 481).

Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi Grameri” adlı kitabında “Ad+ Ad Yapısındaki Birleşik Adlar” konusunu ele alırken birleşik isimlere değinmiştir. Birleşik isimler için “.. hiçbir gramer ilişkisine bağlı olmadan doğrudan doğruya şahıslara verilen iki veya daha çok addan oluşmaktadır.” diyen Korkmaz, Türkiye Türkçesinde *ad+ ad* kalıbında cins isimlerden meydana gelmiş birleşik adların olmadığını ifade etmiştir (2003: 237).

Nasr ibnü Muhammed tēp aytur erdi. (190-7) “Nasr ibnü Muhammed diye söylerdi.”

Abū ‘Abdullāh-j Sekrjñi tüşümde kördüm. (351-13) “Ebu Abdullah-i Sekri’yi rüyamda gördüm.”

‘Abdullāh ibnü’l Hāris aydı. (175-2) “Abdullah ibnü’l Haris dedi ki.”

Peygāmbar ‘as Ma ‘āz ibnü Cebelke aydı. (230-15) “Peygamber as Ma’az ibnü Cebel’e dedi ki.”

Sufyān bin 'Uyaynanın atası vefāti boldı. (255-3) “Suffan bin Uyayna'nın babası vefat etti.”

atı Umm-j Mu'jd erdi. (22-2) “Adı Ümm-i Mu'id'di

2.1.12.1. Birleşik İsim Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim tamlamalarında tamlayan olarak görev yapabilir.

'Āmir bin 'Abdullāhın āhir vaktı boldı. (316-12) “Amir bin Abdullah'ın ölüm vakti geldi.”

Ca'fer Tayyārın hatunı bar erdi. (166-16) “Cafer Tayyar'ın karısı vardı.”

ol Fath-i Muvaşşalın karındaşı sewündi. (259-5) “O Fath-i Muvassal'ın kardeşi sevindi.”

bir kün İmām Ahmed Hanbelniñ oğlu aydı. (202-5) “Bir gün İmam Ahmed Hanbel'in oğlu dedi ki.”

İmām Şāfi'niñ takı cümle 'ālamka fāyidāsı teger. (202-8) “İmam Şafi'nin bütün âleme faydası değer.”

Muğirat ibnü Şu'banın razhu kulu bar erdi. (117-11) “Mugirat ibnü Şuba'nın kölesi vardı.”

bir kün 'Ömer bin 'Abdu'l-'Azizniñ cāriyası aydı. (239-11) “Bir gün Ömer bin Abdulaziz'in cariyesi dedi ki.”

Sufyān bin 'Uyaynanın atası vefāti boldı. (255-3) “Suffan bin Uyayna'nın babası vefat etti.”

Şeyh İbnü's-Semākniñ bu ayğan sözlerini bitin. (378-5) “Şeyh İbnü's Semak'ın bu söylediği sözleri yazın.”

Umm-j Habibe Umm-j Cemilniñ er karındaşı Sufyānnın kıızı erdi. (17-13) “Ummi Habibe, Ummi Cemil'in erkek kardeşi Sufyan'ın kızıydı.”

2.1.12.2. Cümledeki Görevi Yönünden Birleşik İsim Grubu

a) Birleşik isim grubu cümlede özne görevinde bulunur.

'Alj 'bnü Abj Tālib razhu takı anı ma 'zül kıldı. (174-9) “Ali ibnü Ebu Talib razhu da onu görevinden aldı.”

'Abdullāh ibnü'l Hāris aydı. (175-2) “Abdullah ibnü'l Haris dedi ki.”

andın son ‘Abdullāh ibnū ‘Āmir hecke barurda Medjineke kirdi. (181-17) “Ondan sonra Abdullah ibnū Amir hacca giderken Medine’ye girdi.”

Īmām Muhammed ibnū Başraviyya rahmhi Kenzū’l-aḥbār atlıg kitābında bu ḥadīṣni keltürmüş. (198-3) “İmam Muhammed ibnū Başraviyya, Kenzū’l-Ahbar adlı kitabında bu hadisi dile getirmiş.”

Īmām Ahmed aydı. (202-6) “İmam Ahmed dedi ki.”

Īmām Hasan Basri rahmhi ḥilāf kıldı. (232-12) “İmam Hasan Basri yanlışlık yaptı.”

‘Osmān ibnū Maz ‘ūn neme zāhid, pārsā kişi erdi. (239-5) “Osman ibnū Maz’un ne sofu dindar kişiydi.”

Muslim bin Yasār rahmhi Başranın cāmi’inde namāz kıılır erdi. (249-2) “Müslim bin Yaşar Basra’nın camisinde namaz kılıyordu.”

Vehb bin Münebbeh rahmhi otuz yıl yanını yerke koçmadı. (318-8) “Vehb bin Münebbeh otuz yıl yanını yere koymadı (yatmadı).”

Mikdād ibnū’l-Esved razhu su’āl kıldı Peygāmbardın. (335-5) “Mikdad ibnū’l-Esved Peygambere soru sordu.”

b) Birleşik isim grubu cümlede nesne görevinde bulunur.

Ubayy ibnū Ka’bnū ündedi taḳı aydı. (32-11) “Ubayy ibnū Ka’b’i istedi ve dedi ki.”

Ḥasan razhu ‘Abdullāh ibnū’l Hāriṣni Mu’āvıyaka ıda bērdi. (174-16) “Hasan razhu Abdullah ibnū’l Haris’i Muaviye’ye gönderdi.”

Peygāmbar ‘as kaçan kim Ma’āz ibnū Cebelni razhu Yemen elinge imāmluḳka ıda bērmışte aydı. (249-17) “Peygamber as Ma’az ibnū Cebel’i Yemen şehrine imamlığa gönderdiği zaman dedi ki.”

Mālik ibni Djnārni bir kēçe sakladım. (317-1) “Malik ibni Dinar’ı bir gece sakladım.”

Şeyh Cüneyd-i Bağdādjni rahmhi tüşinde kördiler. (320-17) “Şeyh Cüneyd-i Bağdadî’yi rüyasında gördüler.”

Mescidü’l-ḥarām içinde ‘Abdullāh ibnū Hurri’r-Runeydjni kördüm. (188-3) “Mescidü’l-Haram içinde Abdullah ibnū Hurri’r-Runeydî’yi gördüm.”

ol rāhib katınğa barıp Sa'jd ibnü Cebirni sordular. (343-10) “O rahibin yanına varıp Sa'id ibnü Cebir'i sordular.”

Abū 'Abdullāh-i Sekrjñi tüşümde kördüm. (351-13) “Ebu Abdullah-i Sekri'yi rüyamda gördüm.”

c) Birleşik isim grubu cümlede yer tamlayıcısı görevinde bulunur.

Ka'bu'l-ahbār razhu Abū Muslim Hülānjka aydı. (310-1) Ka'bu'l-ahbar, Ebu Müslim Hulanî'ye dedi ki.”

vālideñ Fātumatü'z-Zehrāğa barur-sen. (176-2) “Annen Fatumatü'z-Zehra'ya gidiyorsun.”

ceddetiñ Hadjcatü'l-Kübrāğa barur-sen. (176-2) “Ninen Haticetü'l-Kübra'ya gidiyorsun.”

İmām Hasan Basriğa bir mes'ele su'āl kıldı[m]. (232-11) “İmam Hasan Basrî'ye bir mesele sordum.”

ey baba, tegme bir namāz soñında İmām Şāfi'jka du'ā kılr-siz. (202-6) “Ey baba, her bir namaz sonunda İmam Şafi'ye dua ediyorsunuz.”

Peyğāmbar 'as Ma'āz ibnü Cebelke aydı. (230-15) “Peygamber as Ma'az ibnü Cebel'e dedi ki.”

yārānlar birle Muhammed ibnü Sirjñe bardılar. (191-15) “Arkadaşlar ile Muhammed ibnü Sirin'e vardılar.”

Şeyh Abū Sa'jd Hazzāzka aydılar. (248-15) “Şeyh Ebu Sa'id Hazzaz'a dediler ki.”

ol yandın Hāk te'ālā Umm-i Cemilke ħammālatu'l-ħaṭab tēdi. (17-12) “O yönden Hak Taala, Ümm-i Cemil'e 'hammalatu'l-hatab' (ot ya da diken getiren) dedi.”

bir kimerse Abdullāh ibnü'l-Mübārekdiñ su'āl kıldı. (193-6) “Bir kimse Abdullah ibnü'l-Mübarek'e soru sordu.”

ç) Birleşik isim grubu cümlede yüklem görevinde bulunur.

taķı kâzjsi kim, atı Muhammed ibnü Mukātīli'r-Rāzj turur. (235-5) “Ve gazisi ki adı Muhammed ibnü Mukatili'r-Razi'dir.

atı Umm-i Mu'jd erdi. (22-2) “Adı Ümm-i Mu'id'di

atı Sa'jd [ibnü] Cebir erdi razhu. (342-14) Adı Sa'id [ibnü] Cebir'di

taķı murādi Uveys-j karanj erdi. (400-14) “Ve isteği Uveys-i Karani’ydi.”

2.1.13. AİTLİK GRUBU

Muharrem Ergin aitlik grubunu “Bu grup aitlik ekine dayanan bir kelime grubudur. -ki aitlik eki ile ondan önceki bir kelime grubunun yalın hali, genitif veya lokatif hali ile kurulur.” şeklinde açıklar ve şu örnekleri verir: *tarihten önceki, yaşlı adamınki* (1999: 386).

“Çağdaş Türk Dili” adlı kitabında aitlik grubunu “Aitlik grubu, aitlik eki -ki ile kurulan gruptur.” diye tanımlayan Eker, aitlik grubunun sözcük gruplarında ve tümcelerde zamir (*seninki geliyor*) ya da sıfat (*karşıdaki adam*) görevlerinde kullanıldığından bahseder (2011: 427).

Karaağaç’a göre, aitlik grubu, yönü geriye doğru dönük bir yapım eki aldığı için *yapımlık söz öbekleri* ’ndendir. Bir varlığı karşılamak üzere bir arada bulunan sözler topluluğudur. Karaağaç aitlik grubunun –ki aitlik ekiyle yalın ya da bulunma veya ilgi durumu eki almış bir isim ile kurulduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: *önceki, dünkü, seninki, çarşıdaki* (2012: 477).

a) Aitlik eki genellikle sıfat olarak kullanılır. Metinde en çok bu yönüyle karşımıza çıkar.

velikin taşındaki üvüşlüküni körerler. (3-11) “Lakin dışındaki ıslaklığı görürler.

ozakı peygāmbarların ümmetlerini kāfirler bıçkü birle ěkki pāra kılar erdiler. (11-6) “Önceki peygamberlerin ümmetlerini kāfirler bıçakla iki parça yapıyorlardı.”

aradaki musulmānlar aydılar kim. (347-6) “Oradaki Müslümanlar dediler ki.”

burunkı kökler taķı andağok ferışteler [birle] toluğ erdi. (56-6) “Önceki gökler bile öyle melekler[le] doluydu.”

taķı içindeki suw sütdin aķ turur. (62-6) “İçindeki su sütten beyazdır.”

buyuręıl bu baylarka kim koņřılarındaki dervişlerke miskınlerke terbiyet kılsunlar. (128-16) “Bu zenginlere buyur ki komşularındaki fakir ve acizleri doyurup beslesinler.”

men ěwdeki hādımларıdın sorar erdim kim özi kēçe yatmas-mu? (190-15) “Ben evdeki hizmetkārlarından sorardım ki kendisi gece yatmaz mı?”

b) Aitlik eki bazı örneklerde zamir olarak karşımıza çıkar. Zamir olarak kullanıldığı durumlarda belirttiği isim düşer ve aitlik ekinin üzerine genellikle iyelik eki gelir (Erdem, 2005b: 76).

taķı burunkıdın ahvāli yahşırak boldı. (334-13) “Ve öncekinden hali daha iyi oldu.”

burunkılar binā kılmış harāb ewler bizke tap turur. (393-9) “Öncekilerin yaptığı harap evler bize yeter.”

Cebre’il ‘as burunkılarka cevāb aymışı tēg aydı. (54-6) “Cebrail as öncekilere cevap verdiği gibi söyledi.”

sen mēndin kütuldun, veljkin sēndin sonrakılar mēndin kütulu bilmegeyler. (100-3) “Sen benden kurtuldun fakat senden sonrakiler benden kurtulamayacaklar.”

2.1.13.1. İsim Unsuru İsim Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu

taķı yer yüzindeki mahlūkātın ‘ilmi taķı muña teģer, mundun aşmaz. (57-2) “Ve yeryüzündeki yaratıkların ilmi bunun kadardır, bunu aşmaz.”

ançaka teģi kim darahtlar başındaki kongan kuşları taķı ol otta köygey helāk bolğay erdiler. (145-1) “O kadar ki ağaçların üstüne konan kuşlar da o ateşte yanacak helāk olacaklardı.”

2.1.13.2. İsim Unsuru Sıfat Tamlamasından Meydana Gelen Aitlik Grubu

bu ewdeki koyını boğuzlasak taķı bu ‘aziz konuķını ağırlasak bolğay-mu? (253-14) “Bu, evdeki koyunu kessek de bu aziz konuğu ağırlasak olur mu?”

ol adakındaki taş birle Abū Yeksūmnı urmuş erdi. (43-7) “O ayağındaki taşla Ebu Yeksum’u vurmuştu.”

bu dünyādaki hindūlar taķı habesşiler cümlesi anıñ uruğıdın turur. (339-1) “Bu dünyadaki Hindu ve Habeşilerin hepsi onun soyundandır.”

andın soñ ‘Alj razhu tegme bir eldeki ‘āmillardın tafahhus kıldı. (146-3) “Ondan sonra Ali (razhu) her bir şehirdeki bu işleri yapanları (kötü işler yapanları) araştırdı.”

bu elgindeki yarmaklar kimnün turur? (257-16) “Bu elindeki yarmaklar kimindir?”

2.1.14. ÜNLEM GRUBU

Eker, ünlem grubunu “Bir ünlem edatı ile ona bağlı bir ad ögesinden oluşan sözcük grubudur.” cümlesiyle ifade eder. *Ne mutlu Türk’üm diyene!, Hey koca topçu!, Muhterem gençler!* gibi cümleleri de örnek olarak verir (2011: 434).

Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde “ünlem öbekleri” olarak isimlendirdiği ünlem grubunu, “katma öbekler” bölümünde ele almıştır. Ünlem grubu için “Ünlemler cümlenin esas unsuru değildir ve cümleye sonradan katılırlar. Ünlem öbekleri asıl ünlemlerle kurulmuş veya çağrı halinde adlar ve belirtme öbeklerinden meydana gelmiş olurlar.” ifadelerini kullanır (2007: 518).

Ergin, ünlem grubunu “Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. Grubun oluşumunda seslenme edatının önce, isim unsurunun sonra geldiğini ve kelimelerin her ikisinin de ek almadığını belirtir (1999: 394).

Leyla Karahan, ünlem grubu için “Bir ünlem edatı ile bir isim unsurundan kurulan kelime grubudur.” tanımını yapar. Bu grupta ünlem edatının başta, isim unsurunun sonda bulunduğunu ve cümle kuruluşuna katılmayıp, hitaplarda kullanıldığını belirtip şu örneği verir: *ey + Türk gençliği= ey Türk gençliği* (1999: 33).

Karaağaç, “ünlem öbeği” olarak adlandırdığı ünlem grubunu “kısaltma öbekleri” içerisinde değerlendirir. “Ünlem öbekleri, bir ünlem edatı ve ardından gelen ad ögesinden oluşur” diyen Karaağaç, bu öbeğin cümle kuruluşunu etkilemediğini, cümle içinde cümle dışı unsur veya cümle dışı söz öbeği olduğunu ifade eder (2012: 467).

Özkan ve Sevinçli, “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi”nde ünlem grubunun “Bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim ögesinden oluşan kelime grubu” olduğunu ve cümleye ahenk ve etkili bir anlatım tarzı katmalarına rağmen, cümlede herhangi bir ögeye karşılık gelmediklerini belirtirler (2011: 99).

2.1.14.1. “Ey” İle Kurulanlar

ey ‘ammum, manga terbiyetingiz ingen üküş boldı. (6-3) “Ey amca, benimle çok ilgilendiniz.”

ey Bār Hudāyā, sen bu kāfirlarını helāk kılğıl. (12-11) “Ey Allah’ım, sen bu kâfirleri helâk et.”

ey ümmetlerim, Hâk te ’âlânıñ fermânını sizlerke tegürdüm-mü? (84-7) “Ey ümmetim, Hak Taala’nın emirlerini sizlere ulaştırdım mı?”

ey yārānlarım, men sizke neteg peygāmbâr erdim? (85-11) “Ey dostlarım, ben size nasıl peygamberdim?”

ey baba, munları men dünyā fāyidası üçün almadım. (98-9) “Ey baba, bunları ben dünya faydası için almadım.”

ey Abū Bekr, sen tamuğ otındın āzād-sen tēdi. (98-12) “Ey Ebu Bekir sen cehennem ateşinden azatsın, uzaksın.”

ey sahābalar, maña namāz kıl mışdın soñ cenāzamı Peygāmbâr ‘as hıdmatına eletgey-siz. (103-14) “Ey sahabeler, namaz kıldıktan sonra cenazemi Peygamber as’ın huzuruna götüreceksiniz.”

ey rāhib, tüşgöl, sözleşeliñ tēdi erse, ol rāhib taķı tüşti. (148-15) “Ey rahip, gel de konuşalım dedi ise, o rahip de geldi.”

ey yer, Hâk fermānı birle sēndin bir kaḅza tupraķ alur-men. (277-9) “Ey yer, Allah’ın emri ile senden bir avuç toprak alıyorum.”

ey kāzı, men munça yıldın berü namāz kıldım. (247-8) “Ey gazi, ben bunca yıldan beri namaz kıldım.”

2.1.14.2. “Eyâ” Kurulanlar

Nehcü’l-Feradis’te yalnızca bir örnekte karşımıza çıkan bu ünlem “ey” anlamına gelmektedir. Buna göre;

eyā enşārılar, āgāh boluñ, ol kimerselerke kim māl tawar bērmedim. (76-4) “Ey ensariler, haberdar olun, o kimselere ki mal davar vermedim.”

2.1.14.3. “Yâ” İle Kurulanlar

yā Resûlallāh, duşmanlardın korķar-men. (20-9) “Ey Resûlallâh, düşmanlardan korkarım.”

yā Rebbi, anı tutğıl! (20-14) “Ey Rabbim, onu tut!”

yā Cebre’il, bu kim turur? (54-7) “Ey Cebrail, bu kimdir?”

yā Mūsā, nişe yıǧlar-sen? (55-12) “Ey Musa, neden aǧlıyorsun?”

yā Muḥammed, yana kayıtǧıl, derḥōst kılǧıl. (58-17) “Ey Muhammed, yine git, iste.”

yā Kulada, Tanrı aǧzını sındurdun. (72-10) “Ey Kulada, Tanrı aǧzını kırsın, büzsün.”

yā ‘Ukāşe, kelǧıl, kışāş kılǧıl! (86-12) “Ey Ukaşe, gel karşılıǧını al.”

yā Bilāl, şabur kılǧıl! (97-3) “Ey Bilâl, sabret!”

yā Umayya, muni öltürüp saña nè ḥāşil bolǧay? (97-5) “Ey Umayya, bunu öldürünce sen ne kazanacaksın?”

atǧıl, yā Sa’d, ata anam sanga fidā bolsun! (121-9) “At, ey Sa’d, anam babam sana feda olsun.”

2.1.15. FİİLİMSİ GRUPLARI

2.1.15.1. İsim-Fiil Grubu

Ergin, “fiil grubu” olarak isimlendirdiǧi isim-fiil grubunun bir hareket grubu olduǧunu ve hareket isimleriyle yapıldıǧı için de bu grubun cümlede isim vazifesi ve muamelesi gördüğünü belirtir (1999: 400-401).

Karahan da Ergin gibi, isim- fiillerin hareket grubu olduǧundan bahseder. Hareket isminin ise –mak/-mek eki ile yapıldıǧını söyleyen Karahan, –ma/-me ve –ış/-iş ekleriyle de isim fiil grubu kurulsa da bu eklerin hareketten çok iş isimleri yaptıǧına dikkat çeker (1999: 25).

Karaaǧaç ise tamamen farklı bir isimlendirme yöntemine gitmiştir. Sıfat-fiillere “ad-eylem öbeǧi”, isim-fiillere “eylem adı öbeǧi” demektedir. Eylem adı öbeklerini “Bir eylem adı ile ona baǧlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeǧidir.” şeklinde tanımlar ve temel işlevlerinin, eylemlerin adlarını yapmak olduǧunu belirtir (2012: 454).

Korkmaz’a göre, fiilimsiler şahıs ekleri alamadıkları için çekime girmeyen yani çekimsiz fiillerdir. İsim-fiiller fiildeki oluş, kılış ve durumların adlarını bildirirler. Yani soyut olan hareketler, isim-fiil ekleri ile adlandırılırlar. Özellikle –mAk’lı ad-fiiller bu konuda çok kullanışlıdır (2003: 864).

Gabain, isim-fiilleri “İş ve hareket bildiren fiilden yapılmış isimlerdir.” şeklinde tanımlar ve bu eklerin sıfat, isim ve nadiren yüklem ismi teşkil ettiǧini ifade eder (2003: 82).

2.1.15.1.1. –İş İsim-fiil Eki

Nehcü'l-Feradis'te çok nadir görülen bir isim-fiil ekidir. Fiili isim yapan bu ek yalnızca iki örnekte tespit edilebilmiştir.

hēç ādamj anıñ körişini taķı zinetini şıfat kılı bilmegey. (64-11) “Hiçbir insan onun görünüşünü ve süslerini tanımlayamayacak.”

kün toğışı tarafında bir kapuğı bar erdi. (37-15) “Gün doğuşu tarafında bir kapısı vardı.”

2.1.15.1.2. –mAK İsim-fiil Eki

velikin siz za'ıfaların eliglerini tutmak bolmas. (26-11) “Velâkin siz aciz kadınların ellerini tutmak olmaz.”

yā Muḥammed, bu yıl Mekkeke kirmekke icāzat yok. (45-9) “Ey Muhammed, bu yıl Mekke'ye girmeye izin yok.”

ve eger üstün barmakka kaşd kılsam, kuş tēg havāda uçar. (53-4) “Ve eğer binmeye kalksam, kuş gibi havada uçar.”

hoşluk bolsun Muḥammedke, neme yahşı kelmek keldi! (53-10) “Güzellikler olsun Muhammed'e, ne güzel geldi!”

ey kulum, dünyada turmaknı tileseñ sen bilür-sen. (84-10) “Ey kulum dünyada durmayı dilersen, sen bilirsin.”

yā Abā Bekr, Peygāmbar 'as namāzka çıkmakka yarağı bolmadı. (85-7) “Ey Ebu Bekir Peygamber as'ın namaza gitmeye gücü olmadı.”

Peygāmbar 'as'nuñ mescidinge kirdim namāz kılmak için. (182-14) “Peygamber as'ın mescidine girdim, namaz kılmak için.”

zināke yawuķ kelmeñ kim bu zinā kılmak iñen yaman iş turur. (346-12) “Zinaya yaklaşmayın ki bu zina yapmak çok kötü bir iştir.”

haram iş kılmak için. (351-2) “Haram iş yapmak için.”

hemişe hayf ve recā içinde turmak gerek. (427-10) “Her daim korku ve ümit içinde durmak gerek.”

2.1.15.1.3. İsim-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) İsim-fiil grubu isim tamlamalarında tamlayan unsur olarak kullanılabilir.

Hak tv̄t haz̄ratinga barmak habarı bar tēdi. (84-4) Hak Taala hazretlerine varmak haberi var, dedi.”

baqar, kazgan asmişlar taqı aş bişürmek isti dādı birle meşgūl turur. (126-3) “Bakar, tencereyi asmişlar ve yemek pişirme işiyle meşgūldurlar.”

bir sā‘at içinde helāk bolmak korkuğı boldı. (224-16) “Bir saat içinde helāk olmak korkusu sardı.”

bu böz eğisinge bözini boyamak ücresi vācib bolur-mu yā taqı yok mu? (194-7) “Bu bezin sahibine bezi boyamak ücreti vacib olur mu?”

bu uruşkanlarını oğul kızlarınğa, māl tawarlarınğa kayıtmak tama ‘ları bolmasun. (70-7) “Bu savaşanların oğul kızlarına, mal ve davalarına gitmek istekleri olmasın.”

hem taqı hec ve ‘umra kılmak şevābıdın taqı ziyāda turur. (283-2) “Hem de hac ve umre yapmak sevabından da ziyadedir.”

ol saña yaħşırağ turur dūnyā mālını sadaka kılmak şavābıdın. (230-17) “O sana dünya malını sadaka vermek sevabından daha iyidir.”

anlarğa mulāzimat kılmak sebebidin nefsimnüñ ne kim tileki bar erse cümlesini hāşil kılu bērdim. (300-15) “Onlara stajyerlik, çıraklık yapmak için nefsimin ne dileği varsa hepsini gerçekleştirdim.

yā ‘Abdullah, çıbını öltürmek yazukı bolğay-mu? tēdi. (169-15) “Ey Abdullah, sivrisineği öldürmek günah mıdır?”

öziniñ yatmak, udımak ‘ādatı yok. (190-16) “Kendisinin yatmak uyumak âdeti yoktur.”

b) İsim-fiil grubu edat gruplarında grubun isim unsurunu oluşturabilir.

kaçan kim Peyğāambar ‘as Mekkeke kirdi tavāf kılmak üçün. (47-1) “Ne zaman ki Peygamber as Mekke’ye girdi tavaf etmek için.”

Hak te ‘ālā bizlerke yārij bērmek üçün ıda bērip turur erdi. (73-3) “Hak Taala bizlere yardım etmek için göndermişti.”

bir zamāndın soñ kâfirlar keldiler butlarına tapuğ kılmak için. (96-7) “Bir zamandan sonra kâfirler geldiler, putlarına tapmak için.”

yolda üküş emgendi açlık birle, yadağ yörimek birle. (113-5) “Yolda açlıkla, yayan yürümekle çok sıkıntı çekti.”

bu oğlanları awutmak için kazanğa suw kemiştim. (107-4) “Bu oğlanları avutmak için kazana su koydum.”

sizke mübārek-bād kılmak için keldiler. (109-14) “Size mübarek olsun demeye geldiler.”

munları öltürmek birle ne bolğay? (115-2) “Bunları öldürmeyle elimize ne geçecek.”

Fātıma razha bayağı tég eftār kılmak için suw bérđi. (141-8) “Fatıma razha önceki gibi iftar etmek için su verdi.”

Mu’āvıya ‘Abdullāh ibnü ‘Āmirni ündetti taķı hatunını boşattı oğlı Yezidke nikāh kılmak için. (181-4) “Muaviye, Abdullah ibnü Amir’i çağırtdı ve karısını boşattı oğlu Yezid’e nikâhlamak için.”

ķayu mu’min ve muvaħħid ‘amalını āħirat istemek için kıılır bolsa. (401-12) “Hangi mümin amelini ahireti kazanmak için yaparsa.”

2.1.15.1.4. Cümledeki Görevi Yönünden İsim-Fiil Grubu

a) İsim-fiil grupları cümle içerisinde özne olarak görev yapabilir.

neme katığ ermiş bu cān bérmek. (89-15) “Ne zormuş bu can vermek.”

bir érke tört hatun almak revā bolur. (192-11) “Bir erkeğe dört eş almak uygun olur.”

‘ilm istemek farıža turur. (229-6) “İlim istemek farzdır.”

Cebre’il ‘as ķapuğ saklağan ferıştedin ķapuğını açmak tiledi. (54-5) “Cebrail as kapıyı koruyan melekten kapıyı açmasını istedi.”

Tangrı te’ālā ħazratında ol bir mes’ele öğrenmeki yaħşırak bolğay. (230-14) “Tanrı Taala nezdinde o bir mesele öğrenmesi güzeldir.”

bu harām nazar kılmak bir ağıluğ ok turur. (350-14) “Bu haram bakış bir zehirli oktur.”

ribā yemek, zulm kılmak, tena‘um kılmak kim nefske hoş kelür. (61-15) “Faiz yemek, zulüm etmek, bol bol yemek ki nefse hoş gelir.”

ta‘āmlarda çürümek takı müteğayyir bolmak zāhir boldı. (338-6) “Yiyeceklerde çürüme ve bozulma meydana geldi.”

men sana vesvese kılmakğa kudratım yetmez têmeki, bu takı İblisniñ vesvesesi turur. (227-11) “Benim sana vesvese vermeye gücüm yetmez demesi, bu bile İblis’in vesvesesidir.”

Ēwüm içinde Şeytānnı körmek sewüglügrek turur. (318-8) “Evimde Şeytanı görmek sevimlidir.”

b) İsim-fiil grupları cümle içerisinde nesne olarak görev yapabilir.

‘Aljni öltürmekni kabül kılmaz-men. (152-6) “Ali’yi öldürmeyi kabul etmiyorum.”

böz eşisiniñ tanuķı yok; bolmasa da ‘vā kılmaknı koydı. (194-3) “Bez sahibinin tanığı yok, olmadığı için dava açmayı bıraktı.”

nē kılmak kerek bilmez erdi. (338-12) “Ne yapmak gerek bilmiyordu.”

eger mu‘ayyen bilmek tileseniz. (216-16) “Eğer kesin bilmek isterseniz.”

Hak te‘ālāniñ birlikini takı barlıkını bilmek farıza turur. (229-7) “Hak Taala’nın birliğini ve varlığını bilmek farzdır.”

ve eger takı maña satğaşmaknı tileseñ sen bilür-sen. (84-10) “Ve eğer bana kavuşmayı dilersem, sen bilirsin.”

sizke selām bērmekni bildük. (4-6) “Size selam vermeyi bildik.”

yuluğ alıp āzād kılmaknı yahşı bolğay sakındıñız. (117-7) “Fidye alıp serbest bırakmayı iyi olacak sandınız.”

mēni namāz kıılır erken kördi maña anıñ körmeki hoş keldi. (402-1) “Beni namaz kılariken gördü, bana onun görmesi hoş geldi.”

ey yārānlarım, sizler sewer-mü-siz uçmahka kırmekni tiler-mü-siz? (435-14) “Ey dostlarım, sizler sever misiniz, cennete girmeyi ister misiniz?”

c) İsim-fiil grupları cümle içerisinde dolaylı tümleç olarak görev yapabilir.

seniñ rühuñ kelmekinge bakıp tururlar. (89-2) “Senin ruhunun gelmesine bakıp dururlar.”

hēç tākātı bolmadı ol tamnuñ qatıngā yawuk kelmekke. (218-9) “Hiç güçleri olmadı o yemeğin yanına yaklaşmaya.”

cānını kabz kılmaqğa taqı destūr tilegil. (87-11) “Canını almaya da izin al.”

ēmdi meni vekil kıldılar, nikāh kılmaqğa barur-men, tēdi. (181-5) “Şimdi beni vekil kıldılar, nikāh kılmaya gidiyorum.”

bir kün Peyğāambar ‘as erte namāzıngā şurū‘ kılmaqğa kaşd kıldı. (100-9) “Bir gün Peygamber as sabah namazına başlamaya kastetti.”

gāzātka taqı tasdik kılmaqğa tahriş kıldı. (124-13) “Savaşa ve sözlerini onaylamaya hırslandırdı.”

seni hēç vesvese kılmaqğa kudratım yetmez. (227-9) “Sana hiç vesvese vermeye gücüm yetmez.”

ēmdi benim yarağım yok añar karşı turmaqğa. (174-10) “Şimdi benim ona karşı durmaya gücüm yok.”

bizler anlarka karşı turmakka qorqar erdük tēp aytur erdiler. (72-5) “Bizler onlara karşı durmaya korkardık diye söylediler.”

‘Ukāşeniñ köñli neteg tözer Peyğāambarı urmakka?’ (86-7) “Ukaşe’nin gönlü nasıl kıyar Peygamber’e vurmaya?”

ç) İsim-fiil grupları cümle içerisinde ek eylem olarak yüklem olarak görev yapabilir.

‘āmlarınıñ zuhdı harāmını terk kılmaq turur. (225-3) “Herkesi göre dindarlık haramı terk etmektir.”

velkin mübārek tişini sindurmaq nefske zahmat tegürmek turur. (13-8) “Velâkin mübarek dişini kırdırmak nefse zahmet vermektir.”

Hak te ‘ālā fermānı birle ündegeninge icābat kılmaq turur. (39-8) “Hak Taala’nın emri ile çağırmasına icabet etmektir.”

2.1.15.2. Sıfat-Fiil Grubu

Ergin’e göre, sıfat-fiil grubu “Bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” Grupta partisip sonda bulunur, ona bağlı unsurlar önce gelir (1999: 402).

Karaağaç, ad-eylem öbeği olarak isimlendirdiği sıfat-fiillerin asıl görevlerinin cümlede geçici eylem adları yapmak olduğunu söyler. Varlıkların hareketleri yüzünden sonradan kazandıkları sıfatların (*ekini biçen adam vs.*) bu kelime grubuyla ifade edilebileceğini belirten Karaağaç, -dı/-di, -makta/-mekte, -mada/-mede ve –yor eklerinin de ad-eylem öbeği oluşturabileceğini ileri sürer (2012: 452).

Karahan ise, sıfat-fiili “Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” şeklinde tanımlar (1999: 21).

Korkmaz, sıfat-fiillerin sıfat gibi kullanılan çekimsiz fiil şekilleri olduğunu, bir yanının fiil olması nedeniyle kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırdıklarını belirtmektedir. Ancak Korkmaz, burada kesinlikle kalıcı bir sıfattan bahsedilemeyeceğini özellikle vurgulamaktadır. Bir ismi nitelemediklerinde de isim olarak işlem gördüklerini eklemektedir (2003: 909-910).

2.1.15.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

2.1.15.2.1.1. -dlk Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

-dlk sıfat-fiil eki metinde çok fazla karşımıza çıkmamaktadır. Yalnızca bir örnekte sıfat-fiil grubu oluştururken bir örnekte de sıfat olarak kullanılmıştır.

mecmū'ı keltürmedük kitāb muṭavvel bolmasun tēp. (36-2) “Hepsini yazmadık kitap uzun olmasın diye.”

yā Umm-ı Seleme, saña nē ma'lūm boldı anıñ uçtmahlıg erdüki. (239-7) “Ey Umm-i Seleme, sen nerden biliyorsun onun cennetlik olduğunu?”

2.1.15.2.1.2. -mİş Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

a) Sıfat Olarak Kullanılışı

bu eliñdeki cümle mālın uyku içinde bērilmiş māl bolur. (398-7) “Bu elindeki bütün malın uykudayken verilmiş maldır.”

bir kimerse bişmiş koy başını ıda bērdi. (257-11) “Bu kişi pişmiş koyun başını gönderiverdi.”

abuşka bolmuş atamdın ağırdılar. (358-14) “İhtiyarlamış babamdan ayırdılar.”

mu'minler için āmāda kılmış uçmahka nazar kılsun. (62-3) “Müminler için hazırlanmış cennete baksan.”

bir temürçi, körükidin kızmış temürni çıkardı. (237-16) “Bir demirci körükten kızmış demiri çıkardı.”

Peygāambar 'as'ka bir söğülmüş kuş keltürdiler. (137-16) “Peygamber as'a bir pişirilmiş kuş getirdiler.”

Hak te 'ālānıñ yıgmuş işleridin yığılsa. (200-17) “Hak Taala'nın sakındığı işlerden sakınsa.”

sen yigrenmiş neersenı men neteg kabül kılayın? (173-9) “Senin tiksindiğin şeyi ben nasıl kabul edeyim.”

Abū Hanıfe mezhebinde yunmuş suw kim bir yere yığılur. (44-13) “Ebu Hanife mezhebinde yıkanılmış su ki bir yere toplanır.”

b) İsim Olarak Kullanılışı

ol kimerse kim 'ömri içinde bir kata açmışı bolsa. (267-15) “O kişi ki ömrü boyunca bir kere açmışlığı olsa.”

andağ hacālat müstevli boldı üzemke kim 'ömrüm içinde andağ hacālat bolmuşım yok erdi. (29-3) “Öyle utanç sardı ki üzerimi ömrüm boyunca öyle utandığım yok.”

eger bu boyaççı bözni boyamışdın soñ tandı erse. (194-15) “Eğer bu boyacı bezi boyadıktan sonra inkâr ederse.”

turgıl takı va 'de kılmışınka vefā kılgıl, tedi. (153-11) “Dur ve mühlet verdiği vefa göster, dedi.”

sizin katunızğa kirmişinizde oğlum Yeziddin katıg öwkelep turur erdim. (292-4) “Sizin yanınıza girdiğimde oğlum Yezid'e çok sinirliydim.”

munlarda biringe takı öpmişim yok. (292-2) “Bunların birini bile öpmüşlüğüm yok.”

men Muhammedke sormuşım yok. (14-6) “Ben Muhammed'e sormadım.”

hēç ol 'ömri içinde yalğan sözlemişi yok. (99-4) “Hiç onun, ömrü boyunca yalan söylemişliği yok.”

hēç merkebke minmişim yok hem minmekke i 'tikādım yok. (209-3) “Hiç eşeğe binmişliğim yok hem binmeye gücüm yok.”

eger tüş körmişî bolsa, peygāmbarlarnıñ tüşî cümle raḥmānj bolğay. (214-4) “Eğer düş görmüş olsa, peygamberlerin düşleri hep rahmani olur.”

2.1.15.2.2. Geniş Zaman Sıfat-fiilleri

2.1.15.2.2.1. -Ar Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Geniş zaman ifade eden bir sıfat-fiil ekidir. Metinde kullanıldığı yerlerde sıfat-fiil grubundan çok sıfat tamlaması oluşturmaktadır.

yıdığı hoş yıdılığ arıqları bar, akar arıqları. (64-6) “Hoş kokulu arkları var, akar arkları.”

Peygāmbar ‘as’nuñ mescidke barur yollarında kemişür erdi. (17-11) “Peygamber as’ın mescide gittiği yollara bırakırdı.”

kelür yıl ziyārat kılğay-siz. (39-17) “Gelecek yıl ziyaret kılacaksınız.”

bu cān sizdin çıkgay taqı körer közüñ körmez bolğay. (280-17) “Bu can sizden çıkacak ve gören gözün görmez olacak.”

bu yer Peygāmbar ‘as olturur yer turur. (47-14) “Bu yer Peygamber as’ın oturduğu yerdir.”

ewde sağar koy yoq erdi. (22-14) “Evde sağılan koyun yoktu.”

eger sewer oğlum favt bolsa erdi. (242-8) “Eğer sevdiğim oğlum ölseydi.”

sözler tiliñ sözlemez bolğay. (280-17) “Söyleyen dilin söyleyemez olacak.”

tegme bir kabıladın bir yigit çıksa taqı kēçe yatur yerinde barsalar. (19-14) “Her bir kabileden bir yiğit çıksa ve gece yattığı yere varsalar.”

yörür adakiñ yörümez bolğay. (280-17) “Yürüyen ayağın yürümez olacak.”

2.1.15.2.2.2. “-gAn” Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Nehcü’l-Feradis’te en çok kullanılan sıfat-fiil ekidir. Bulunduğu kelime grubuna şimdiki zaman ve geniş zaman anlamı katar.

emgek taqı ḥōrluk bērgen Tañrı te’ālā turur. (50-1) “Sıkıntı ve horlanmaları veren Tanrı Taala’dır.”

bir küñ ziyārat kılğan ekinç küñ kılmas tēdi. (56-14) “Bir gün ziyaret eden ikinci gün etmez dedi.”

hakikatta sēni yigrenen soñsuz ol turur, sen ermes-sen. (62-12) “Hakikatte seni iğrendiren sonsuz odur, sen değilsin.”

on miñ er Medinedin kelgenler, êkki miñ Mekkedin çıkğanlar erdi. (70-15) “On bin er Medine’den gelenler, iki bin Mekke’den çıkanlardı.”

aralarında bir ak katır müngeñ bar erdi. (72-4) “Aralarında bir ak katıra binen vardı.”

cümlemizni öltürgeñ, helāk kılğan anlar erdi. (73-2) “Hepimizi öldüren, yok eden onlardı.

ol kimerseler maña sewüglügrek turur māl bergeñlerimdin tedi. (76-5) “O kişiler bana sevimidir mal verdiklerimden.”

êkkinç seziki rāst bolğan, Şu ‘ayb peygāambar ‘asnuñ Şafūrā atlıg kızı bar erdi. (113-1) “İkinci sezgisi doğru olan, Şuayb peygamberin Safura adlı kızı vardı.”

sen hemişe yazuklarını örtgeñ turur-sen taķı yamanlıklarını yarlıkağan turur-sen (116-1) “Sen bütün günahları örtensin, ve kötülükleri bağışlayansın.”

Yol saklağanlar Sāranı kördiler. (218-12) “Gözcüler Sara’yı gördüler.”

2.1.15.2.2.3. -(I)glI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Çok işlek bir ek değildir. Metinde iki örnekte tespit edilebilmiştir.

İbrāhīm peygāambar ‘as tüşinde kördi kim keligli keldi. (212-16) “İbrahim peygamber as rüyasında gördü ki gelen geldi.”

bu körüglü aydı. (345-17) “Bu gören dedi ki.”

2.1.15.2.2.4. -mAz, mAs Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

(-Ar) sıfat-fiil ekinin olumsuz biçimi olan (-mAz/-mas) sıfat-fiil eki de sıfat tamlaması oluşturması yönüyle karşımıza çıkar.

kerek kim cümleñiz maña yārj bërseñiz bilmez işimni bildürseñiz taķı kerekmez işler mēndin kelür bolsa, añdursañız. (127-10) “Hepiniz bana yardım etse, bilmediğim işleri bildirse ve gerekmez işler benden gelince, hatırlatsanız.”

kimerse körmez yerde boğuzlap keltürgil. (428-11) “Kimsenin görmeyeceği yerde öldür getir.”

2.1.15.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri

2.1.15.2.3.1. -dAÇI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

Hak tvt Peygāmbār 'as 'nuñ kelmiş takı keldeçi yazukını yarlıkamışdın soñ. (83-17)

“Hak Taala Peygamber as’ın gelmiş ve gelecek günahlarını bağışladıktan sonra.”

takı kılınmış kıldaçı zelletlerini yarlıkār. (4-2) “Ve yapılmış yapılacak yanlışları bağışlar.”

2.1.15.2.3.2. -gU Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

közlerdin yaş akıtğu yer bu turur. (273-1) “Gözlerinden yaş akıttığı yer budur.”

henüz arğu vaqt bolmadın türünü bıraktınız. (435-6) “Henüz yorulmadan türünü (bel gibi tarım aleti) bıraktınız.”

hēç barğu yeri yok. (393-15) “Hiç varacak yeri yok.”

ya 'nġ ēšitmegü söz birle sefhlik birle söker erdi. (199-6) “Yani işitilecek bir sözle açıktan söğerdi.”

'Osmānnıñ keçmiş yazuklarını takı kelgü yazuklarını sen yarlıkāğıl. (126-8)

“Osman’ın geçmiş günahlarını ve gelecek günahlarını sen bağışla.”

kelgü yazuklarıñızñı yarlıkap turur. (314-15) “Gelecek günahlarınızı bağışlar.”

tamuğdın olturğu yerini āmāda kılsun tēp aydı. (2-9) “Cehennemde oturacağı yeri hazırlasın diye söyledi.”

ħakıķatta uçmaħ anıñ örgegü yeri turur. (205-1) “Hakikatte cennet onun yükseleceği yeridir.”

Hak te 'ālāka satğaşğu vakt boldı. (83-9) Hak Taala’ya kavuşma vakti geldi.”

aħşāmđın yegü lukmalardın bir lukmanı terk kılmakđın bir keçe tā 'at kılmakđın maña yahşıraķ turur. (266-16) “Akşam yediği lokmalardan bir lokmayı terk etmekten, bir gece ibadet yapmaktan bana daha sevimlidir.”

'aklı zā'il bolğu tēg boldı erse. (224-17) “Aklı çıkacak gibi olduysa.”

2.1.15.2.3.3. -gUÇI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

ol kul alğuçı aydı. (382-13) “O köle alıcı dedi ki.”

Hüseyin razhu bar erken, anıñ tég hamr içgüçi, itler birle, bécinler birle oynağuçı neteg halıfa bolğay. (183-15) “Hüseyin razhu varken, onun gibi içki içen, itlerle maymunlarla oynayan nasıl halife olur.”

taķı artlarında ğaybat kılğuçılar tururlar. (67-5) “Ve arkalarından ğıybet edenlerdir.”

bu şahrā yer turur, hēç kimerse yoķ yuğuçı taķı yoķ kefen taķı yoķ namāz kılğuçı taķı yoķ. (130-8) “Burası çöldür, hiç kimse yok, kefen saracak, namaz kılacak dahi yok.”

ey su’āl kılğuçı, sen kayu ėllig-sen? tēdi. (169-16) “Ey soru soran, sen nerelisin? dedi.”

Hak te’ālā kıyāmatda edğü cezā bergey imān ni’metinge şükür kılğuçılarka. (93-6) “Hak Taala kıyamette ödöl verecek iman nimetine şükredenlere.”

yā Muħammed, bu riya birle ta’at kılğuçılar turur. (67-12) “Ey Muhammed, bunlar yalandan ibadet edenlerdir.”

ol za’ifa ta’am bişürdi taķı zindān kapuğinga kelip ol zindān saklağuçığa aydı. (297-2) “O zavallı kadın yemek pişirdi ve zindan kapısına gelip o muhafıza dedi ki.”

taķı ol hamr satğuçınıñ ‘avreti bir şāhib-cemāl ‘avret erdi. (370-6) “Ve o içki satanın karısı güzel bir kadındı.”

bu ribā yēğüçiler tururlar tēdi. (67-7) “Bunlar faiz yiyenlerdi.”

2.1.15.2.3.4. -ğUnçI Sıfat-Fiil Ekiyle Kurulan Sıfat-Fiil Grupları

bu bizim kaçğunçı kulumuz turur. (357-15) “Bu bizim kaçan kölemizdir.”

bu kaçğunçı kulnı maña satıñ, tēdi. (358-2) “Bu kaçan köleyi bana satın dedi.”

bu iñen kaçğunçı turur. (358-4) “Bu sürekli kaçır.”

kaçğunçı tēgenleri rāst ermiş. (358-15) “Kaçar dedikleri doğruymuş.”

2.1.15.2.4. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Grupları İçindeki Durumu

a) Sıfat-fiil grubu sıfat tamlamalarında birinci unsur olan sıfat unsuru görevinde bulunabilir.

yā Sufyān, atañdın kalğan mjrāsñı cümle üleştiñ. (255-4) “Ey Sufyan, babandan kalan mirasın hepsini paylaştın.”

Hak te 'ālānıñ fermānı birle binā kılınmış Ka'beke ziyārat kılınlar. (39-1) “Hak Taala'nın emri ile yapılmış Kâ'be'yi ziyaret edin.”

ey uçtmah birle bişārat bērilmiş atam. (90-12) “Ey cennetle müjdelenen babam.”

kökdin engen kitāblar kim peygāmbarlarğa nāzil boldı. (230-7) “Gökten inen kitaplar ki peygamberlere indi.”

Mekkedin Medjneke Peygāambar 'as için hicret kılmuş muhācirlardın erdi. (239-4) “Mekke'den Medine'ye Peygamber as için hicret etmiş muhacirlerdendi.”

'ilm ögrenen kişi ertege tegi yatur-mu bolur? (223-6) “İlim öğrenen kişi sabaha kadar yatar mı?”

ol kamçı sunğan kişike bērdi. (199-14) “O kamçı veren kişiye verdi.”

ol kubba içinde köñül tilegen ta 'āmlar zāhir boldı. (218-1) “O kubbenin içinde gönlün dilediği yiyecekler ortaya çıktı.”

taķı perākende bolmuş işlerini hem cem ' kılur. (401-13) “Ve parça parça olmuş işleri hem toplar.”

taķı yalın kızmış taşlar üze sürer erdi. (96-15) “Ve çok kızmış taşlar üzerine sürterdi.”

b) Sıfat-fiil grubu isim tamlamalarında tamlayan unsur olarak kullanılabilir.

imānsız çıkkanım şūmlıķı taķı Peygāambar 'as[nı] āzārlağanım şūmluķı turur. (18-9) “İmansız çıktığının uğursuzluğu ve Peygamber as'ı azarladığının uğursuzluğudur”

kaçan kim 'ilmni taķı 'ālimlarnı sevgenniñ derecesi mundağ bolsa. (219-11) “Öyle ki ilmi ve alimleri sevenin derecesi böyle olsa.”

bu Mışırdın kelgenlerniñ gāzābı inen ziyāda boldı. (134-1) “Bu Mısır'dan gelenlerin kızgınlığı çok fazlaydı.”

munça 'ilm hāsıl kılğannıñ fāyidası ne turur? (246-10) “Bunca ilim öğrenmenin faydası ne oldu?”

bu kēçe sen kılğannıñ işdin Hāķ tvt inen rāzı boldı. (257-9) “Bu gece senin yaptığın işten Hak Taala çok memnun oldu.”

ol taķı ervāh icābat kılğanı mikdārınça turur. (39-9) “O da ruhların uyduğu miktardır.”

bu kemi asrasında olturğanlardan biri balta aldı. (303-13) “Bu geminin aşağısında oturanlardan biri bir balta aldı.”

velkin bu öğretgennin takı öğrengennin niyyeti hâliş kerek. (230-17) “Velâkin bu öğretenin ve öğrenenin niyeti iyi olmalı.”

eger bu öğretgen takı öğrengennin niyyeti ol bolsa. (231-1) “Eğer bu öğretenin ve öğrenenin niyeti o olsa.”

ol ölgennin diyeti üçünçike vâcib bolur. (189-5) “O ölenin kan parası üçüncüye düşer.”

c) Sıfat-fil grubu edat gruplarında grubun birinci unsuru olan isim unsuru olarak kullanılabilir.

Medînede turğanlarını Mekkedin kelgenler birle qarındaş kıldı. (27-4) “Medine’de duranları, Mekke’den gelenlerle kardeş yaptı.”

Umm-i Seleme Peyğāmbār üçün bezenmiş menizlig, [têdi] takı aydı. (308-11) “Umm-i Seleme Peygamber için süslenmiş gibi, [dedi] ve dedi ki.”

bir kuvvatlıg kimerse ol butağnı tartıp ādemj içindin tamarlarını üzüp içlerini buzup çıkarmış menizlig turur. (438-13) “Bir kuvvetli kişi o budağı çekip, insanın içinden damarlarını büzüp içlerini bozup çıkarmış gibidir.”

ol vasiyyat kılması tég kıldılar. (155-6) “Onun vasiyet ettiği gibi ettiler.”

menim kullarımğa hōr kōz birle bakğanı üçün. (373-1) “Benim kullarıma hor gözle baktığı için.”

münācāt lezzetidin mahrūm bolğanı üçün, tēp aydı. (315-9) “Allah ile görüşme, ibadet etme lezzetinden mahrum olacağım için diye, söyledi.”

bir camā ‘atnı favt kılğanı üçün kim. (242-8) “Bir cemaatı elimden kaçırdığım için.”

özini miskjn ‘aciz kōrüp öjnlerini özidin artuk kōrgeni üçün. (373-2) “Kendini aciz görüp başkalarını kendinden büyük gördüğü için.”

velkin ol etni üç kata yuvmağ kerek bolğay andın soñ yemek revā bolğay neçis şūrba teggen üçün. (193-14) “Velâkin o eti üç kere yıkamak gerekecek ondan sonra yemek uygun olur pis çorba değdiği için.”

2.1.15.2.5. Cümledeki Görevi Yönünden Sıfat-Fiil Grubu

a) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde özne görevi üstlenebilir.

yā Muḥammed beşārat bolsun saña kim ol körünge Cebre ‘il turur. (8-16) “Ey Muhammed müjdelers olsun sana ki o görünen Cebrail’dir.”

ḥandak kazıganlar üç miñ kişi erdi. (29-1) “Hendek kazananlar üç bin kişiydi.”

anıñ için kim Peygāmbar ‘as’nuñ soñ hec kılğanı bu erdi. (83-2) “Onun için ki Peygamber as’ın son haccı buydu.”

yazuk kılğan men turur-men. (86-11) “Günah işleyen benim.”

yā Fātıma, kapuğdın çakırğan kim turur? dēdi. (88-3) “Ey Fatıma, kapıdan seslenen kimdir?”

ēmdi ol köñlek tēgeni ḥilāfat köñleki turur. (132-17) “Şimdi o gömlek dediği hilafet gömleğidir.”

yā ‘Osmān, siz mazlum ölgeysiz; sizni öltürgenler zālīm bolğaylar. dēdi. (133-2) “Ey Osman siz mazlum öleceksiniz, sizi öldürenler zalim olacaklar.”

bu öltürgenler art kapuğdın kirmişler, tēdiler. (136-7) “Bu öldürenler arka kapıdan girmişler, dediler.”

yol saklağanlar Sāranı kördiler kim iñen şāḥib-cedmallıg erdi. (218-12) “Yolu koruyanlar Sara’yı gördüler ki çok güzeldi.”

bu yığaç urğan urmağındın tek qaldı. (226-9) “Bu ağaç vuran, vurmasını durdurdu.”

b) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde nesne görevi üstlenebilir.

anıñ ayğanını aymadılar. (117-17) “Onun söylediğini söylemediler.”

Umayya ‘bnü Ḥalaf ‘al Bilālnıñ musulmān bolğanını bildi. (96-3) “Umayya ibnü Halaf Bilâl’in Müslüman olduğunu anladı.”

Ḥak tvt haddin keçgenlerini sewmes. (263-11) “Hak Taala haddini aşanları sevmez.”

yā Fātıma, barğıl, ol kapuğda kelgenni ‘özür birle kaytarğıl! tēdi. (87-14) “Ey Fatıma, git, o kapıdaki geleni özür dileyerek geri gönder, dedi.”

Mekkedin kelgenlerini ağırlağ. (27-2) “Mekke’den gelenleri ağırlayın.”

kerek kim emjri 'l-mu'minjn 'Osmānni öltürgenlerni kışaş kılsa. (145-15)

“Müslümanların emiri Osman’ı öldürenlere kısas yapmamız gerek.”

anın sökenini Peygāambar 'as eşitti. (349-8) “Onun küfrettiğini Peygamber as işitti.”

ey feriştelere, bu dünyāke uyğanlarını dünyāke yetürüñ. (399-12) “Ey melekler, bu dünyaya uyanları dünyaya eriştirin.”

anı kēce yatğanını körmedim. (190-14) “Onun gece yattığını görmedim.”

ta'ām yegenini men taķı körmedim. (190-17) “Yemek yediğini ben bile görmedim.”

c) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde zarf tümleci görevi üstlenebilir.

cümlesi taķı bu tabib aymış teg beyān kıldılar. (423-15) “Hepsi de bu doktorun söylediği gibi açıkladılar.”

Hak te 'ālānıñ buyurmuşı teg tirilse. (263-15) “Hak Taala’nın emrettiği gibi dirilse.”

Mu'minler tağılmış teg kâfirler müteferriķ boldılar. (74-4) “Müminlerin dağıldığı gibi kâfirler dağıldılar.”

Cebre 'il yunmuşı teg yundı. (10-13) “Cebrail’in yıkandığı gibi yıkandı.”

ç) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevi üstlenebilir.

Şakıķ andağ ayğanıñğa nedāmat yēdi. (434-13) “Şakik öyle söylediğine pişman oldu.”

bu sözni ayğanğa ança edeb kılmak kerek kim ol sözindin rucū ' kılsa. (225-16) “Bu sözü söyleyene öyle terbiye vermek gerekir ki o sözden caysa.”

ol sözni ayğanğa tevbe kıldı. (45-17) “O sözü söylediğine tövbe etti.”

cümlesini ol hecci kabül bolğanlarğa bağışladım. (272-5) “Hepsini o haccı kabul olanlara bağışladım.”

Qurayş kabjlasında yanla musulmān bolğanlarğa bu gānimatdın üküş māl tawar bērdi. (75-9) “Kureyş kabilesinde yeni Müslüman olanlara bu ganimetten çok mal davar verdi.”

Mekkedin hicret kılp kelgenlerke muhācir tēñür. (27-4) “Mekke’den hicret edip gelenlere muhacir denir.”

biz edgülik kılganlarğa edgü cezā bēñür-biz. (216-1) “Biz iyilik edenlere ödül veririz.”

hakikatta şabur kılğanlarğa tamām cezā bērilür hisābsuz. (260-8) “Hakikatte sabredenlere hesapsız mükâfat verilir.”

ol kimerse su’āl kılğanınğa pişmān boldı. (170-2) “O kişi soru sorduğuna pişman oldu.”

iñen sewündüm kim hēç ol sewüngenimge nehāyat yoķ erdi. (272-6) “O kadar çok sevindim ki hiç o sevincimin sonu yoktu.”

d) Sıfat-fiil grubu cümle içerisinde yüklem görevi üstlenebilir.

men ata āzārlağanlardın bolmasam. (215-5) “Ben babasını azarlayanlardan olmasam.”

hakikatta bātil helāk bolğan turur. (51-2) “Hakikatte batıl helâk olandır.”

Hak te’ālānıñ rizāsın istegen erdi. (186-2) “Hak Taala’nın rızasını isteyendi.”

Abū Hanife rahmi üküş ‘ibādat kılğan erdi. (186-1) “Ebu Hanife rahmi çok ibadet edendi.”

hakikatta Tanrı te’ālā tevbeni kabül kılğan turur. (83-11) “Hakikatte Tanrı Taala tövbeni kabul edendir.”

nefsinge kahr kılğan erdi. (207-13) “Nefsine kahredendi.”

Hak te’ālādın katıg korkğan erdi. (186-1) “Hak Taala’dan çok korkandı.”

taķı Tangrı te’ālādın korkğan turur. (102-16) “Ve Tanrı Taala’dan korkandır.”

Hak te’ālānıñ rizāsını talab kılğan erdi. (207-13) “Hak Taala’nın rızasını isteyendi.”

şiddik rāstka tutğan bolur. (99-8) “Sıddık doğruyu tutan, söyleyen olur.”

2.1.15.3. Zarf-Fiil Grubu

Zarf-fiilleri gerindium olarak isimlendiren Ergin, “Bir gerindium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubuna gerindium grubu” der ve zarf-fiil grubunun daima zarf olarak kullanıldığını belirtir (1999: 403).

Karaağaç, zarf-fiil grubunu “Bir zarf-eylem eki ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir.” şeklinde tanımlar ve zarf-fiillerin asıl görevlerinin cümlede zarf yapmak olduğunu ifade eder. Karaağaç, durum ekleri yerine çekim edatlarıyla çekime girmiş bazı isim-fiil ve sıfat-fiilleri, cümlede zarf görevi yaptığı için zarf-fiil grubu saymamız gerektiğini belirtir. Ona göre bu durumdaki kullanımlar

henüz ekleşerek zarf-fiil yapan tek bir ek halini almamışlardır. Konuyla ilgili şu örnekleri verir: *düşecek gibi oldum, çok zengin olacak kadar çalıştı* (2012: 456).

Nurettin Koç, Kerime Üstünova'nın iddialarını yanıtladığı bir makalesinde zarf-fiillerin kesinlikle iyelik eki olmadığını ve bir kısım zarf-fiillerin de sıfat-fiil eklerine iyelik eki getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Koç, 2002: 430-437).

Karahan, zarf-fiil grubu için “Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur.” tanımını yapar ve zarf-fiilin grubun ana unsuru olması sebebiyle grubun sonunda bulunduğunu belirtir (1999: 23).

Zarf-fiilleri “Zarf olarak kullanılan çekimsiz fiil şekilleridir.” şeklinde tanımlayan Korkmaz, zarf-fiilerin, fiillerin zarf görevi yapan yardımcıları olduğunu, ad-fiiller gibi ada dönüşme özelliklerinin olmadığını ve sıfat-fiiller gibi ad çekimi, iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilemediklerini belirtmektedir (2003: 983).

Gabain de Korkmaz gibi zarf-fiillerin çekimsiz fiil olduğunu, cümle içerisinde bir ögeyi karşılamadıklarını ve çokluk ve iyelik eki almadıklarını belirtir (2003: 84).

2.1.15.3.1. “-a / -e” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

Burāk tölendi taķı teri aka başladı. (52-15) “Burak sakinleşti ve teri akmaya başladı.”

yā Muħammed, kūn ařa özüñke hoř yıdıđ sūrtgil. (263-5) “Ey Muhammed gün ařırı kendine hoř koku sür.”

bizler taķı sizke köre yığladımız tēdiler. (103-8) “Bizler de sizi görüp ağladık dediler.”

biri biri birle oynayu küle başladılar. (108-2) “Birbirleriyle oynamaya gülmeye başladılar.”

Talħa yerindin öre koptı taķı aydı. (132-9) “Talha yerinden ayağa kalktı ve dedi ki.”

Peygāmbar ‘as ‘nı sora kelgeniñiz üçün taķı Ėaķ te ‘ālā sizke üküş sevāblar bērgey. (87-15) “Peygamber as’ı sorarak geldiğiniz için Hak Taala size çok sevap verecek.”

Musulmānları süre zahmat tegrü, tekebbür birle yöriyürler. (374-2) “Müslümanları sürerek zahmet vererek, kibirle yürüyorlar.”

Abū Bekr taķı teberrük tuta elinge kattı. (78-2) “Ebu Bekir de uğurlu sayarak eline aldı.”

ol hālda ol kuş uça keldi erse, atası aydı. (288-2) “O halde o kuş uçarak gelince babası dedi ki.”

2.1.15.3.2. “-gAll” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

Ka’beke ziyārat kılğalı bardım erdi. (188-3) “Kâ’be’yi ziyaret etmek için gitmişim.”

2.1.15.3.3. “-gInçA / -gImçA” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu

men bargınça ol küweçke hēç kimerse çömçe katmasun. (28-17) “Ben gelene kadar o güvece hiç kimse kepçe sokmasın.”

men taķı aş bisginçe bu dört batman arpanı ögügeyin taķı etmek yapayın. (28-11)
“Ben de yemek pişene kadar bu dört batman arpayı öğütüp ekmek yapıyım.”

Abū Hanıfe raħmhi tirigi bar erginçe ol on miñ yarmakğa hēç elig tegürmedi. (187-5)
“Ebu Hanife diri olduğu sürece o on bin yarmağa hiç elini sürmedi.”

hēç kandurğan neersenı kanğınça içmedim. (267-6) “Hiç susuzluğu gideren, kandıran şeylerden kanana kadar içmedim.”

Ādemı [Haķ te’ālā] rizāsı üçün sewer cānıdın keçmeginçe, oğlı kızıdın, māl tawardın keçmeginçe neteg dōst bolğay? (211-8) “İnsanı [Hak Taala] rızası için sever, canından geçmeden, oğlundan kızından, mal davardan geçmeden nasıl dost olacak?

kerek men kelginçe ol cāriya siziñ hıdmatıñızda tursa taķı kēçe siziñ ewde yatsa, tēp derhōst kıldı. (190-9) “Ben gelene kadar o cariye sizin hizmetinizde dursa, gece sizin evde yatsa diye ricada bulundu.”

cümle şahābalar küçi yetkinçe meded kıldılar. (125-1) “Bütün sahabeler güçleri yettiği kadar yardım ettiler.”

maña Tanrı te’ālāķa yawuķ bolmaķım yaħşıraķ turur saña yawuk bolğumça. (361-3)
“Bana Tanrı Taala’ya yakın olmam daha iyidir, sana yakın olana kadar.”

yana men kecābağa kelginçe çerig köçmişler. (414-13) “Yine ben deve üstündeki oturağıma gelene kadar, ordu göçmüş.”

ey karındaşım Hasan, emdi men ölgümçe közüm yaşı tiñmegey. (177-17) “Ey kardeşim Hasan, şimdi benim ölene kadar gözyaşım dinmeyecek.”

2.1.15.3.4. “-İp, -p” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

korğar-men kim munuñ katında üküş halāyık yıǵlıp bizlerke zaħmat tegürgeyler. (19-5) “Korkarım ki bunun yanında birçok insan toplanıp bize sıkıntı verecekler.”

cümle kabıla yıǵlışıp diyet bėrmek āsān bolğay tedi. (19-15) “Bütün kabileler bir araya gelip diyet vermek kolay olur dedi.”

ol ħatun tağı bitigni alıp baru başladı. (48-9) “O kadın da mektubu alıp gitmeye başladı.”

ba ‘zıları èldin kaçıp çıktılar. (49-14) “Bazıları şehri terk ettiler.”

bu sarāy қаpuğında bir kimerse olturup turur. (64-6) “Bu saray kapısında bir kişi oturuyor.”

yana bir қavmni kördüm tamuğ içinde töpen asılıp tururlar. (67-11) “Yine bir kavim gördüm ki cehennemde baş aşağı asılı dururlar.”

ol tağı teberruk tutup elgine қattı. (78-4) “O da uğurlu sayıp eline aldı.”

eger men imān keltürsem cümle ħalāyık ğavğā kılıp meni helāk kılğaylar tedi. (80-6) “Eğer ben iman edersen bütün insanlar kavga çıkarıp beni yok ederler dedi.”

ve eger musulmān bolmasañız, bizke boy bėrip yıllık māl bėriñler! (82-14) “Ve eğer Müslüman olmazsanız bize itaat edip yıllık mal verin.”

‘Azrā’il ‘as a ‘rabj şūratınğa bolup қаpuğқа keldi. (87-12) “Azrail as Arabî suretine girip kapıya geldi.”

2.1.15.3.5. “-ken” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu

Bu zarf-fiil eki diğer zarf-fiil ekleri gibi doğrudan fiil tabanlarına gelmez. er-yardımcı fiili vasıtasıyla isimlere ve çekimli fiillere gelir. Buna göre;

ol bar erken bizke cevāb aymaқ bolmaz, tēp def’ kılur erdi. (190-1) “O varken bize cevap vermek düşmez, diye def ederdi.”

қayu mu’min ve muvaħħid kim Mekkeniñ yolında barur erken yā tağı kelür erken vefātu bolsa. (270-9) “Hangi mümin Mekke’nin yolunda giderken veya gelirken vefat etse.”

men aymamış ħadıñni bilür erken peygāmbar aydı, tēyür (381-8) “Benim söylemediğim hadisi bile peygamber söyledi, der.”

Yūsuf çıkar erken Zeliḥā etekini tutmuş erdi. (361-12) “Yusuf çıkarken Zeliha eteğini tutmuştu.”

Umayya oğlanları halifa erken Hübeyre atlıg kişini Keyfeke bæg kılıp turur erdiler. (186-8) “Umayya’nın oğlanları halifeyken, Hübeyre adlı kişiyi Kevfe’ye vali atamışlardı.”

ey kulum, benim ḥazratımda turuḳmuşdın soñ benim birle munācāt kılur erken mēndin yegrekke mü iltifāt kılur-sen? (247-16) “Ey kulum, benim huzurumda durduktan sonra benimle görüşürken benden başka yeri mi beğeniyorsun?”

yağular ol kişiler bolur kim musulmān erken ḥalifağa boy bērmediler. (146-16) “Düşman odur ki Müslüman iken halifeye boyun eğmeyenler.”

bu törti nāresjde erken vefātları boldı. (5-2) “Bu dördü buluğ çağına ermeden vefat etti.”

ḥutba okıyur erken munlarınñ yıkılğanını kördüm. (171-12) “Hutbe okurken bunların yere düştüğünü gördüm.”

bir kimerse namāz içinde meḥāsini birle oynayur erken Peygāmbar ‘as anı kördi. (247-12) “Bir kimse namaz esnasında sakalı ile oynarken Peygamber as onu gördü.”

2.1.15.3.6. “-mAdIn / –meyin” Zarf–Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grubu

menim nişānım üzeyök turur, hēç açmadın bakmadın turur. (182-8) “Benim nişanım tam üzerindedir, hiç açılmadı, bakılmadı.”

aña destūr bērmedin çāra yok, destūr bērgil, kirsün tēdi. (88-7) “Ona izin vermekten başka çare yok, izin ver girsin dedi.”

taḳı Tanrıdın ḳorḳuñ destūr bolmadın iş ḳılmaḳka. (117-6) “Ve Tanrıdan korkun, izinsiz iş yapmaya.”

taḳı ot atmaḳka, süñü sançmaḳka meşğül bolmadın bir yolu ḳılıç birle ḥamle ḳıldılar erdi. (71-15) “Ve ateş atmayla, süngü saplamayla uğraşmadan kılıçla hamle ettilerdi.”

Peygāmbar ‘as baḳar, bıyıkların kesmedin tururlar taḳı saḳallarını yulup tururlar. (81-13) “Peygamber as baktı ki bıyıklarını kesmemişler ve sakallarını yolup duruyorlar.”

destūr tilemeyin kirür-men. (441-16) “İzin istemeden girerim.”

burunķı ‘ulemā özleri ‘amel kılmadın taķı bir kimerseke aymas erdiler. (201-5)

“Önceki ulemalar, kendileri amel etmeden diğer kimselere söylemezlerdi.”

üç künke tegi hēç sahrā kodmadın istediler, bulmadılar. (20-6) “Üç gün kadar çölde hiçbir yer bırakmadan aradılar, bulamadılar.”

Muhammed karĝışı halkka tegmedin kalmas. (14-17) “Muhammed’in bedduası insana muhakkak değer.”

saņa zahmat tegürmeyin tēdi. (20-16) “Sana sıkıntı çıkarmayacağım dedi.”

2.1.15.3.7. “-u / -ü” Zarf-Fiil Ekiyle Kurulan Zarf-Fiil Grupları

yüzün süriyü yā taķı yanın süriyü yürirler. (67-6) “Yüzükoyun ya da yanını sürüyerek yürüyorlar.”

saņa tevekkül kılı sendin isti ‘ānat tileyü çıķmak kerek erdiler, bilmediler. (72-15) “Sana tevekkül ederek, senden yardım dileyerek çıķmak gerekti, bilemediler.”

men sizlerni tecribe kılı mundağ aydım. (80-10) “Ben sizleri denemek için böyle söyledim.”

ol taş astında Allahū ahad va rasūluhu Muhammad tēyü çağırur erdi. (97-2) “O, taşın altında ‘Allah birdir ve Muhammed Resūlüdür’ diye çağırıyordu.”

ol taş astında ahad tēyü çağırur. (97-5) “O taşın altında ‘Allah birdir’ diye çağırıyor.”

taķı aw awlayu Kūfe tarařına keldi erse. (155-12) “Ve avlanarak Kufe tarafına geldi ise.”

bu zālimler şerridin men miskjn za ‘ifanı kutĝarĝı! tēp münācāt kılı cān bērdi. (165-14) “Bu zalimlerin şerrinden ben acizi kurtar diye yalvararak can verdi.”

İmām Mālikniņ hıdmatınĝa ziyārat kılı bardım. (208-13) “İmam Malik’in huzuruna ziyaret etmeye vardım.”

bir kün kāfırlar cümlesi şahrāķa çıķtılar ‘id kılı. (216-8) “Bir gün kâfirlerin hepsi çöle çıķtılar bayram kutlamaya.”

hēç tāķatı kalmadı, titreyü yıkıldı. (218-17) “Hiç takati kalmadı, titreyerek yere yıkıldı.”

2.1.15.3.8. Sıfat- Fiil Ekleriyle İsim Hâl Eklerinin Birleşmesiyle Oluşan Zarf- Fiiller

2.1.15.3.8.1. –ArdA/ -UrdA

Nehcü'l-Feradis'te bu ek, -r / -Ar / -Ur (geniş zaman sıfat-fiil ekiyle bulunma hâl eki olan -de/-da'nin birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Cümleye –ken zarf-fiilinin kattığı anlamı katmaktadır.

bir kün özi at minip barurda elgidin kaçışısı tüşti. (199-13) “Bir gün kendisi ata binip giderken elinden kamçısı düştü.”

anıñ birle sahrāka çıkarda maña aydı. (415-15) “Onunla çöle çıkarken bana dedi ki.”

bu oğlu ol inekni eletürde ferişte ādemj şūratınğa bolup kelip aydı. (342-4) “Bu oğlu o ineği götürürken melek, insan suretine girip geldi ve dedi ki.”

ol deryādın keçerde cümle māl anda ğarķ boldı. (80-1) “O deryadan geçerken bütün mal orada yok oldu.”

men bu inekni keltürürde bir kimerse aydı. (342-5) “Ben bu ineği getirirken bir kişi dedi ki.”

ey ‘ābid, benim bu tahtım havā üzre uçup kelürde sen ne aydın? (392-7) “Ey sofu, benim bu tahtım havada uçup giderken sen ne dedin?”

İmām Şāfi ‘j birle bāzārdın keçip tururda kördük. (199-5) “İmam Şafi ile pazardan geçerken gördük.”

kēçe yaturda Hāk te ‘ālānı yād kıldı. (413-10) “Gece yatarken Hak Taala'yı yâd etti, andı.”

2.1.15.3.8.2. –gAndA

Harezmi Türkçesinde çok fazla görülen bir ek değildir. Sıfat-fiil eki olan –gan/-gen ile bulunma hâl eki olan –de/-da'nın birlikte kullanılmasıyla meydana gelmiştir. Metinde sadece bir örnekte tespit edilebilmiştir.

kaçan kim Peyğāmbar ‘as yigirmi yaşka teggende. (4-17) “Ne zaman ki Peygamber as yirmi yaşına geldi.”

2.1.15.3.8.3. -mİşdA:

Nehcü'l- feradis'te karşımıza çıkan bu ek, –mış/-miş sıfat-fiil ekinin –de/-da bulunma hâl ekiyle birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Eklendiği kelimeye –diğında/-diğinde anlamı katmaktadır. Buna göre;

ëkki çerig anlaşmış[da kaçmağay-sen] tèse. (25-15) “İki ordu anlaşığıında [kaçmayacaksın] dese.”

ol tēweniñ necāsatlığ bağarsuqlarını keltürüp bu Muḥammed secdeke barmışda üstünge birağsa tonları cümle necis bolsa tēp fermānladı. (12-2) “O devenin pis bağırsaklarını getirip bu Muhammed secdeye vardığıında üstüne bıraksa ve bütün kıyafetleri pislik olsa diye emretti.”

Peyğāmbar vefātı bolmuşta yüzünge örtgen çöprek sende bar-mu? tēdi. (104-1) “Peygamber ‘as vefat ettiğinde yüzüne örtülen örtü sende var mı? dedi.”

Peyğāmbar ‘as Mekkedin çıkmışda Abū Bekr razhu’ka meşveret kılmuş erdi. (23-9) “Peygamber as Mekke’den çıkarken Ebu Bekir’e danışmıştı.”

tağı gāzā kılıp ēwinge kelmişte āḥiratka naql kılsa. (275-16) “Ve savaşa gidip evine geldiğinde ölse.”

māl birle tecrube kılmışda Hāq te’ālā rizāsı için mālđın keçti. (211-10) “Mal ile tecrübe ettiğinde, Hak Taala rızası için maldan geçti.”

ol kirmişte men bayakı teg tursa erdim, köñlinde sözini, ḥācatını maña ‘arza kılı bilmegey erdi, tēdi. (123-13) “O girdiğinde ben deminki gibi dursaydım, gönlündeki sözü, haceti bana söyleyemeyecekti, dedi.”

bu ëkki örölmüş saçım birle Ayyüb peyğāmbarnı yerindin kopmışda bu saçlarımını tutup kopar. (332-5) “Bu iki örölmüş saçımla, Eyyup peygamber yerinden kalkarken bu saçlarımı tutup kalkar.”

ol veli kullar ‘āsııldın ma’siyat körmüşde emr-j ma’rūf kılmaz erdiler. (306-5) “O veli kullar asilerden itaatsizlik gördüğünde, Hak yoluna çağırmazdılar.”

kāfırlar taş birle mübārek tişini sindürmüşda şahābalar aydılar. (91-4) “Kâfirler taşla mübarek dişini kırdığıında sahabeler dedi ki.”

3. SONUÇ

Bu çalışmanın kaynak kitabı, 1928 yılında Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Yeni Cami Kütüphanesi'nde tespit ettiği, 879 numarada Fezâilü'l-Mu'cizât adıyla muhafaza edilen ve daha sonra Janos Eckmann tarafından çevriyazısı hazırlanıp Hamza Zülfikâr ve Semih Tezcan tarafından transkripsiyonlu metni neşredilen Nehcü'l Feradis'tir.

Nehcü'l-Feradis adlı eserde bu çalışmanın neticesinde toplam on beş çeşit kelime grubu tespit edilmiştir. Her bir kelime grubu ve alt başlıkları için ayrı ayrı örnek cümleler sıralanmış ve konular pekiştirilmiştir.

Kelime gruplarının hemen hemen hepsinin bir başka kelime grubu içinde kullanılabildiği örneklerden anlaşılmıştır. Buradan Türk dilinin ve Harezmi Türkçesinin 14. yüzyılda son derece gelişmiş bir dil olduğu kanısına varılabilir.

Çok tartışılan takısız/eksiz tamlamanın Harezmi Türkçesinde var olduğu gerek araştırmacıların görüşlerine yer verilerek gerekse metinden örnek cümlelerle desteklenerek ispatlanmaya çalışılmıştır.

Bunun haricinde değişik türde isim tamlamaları ile de karşılaşmıştır. Tamlayan hâli eki düşmüş, belirtisiz isim tamlaması görünüşünde belirtili isim tamlaması (*Abū Sufyān kızı*) ve tamlayanı iyelik eki almış belirtisiz isim tamlamaları (öz bağı pārasını) tespit edilmiştir.

Metinde *emire'l-mu'minin* ve *imame'l-muslimin* gibi yabancı kökenli tamlamalar da tespit edilmiştir. Ancak konunun amacından uzaklaşmaması için burada yer verilmemiştir.

Metinde sıfat tamlamalarının kullanımının çok işlek olduğu görülmüştür. Öyle ki sayı sıfatlarında asıl sayı, sıra sayı ve üleştirme sayı sıfatları ayırımının yapıldığı tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra sıfat tamlamasının öğelerinin yerleri değiştirilerek isnat gruplarının oluşturulduğu da gözlenmiştir.

Tamlayan kısmı zamirden oluşan iyelik gruplarında bazen tamlayan kısmın kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda tamlayanın görevini tamlananda bulunan iyelik eki üstlenmektedir.

Metinde birleşik fiil gruplarının çok gelişmiş yapıda oldukları fark edilmiştir. Birleşik kipli fiillerin hemen hemen hepsinin kullanıldığı, hatta katmerli birleşik kipli fiillerin kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Metinde tekrar gruplarında tekrar eden kelimeler arasına “u” ve “ve” bağlaçları girmektedir. *zār ve zār, zjnhār u zjnhār* Bu durumun tekrar gruplarının yapısını bozmaktan ziyade anlamı kuvvetlendirdiği saptanmıştır.

Aynı anlam gelen “u, ve, vü” bağlama edatlarının metinde kullanılmasıyla yabancı dillerden kelime alış verişi yapıldığı anlaşılmaktadır.

Metinde kullanılan unvan isimleri *pādšāh, melik ve peygāmbār* gibi devlet adamlığı ve dinî terimlerle ilgilidir.

Kısaltma gruplarından bulunma ve ayrılma grubunun kullanılışı çok yaygınken belirtme grubu neredeyse hiç kullanılmamıştır.

səndin soñraqılar örneğinde olduğu gibi aitlik ekinin sıfat görevinin dışında da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ünlem edatı olarak *ey* ve *yā* tercih edilmiştir. *Eyā* ve *Bar Hudāyā* gibi bazı örneklerin sonunda ise *a* seslenme edatı kullanılmıştır.

Metinde sayı grupları da incelenmiştir. Eski Türkçede görülen *artukı* kelimesinin bu metinde kullanılmadığı görülmüştür.

Metinde otuz altı edat saptanmıştır. Bunların bir kısmı Arapça ve Farsçadan dilimize geçen edatlardır.

Müslümanlığın ilk yıllarında kişi isimlerinin baba adlarıyla birlikte kullanılması sebebiyle, isimler genellikle birleşik isim grubu şeklindedir.

İsim-fiil eki *-ıŧ/-iŧ* metinde yalnızca iki örnekte tespit edilmiştir. Genellikle *-mak/-mek* tercih edilmiştir. Sıfat-fiiller ise geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilleri olarak üç grupta toplanmıştır. *-dik, -gli, -daçı, -gu, -guçı* ve *-gunçı* sıfat-fiillerinin az kullanıldığı ve *-mıŧ, -ar, -gan* ve *-maz* sıfat-fiillerinin ise çok fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. *-ar, -gan* ve *-mıŧ* gibi sıfat-fiillerin isim hâl ekleriyle birlikte kullanılarak zarf-fiil oluşturdukları gözlenmiştir.

4. KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin söz dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Feradis uştmahlarınıň açuk yolu, Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2002). *Harezmi- Altın ordu Türkçesi*. Mehmet Ölmez (Yay.). İstanbul
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1976). *Sözcük türleri I*. Ankara: Ank. Üniv. Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Beserek, A. (1991). *Türkçede cümle yapısı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe bilgisi*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Deny, J. (1941). *Türk dili grameri (Osmanlı Lehçesi)*. Ali Ulvi Elöve (Çev.). İstanbul: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (1956). *Nehcü'l Feradis (II Metin)*. S. Tezcan ve H. Zülfikar (Yay.). Ankara: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (2011). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. Osman Fikri Sertkaya (Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Eker, S. (2011). *Çağdas Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Baslangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1999). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gabain, A. V. (2003). *Eski Türkçenin grameri*. Mehmet Akalın (Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1974). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 276.

Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi* (7. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.

Karahan, L. (1999). *Türkçede söz dizimi* (6. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

Köprülü, M.F. (2011). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kültürel, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi cümle bilgisi*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Özkan, M., Esin, O. ve Tören, H. (2001). *Yüksek öğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2011). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Özmen, M. (2013). *Türkçenin söz dizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Kitap Matbaası.

Makaleler

Akman, E. (2004). Belirtisiz isim tamlaması mı? sıfat tamlaması mı?, V. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, TDK. Yayınları, 855(I), Ankara, 119-124.

Aktan, B. (2006). Nehcü'l-Feradis'in cümle yapısı ile 'takı' ve 'kim' bağlaçlarının kullanılışları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 47-61.

Balcı, T. (1995). Ad takımı-sıfat takımı sorunu. *Çağdaş Türk Dili*, 552, 5-7

Burslan, K. (2010). Nehc-ül-Feradis'ten derlenen Türkçe sözler. *Türkiyat Mecmuası*, 4, 169-250.

Çoraklı (1991). Türkçenin yaratma gücü: ikilemeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17, 53.

Erdem, M. D. (2005a). Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine. *Bilgi*, 33, 189-225.

Emir N. N. (1977). Nehcü'l-Feradis ve dili üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII, İstanbul, 29-44.

Gemalmaz, E. (1996). Türkçede isim tamlamalarının derin yapısı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 165-172.

- Gökdayı, H. (2010). Türkiye Türkçesinde öbekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 1297-1319.
- Hatiboğlu, V. Kelime grupları ve kuralları. *TDAY-Belleten 1963*, TDK Yayınları, Ankara, 203-244.
- İpek, B. (2008). Türk dilinde vasıta hâli. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 63-97.
- Karahan, L. (2007). “Sonra, önce” kelimelerinin edat kategorisi içindeki durumu. Uluslar Arası Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Nisan, Erzurum, *Dil Araştırmaları*, 1, Ankara, 39-48.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1968). Nehcü'l-Feradis'in dil husûsiyetleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVI, İstanbul, 55-72.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1969). Nehcü'l-Feradis'in dil husûsiyetleri II. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVII, İstanbul, 42.
- Kerimoğlu, C. (2011). Takısız ad tamlaması tartışması ve tür-öbek ilişkisi. *Turkish Studies*, 6(1), 1487-1501.
- Koç, N. (2001). Kelime grubu üzerine. *Türk Dili*, 598, 491-497.
- Koç, N. (2002). İyelik ekleri, filimsiler ve -sa/-se eki üzerine. *Türk Dili*, 605, 430-437.
- Korkmaz, Z. (1994). Sıfatların isim tamlamaları ile kullanılışı üzerine. *Türk Dili*, 15-18
- Korkmaz, Z. (1998). Türkçede birleşik fiiller ve anlam kaymaları. *Türk Dili*, 3-14.
- Mayzel, S. (1957). Türk dilinde izafet. Abdülkadir İnan (Çev.). *TDAY-Belleten*, Ankara, Tdk. 279-313.
- Özaydın, A. (1997). Harizm. *İslam Ansiklopedisi*, 16, 217-220.
- Sağol, G. (2002). Harezmi Türkçesi ve Harezmi Türkçesi ile basılan eserler. *Türkler Ansiklopedisi*, 5, 804-813
- Tokyürek, H., Pekacar, Ç. (2014). Eski Türkçeden günümüze eksiz ad tamlaması meselesi. *Dil Araştırmaları*, 15, 9-38

- Tuna, O. N. (1949). Türkçede tekrarlar, *TDED, III*, no. 3-4 İstanbul, 429-447.
- Tuna, O. N. (1950). Türkçede tekrarlar II, *TDED, IV*, No. 1, İstanbul, 35-82.
- Tuna, O. N. (1982-1983). Türkçenin sayıca eş heceli ikilemelerinde sıralama kuralları ve tabiî bir ünsüz dizisi. *TDAY-Belleten*, İstanbul, 163-228.
- Türkseven, A. (1994). Takısız ad takımı olabilir mi?-1. *Çağdaş Türk Dili*, 88.
- Üstünova, K. (1998). Dede Korkut destanlarında aralıklı ikilemeler. *Türk Dili*, 464-470.
- Üstünova, K. (2005). Ad tamlaması- iyelik öbeği ayrımı. *Türk Dili*, 641, 418-425.
- Zülfikar, H. (1995). Takısız ad tamlaması sorunu. *Türk Dili*, 523, 781-789.
- Zülfikar, H. Terim sözlükleriyle ilgili düzenleme ve belirtisiz ad tamlaması yapısındaki terimlerde iyelik ekinin yitimi, *Türk Dili*, 330-337.

Tezler

- Erdem, M. D. (2005b). *Kitāb-ı kıssanāme-i Süleymān aleyhisselām üzerine söz dizimi çalışması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Gültekin, E. (2006). *Nehcü'l-Feradis'te yardımcı sözler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Güner, F. (2007). *Divân-ı Hikmet'te söz gruplarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Gürbüz, M. H. (2005). *Nehcü'l-Feradis'te sıfat fiilli unsurlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Saygı, B. (2004). *Nehcü'l-Feradis'te fiiller*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Tokyürek, H. (2005). *Eski Türkçede (VIII. yy.- XII. yy.) yardımcı fiiller*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

ÖZGEÇMİŞ

29.10.1983 yılında Kırşehir'in Mucur ilçesinde doğdu. İlkokulu Çiçekdağı ilçesinde, ortaokulu Mucur ilçesinde ve lise öğrenimini de Kırşehir'de tamamladı. 2002 yılında Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü kazandı ve 2006 yılında mezun oldu.

2006-2007 eğitim- öğretim yılında İzmir Menemen Harmandalı İlköğretim Okulu'nda Türkçe Öğretmeni olarak göreve başladı. Bitlis Tatvan Sarıkum İlköğretim Okulu ve Tatvan Selahaddin Eyyubi İlköğretim Okulu'nda görev yaptı.

2010 güz döneminde Nevşehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında yüksek lisansına başladı.

2011 yılında Nevşehir Çiftlik 100.Yıl Ortaokulu'nda Türkçe Öğretmenliği görevine devam etti. Şu an hâlâ aynı okulda Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.